

BHATTĀKALĀṆKA DĒVA'S

KARNĀṬAKA-ŚABDĀNUŚĀSANAM

with its vṛitti or gloss, named

BHĀṢĀ-MANJARĪ

and vyākhyā or commentary thereon, called

MANJARĪ-MAKARANDAḤ,

an exhaustive treatise on the grammar of the language,
completed in 1604 A.D.

भट्टाकलङ्कः देवकृत

कर्णाटक शब्दानुशासनम्

भाषामञ्जर्याख्यवृत्त्या मञ्जरीमकरन्दारख्यव्याख्यया च सहितम्

Edited by

B. LEWIS RICE, C.I.E., M.R.A.S.

Director of Archaeological Researches in Mysore:
late

Director of Public Instruction in Mysore and Coorg

BANGALORE

MYSORE GOVERNMENT CENTRAL PRESS

1890

PREFACE

This standard work, now offered to the public, has never before been printed. The collection of manuscripts, with a view to its publication, was commenced by me nearly twenty years ago, but multifarious changes and duties have prevented the design from being brought sooner to completion. Moreover it was a laborious and difficult undertaking, and the printing alone has occupied several years. No one can be more conscious than myself of my incompetence to do justice to such a treatise, and numerous flaws will no doubt be found in spite of all the efforts to avoid mistakes. But yet the responsibility of bringing it to public notice seemed in an especial manner to devolve upon me, from my official position for so many years in Mysore and my consequent duty in regard to its language and literature. Had I not availed of the opportunities which now offered of giving permanence to the work through the agency of the press, there seemed but slight probability that it would ever be rescued from the oblivion to which, with many works as worthy of notice, it has hitherto been undeservedly consigned. I have now the satisfaction of seeing it at last completed, and of leaving it as a legacy to the Kannada people, in the hope that it may prove an incentive to a more scholarly study of their pithy (as their own early authors call it) and expressive language.

For manuscripts of the work I am indebted to Brahma Sûri of Sravana Belagola, to Brahma Sûri Pandit of Châmarâjanagar and to B. Mallappa of Mysore. Also to the Rev. F. Kittel for a copy of the sûtras and vrittis only, made for him at Mangalore. My sincere thanks are due to the following, who have revised all the proofs in the vernacular character, and without whose aid I could never have accomplished the work:—Buruḍagunte Śrînivâs Ayyangâr and Chinchôli Vênkann Âchâri, Pandits of my office; Bêgûr Mallappa, Head of the Mahârâjah's Kannada School, Mysore; Dhanvantari Bhîmâchârya and Ayyâ S'âstrî, Palace Pandit, both of Mysore. The transliteration into Roman characters was ably made many years ago by K. Rama Rao, of my office.

I would, in conclusion, express my acknowledgements to Mr. K. Sheshadri Iyer, C.S.I., the enlightened Dewan of His Highness the Mahârâjah of Mysore, for his interest in the undertaking, and bespeak for the publication the indulgence of Oriental scholars, who will be able to estimate the labour involved in bringing out the first edition of a book of this kind.

LEWIS RICE

Bangalore, July 1890

प्रथम पादः

1. सिद्धा हि शुद्धकाः ।	32. अप्रयोगीत् ।
2. औत्स्वराः ।	33. स्पर्धे परम् ।
3. एक द्वित्रिमात्रा ह्रस्व दीर्घप्लुताः ।	34. सन्धी ।
4. स्वरस्य ।	35. यक् स्वरे स्वरस्य ।
5. तपरस्तावान् ।	36. लुबनामहानौ ।
6. कादयो व्यञ्जनम् ।	37. रावोर्वक् ।
7. मान्ताः पञ्चपञ्चवर्गः ।	38. आत औष्ठ्ये ।
8. अर्थवलिङ्गम् ।	39. ओदो बहुक् ।
9. इहादयः ।	40. दीर्घादौ रुरद्वादेः ।
10. नाव्ययशतृत्यदादि ।	41. प्लुतः प्रकृत्या ।
11. द्रुयाद्यादशन्ः ।	42. रि ।
12. क्रियार्थो धातुः ।	43. आदे ।
13. दुरन्त्यव्यञ्जनादिः ।	44. निपाताः ।
14. पञ्चम्याः प्रत्ययः परः ।	45. औ निपाते ।
15. कृदजादिः ।	46. पोसत्वादिः ।
16. ममिम्गेदत्तणिमदोक् सुप् ।	47. वैरदे ।
17. अमरयिरेनेवु तिङ् ।	48. करेदलि ।
18. सुप्तिङन्तम् पदम् ।	49. गडादिः ।
19. लुदुमाद्यव्ययम् ।	50. श्लोकार्धम् ।
20. अणमादयः ।	51. अनुकरणम् ।
21. अणमादयो निपाताश्च ।	52. अद् विकृत्या ।
22. षष्ठ्या स्थानेऽन्त्यस्य ।	53. ह्रस्वान्नणलयक्तटोऽन्त्यस्य लिङ्गान्त्यस्य द्विस्वराणामादेः
23. शित्सर्वस्य ।	54. नेयुय् सुय्वयः ।
24. तिङ्द्वादेः ।	55. कम्कुमि ।
25. किदन्त्यः ।	56. वारय्गेयः ।
26. तस्मिन्निति निर्दिष्टे पूर्वस्य ।	57. इतः पौञ्चि ।
27. तस्मादुत्तरस्य ।	58. कौ दपश्च तिङि ।
28. यैन विधिस्तदन्तस्य ।	59. तोर्नपः ।
29. प्रत्ययोऽसप्तम्याम् ।	60. न समासे ।
30. यस्मिंस्तदादेर्वर्णग्रहणे ।	61. अक्ककुळः ।
31. स्थानिवदादेशः ।	62. कृति ।

63. इ सुपि ।
 64. यो नाउलि ।
 65. रो द्विर्यञ्जनस्याहदैः ।
 66. लकोऽनन्तास्थायाश्च ।
 67. स्वरादरो ऽयञ्जने ।
 68. मोः ।
 69. उकि ।
 70. लोऽन्तस्थायाम् ।
 71. कः ।

72. वि वानैकस्वरस्य ।
 73. न लघ्वादिलघूपान्त्यादलो
 गदवजो वृत्तौ ।
 74. वा गेगक्ददपवगुमि ।
 75. कादलरः ।
 76. बर्दिलादयः ।
 77. मौ नस्स्वरे ।
 78. नपि वा ।
 79. नश्च बिन्दुरन्यत्र ।
 80. तदन्त्यो वा वर्गे ।
 81. लुबनव्ययानुकरणस्य विसर्गस्य ।
 82. रुडौर्दौ रक् ऽयञ्जने ।
 83. बहुस्वरस्य ।
 84. प्रत्यये ।
 85. वा गि ।
 86. न वि मुख्ये ।
 87. ह्रस्वादैरसमासैः ।
 88. आरु मूरोः ।
 89. कतपस्तृतीय उत्तरपदादेः ।
 90. नादिष्टाद् रक्ः ।
 91. स्वराद् वः पवर्गस्य ।
 92. ऽयञ्जनाद् वानादेशात् ।
 93. सश्चो बहुकमलयः ।

94. संख्यायां घः ।
 95. जो नौ णः ।
 96. अकः प्रकृत्या ।
 97. अविकृतेस्संख्यायाः ।
 98. ओंबतुपत्तोवरो वौ बः ।
 99. अंतोः ।
 100. ओम्बयो न ।
 101. बेसेकोलादयः ।

द्वितीय पादः

102. स्त्र्यर्थः स्त्री ।
 103. पुमान् पुमर्थः ।
 104. नबन्यत् ।
 105. ककनादयः ।
 106. एकत्वे जनोऽकुसुदुः परः ।
 107. सञ्जनः कुलस्त्रियाम् ।
 108. ग्रहार्थः पुमांश्च ।
 109. वसन्तादयः ।
 110. देवतादयो नप्स्त्री ।
 111. भैद्यलद् भैदकम् ।
 112. परवद् द्वन्द्वः ।
 113. अंशि समासः ।
 114. निनेन्तनलिङ्गम् ।
 115. ह्रस्वोऽनैकस्वरस्यासमासोऽपूर्व-
 पदस्य ।
 116. करुणादीनाम् ।
 117. रम्भायाः कद्व्याम् ।
 118. ओदातः स्त्रियाम् ।
 119. पात्रस्य भाण्डे वा ।
 120. ऊष्मादीनाम् ।
 121. उद् रूपस्य ।
 122. ऋतोऽरः ।

123. ऋदारी तुः ।
 124. स्वस्त्रादेः ।
 125. दातुश्च ।
 126. मान्धातम् ।
 127. वेधसि ऋद्धौ विधातुः ।
 128. सरयुरदायौ ।
 129. व्यञ्जनस्यानब्जसन्तवल्लुप् चत्स्य ।
 130. नोऽश्वपथिमयः ।
 131. ऋभुक्षयुवाध्वमध्वजगतो वा ।
 132. सौऽवसः ।
 133. उगलौपे ।
 134. व्रैयसः ।
 135. उगवादीनाम् ।
 136. वागादीनां स्वन्तवच्च ।
 137. महदादीनां नपि ।
 138. शष्पौर्वा सः ।
 139. लौ ऋः ।
 140. डौ बहुक्कम् ।
 141. यो जः ।
 142. द्वितीयस्य प्रथमो वर्गाणाम् ।
 143. तृतीयः प्रथमचतुर्थयोः ।
 144. बमौर्वः ।
 145. पो हश्च ।
 146. वौ बः ।
 147. अगिगुग् व्यञ्जने व्यञ्जनस्य ।
 148. लुप् कीलमीनकीरनीरकूरस्य ।
 149. सस्थि ।
 150. स्पर्शादिषु ।
 151. सो वः ।
 152. धौ विन्ध्यवन्ध्यासन्ध्याध्याने ।
 153. रौ व्यञ्जने ।
 154. पूर्वश्च व्यञ्जनात् ।
 155. षः कः ।
 156. ह्रस्वः स्वराणामादेः ।
 157. ओदुतः ।
 158. इष्टतः ।
 159. रिरनुत्तरस्य ।
 160. करम्बादयः ।
 161. पिंदुमुंदौर्दस्तः ।
 162. आतेतोतं पुंस्थद्विदूदोः ।
 163. स्त्रियामाकेदीकेदूकेत् ।
 164. दीर्वः ।
 165. पेऽतौर्लुप् ।
 166. अद् गुणोक्तेः ।
 167. तीर्दः ।
 168. ओळदुपळदीरेयः ।
 169. पोसतीरंबः ।
 170. केलवुपलवीरदबौ च ।
 171. नितोर्बः ।
 172. बरिदीरुवोंबी ।
 173. ओंबतुपतीस्तादिम् ।
 174. आवुदीरार् ।
 175. आवोनावौ चैकत्वे ।
 176. वा नप्येतुः ।
 177. केत्येच्च ।
 178. औन् ममोः ।
 179. ओनचः ।
 180. ओंदोः पुंस्योर्व्वश् ।
 181. कुक् च स्त्रियाम् ।
 182. अङ्दाणाचः ।
 183. लुप् च नः ।
 184. अतोऽनेकत्वे चाद्वादिगुणोक्तेः ।
 185. अनेयस्य ।
 186. मगस्य ।

187. उक् सामान्ये ।
 188. दोः क्कनेकत्वे ।
 189. नाविरि ।
 190. जातिशब्दादितिः ।
 191. पुंयोगे ।
 192. वडिगेगो किगात् ।
 193. गौगादिश्च ।
 194. अप्कात् ।
 195. आरतादेच्च ।
 196. वणिगवंतेचात् ।
 197. सितगादिभ्यः ।
 198. रादितिः ।
 199. तिः ।
 200. वक्कवक्कात्तुप् च ।
 201. कारगाराद् दोरश्च ।
 202. अरस्यादयः ।
 203. लिङ्गात् सुप् ।
 204. कर्मण्यम् ।
 205. गतिशब्दार्थकर्मणां प्रयोज्ये
 कर्तरि ।
 206. लौघाशनावनतीनां वा ।
 207. कालाध्वनोरम् व्याप्ती ।
 208. इम् सिद्धौ ।
 209. हेतुकर्तृकरणैर्यं भूतलक्षणे ।
 210. यद्भेदात् तद्भेदाख्या ।
 211. सार्थेनाप्रधाने ।
 212. ओऽने न ।
 213. गेदाप्ये दैर्घ्येः ।
 214. शक्तिरुचीर्ष्यासूयाद्रौहकौघ-
 मत्सरभीत्युन्नतिस्वभावा-
 वनतीष्टानिष्टसादृश्य-
 प्रतिनिध्यर्थैः ।
 215. आशिष्युर्देश्ये ।
 216. स्वाहास्वधावषड्भिः ।
 217. तादर्थ्ये ।
 218. उत्पातेन ज्ञाप्ये ।
 219. वगेतः कर्मणि वा यतोऽवज्ञा ।
 220. हेतावत्तणिम् ।
 221. अवधावपाये ।
 222. ओक्कधिकरणे ।
 223. यतो निर्धारणम् ।
 224. साधुनिपुणार्थैः पूज्ये ।
 225. यौगेऽद् ।
 226. कर्तृकर्मणोः कृतिभावे ।
 227. युक्ते ।
 228. आमन्त्रणे ।
 229. यस्य भावो भावलक्षणम् ।
 230. विशेषणाद् वा ।
 231. व्यत्ययो बहुक्म् ।
 232. गक्कनेकत्वे सुपि ।
 233. नाङ्वादिभ्यः ककुब्वा ।
 234. सेल्लाद् वुः ।
 235. अद्वादिर्दोर्लुप् च ।
 236. गुणोक्तेर्यश्च ।
 237. तो दः ।
 238. नानित्वादिभ्यः ।
 239. स्त्रीपुंसाददिर्विर् बहुक्म् ।
 240. तोक्तुपेडादिर् ।
 241. संख्याया वर ।
 242. तेभ्यः कक् वा ।
 243. संस्कृतादिर् च ।
 244. गक्कद्वादेः ।
 245. निनौ विशेषणस्य कय-
 किरैकानेकत्वे सुपः ।

२५६. अेनः केन्केव् ।
 २५७. श्लुबव्ययस्य ।
 २५८. वृत्तेः ।
 २५९. न वौल्वोलि ।
 २६०. अनतो वा ।
 २६१. मः ।
 २६२. अेच् चामन्त्रणे ।
 २६३. वैरोऽनेकत्वेऽबुककुपः ।
 २६४. दीर्घः ।
 २६५. अदः ।
 २६६. अमो नः ।
 २६७. अतो मग् गेद्विरि ।
 २६८. गक्कि ।
 २६९. नप्यमि च बहुकम् ।
 २७०. नक् स्वरैः ।
 २७१. दगिमादौ नपि ।
 २७२. वीवीः किन् वा ।
 २७३. पगलिरुक्कः ।
 २७४. आगकीगकीर्नित्यम् ।
 २७५. कण् दिक्षब्दस्य ।
 २७६. कृतोऽरुरुतः ।
 २७७. भावे वुदोः ।
 २७८. संख्यापरिमाणगुणोक्तेः ।
 २७९. अद्वादेः कित् ।
 २८०. वीः ।
 २८१. वात्तणिमो देग्दम्की ।
 २८२. इमः ।
 २८३. अेश्चातो नपि ।
 २८४. गेतः क आदेः ।
 २८५. रौर्विकृतात् ।
 २८६. कुग् वा ।
 २८७. ओक् शशलिः ।

२८८. श्लुबुतः कालार्थात् ।
 २८९. अमः ।
 २९०. ओक् मश्चातो दिगर्थाच्छल् च ।
 २९१. अेश्चोतः ।
 २९२. तन्निनेनो मनेकत्वे ।
 २९३. मौ मक् स्वरैः ।
 २९४. अक् तुत्तुगेति ।
 २९५. वादस्तुत्तु ।
 २९६. संख्यायामुत्तुश्च ।
 २९७. मि दीर्घः ।
 २९८. आदेनः ।
 २९९. उम् समुच्चये परोऽनदः पदात् ।
 ३००. ओक् गेतीरम् च ।
 ३०१. अमः प्रागमः ।

तृतीय पादः

२९२. समर्थः पदविधिः ।
 २९३. सुप्सुपा समासो बहुकम् ।
 २९४. कृतसंख्याऽद्वादि गुणोक्तिरसंस्कृतेन च ।
 २९५. तच्च बिरुदावक्ष्याम् ।
 २९६. कडुरागादयः ।
 २९७. सूक्तं पूर्वम् ।
 २९८. अमकृत् तिङ् ।
 २९९. कृता ।
 ३००. इम् करणे ।
 ३०१. सशर्धेन ।
 ३०२. गेत् तदर्थेन ।
 ३०३. भीत्यर्थेनान्तणिम् ।
 ३०४. अद् ।
 ३०५. ओक् साधुनिपुणार्थेन ।
 ३०६. अंशिनाभिन्नेन ।

307. संख्या समाधरे ।
 308. इयुक्तं कृता तद्विधौ नित्यम् ।
 309. विशेषणमेकार्थेन ।
 310. अन्यार्थे बहुव्रीहि नित्यम् ।
 311. ओक्ता ।
 312. मिथो ग्रहणे प्रहरणे च युद्धे ससम् ।
 313. वाच्यार्थे संख्येयै संख्यया संख्या ।
 314. द्वन्द्वः साहित्ये ।
 315. समानामेकः ।
 316. अद्वादिः ।
 317. तन्निनेन् ।
 318. स्त्रीपुन्नप् ।
 319. तन्देस्ताया वा ।
 320. एकवद् द्वन्द्वः ।
 321. जात्याख्यायामनेकवत् ।
 322. तिङ् तद्वाचि ।
 323. अेन् ।
 324. पूजोपहासे ।
 325. प्रतिनिर्देश्यम् ।
 326. संख्येयमेकवत् ।
 327. अब् बहुव्रीहिः ।
 328. अट् स्वरात् ।
 329. इश्चागादिभ्यः ।
 330. इल्लाल्लुप् च ।
 331. आक् च युद्धे पूर्वपदस्य ।
 332. अरस्वादीनां दोर्लुबुत्तरपदे ।
 333. कृद्गुणोक्तेः पूर्वस्वरैर्णकार्थे ।
 334. अेदेस्तत्रानिनादैः ।
 335. दीर्घः स्वरे ।
 336. न गुरोः ।
 337. किरस्तः ।
 338. नञोर्दोष्टः ।
 339. कङ्निः ।
 340. किरश्च कुर्व्यञ्जने ।
 341. केच्च पच्च बेच्चश्चामः ।
 342. केमः कश्चो वा ।
 343. अेतेसुर्बेमश्चोर्यादिषु च ।
 344. कृतो मो गदबज्यनकि ।
 345. अग् बहुकम् ।
 346. कम् नणः ।
 347. कः कुम् ।
 348. दोर्मो शिन्यडिमैगोः ।
 349. लुप् पिन्दुमुन्दोः ।
 350. नित्यं मेवरि ।
 351. अेण्टु नाल्कैदोरद्वन्द्वे ।
 352. मूरोः ।
 353. ह्रस्वस्तत्र वा ।
 354. मेवरि ।
 355. आरोः ।
 356. लुप् सासिरैकौः ।
 357. शित् ।
 358. ओरोदोः ।
 359. अेरडोरिर् ।
 360. स्वरे मुय् मूरोः ।
 361. ओंबतौस्तोम् पत्तो ।
 362. ओंबय् नूरुसासिरै ।
 363. पयिन् पत्तोः ।
 364. पन्नोदौ ।
 365. अेरडो ।
 366. पदिर्मूर्वादि षट्के ।
 367. पदेर्नक् स्वरे ।
 368. केळ्गोः कीळ्किनी ।
 369. किरिदुबेडितुपेरगोः कुरुबिरुपेडं ।
 370. आदीदूदद्विदूदोः ।

371. आगेल्लस्य वा ।
 372. कोंकौः कुडुः ।
 373. महतो मा ऽयञ्जने ।
 374. सहस्य सा ।
 375. डेक्कमैकस्यासंस्कृतेऽपि ।
 376. त्रिचतुरोस्तचौ वा तद्धिते च ।
 377. द्वेदूदु ।
 378. कीलारादीनि यथोपदिष्टम् ।
 379. मक् पेऱग्वादीनाम् ।
 380. च्यातावुतः ।
 381. अतः ।
 382. संस्कृतस्य नित्यम् ।
 383. गुक्किबोलि ।
 384. उतौ गारे ।
 385. सम्भ्रमैऽसकृत् ।
 386. सातत्यक्रियासाकल्यामीक्ष्यै द्विः ।
 387. नानावधारणे ।
 388. आधिक्यै ।
 389. तुदिमोदलः पूर्वस्यादिस्वरात्तश्च ।
 390. कडेनजेष्टुः ।
 391. दीरद् गुणोक्तेः ।
 392. गौर्व्यञ्जनादेर्लुप् ।
 393. च्यातोर्बहुस्वरस्य ।
 394. वानुकरणे ।
 395. केक्कुगुमैगोः सामीप्ये ।
 396. मोदलोऽन्यतोऽतिशये ।
 397. वीप्सानुपूर्व्ये सुपः श्लुप् ।
 398. तिङ्श्चाबाधे ।
 399. वाक्यादेरामन्त्रितस्यासूया-
 सम्प्रतिकोपकुत्सनमर्त्सने-
 ऽन्यतरस्य प्लुतश्च ।
 400. दूरादाह्वाने बहुक्कम् ।
 401. वाद्यात् तद्धितः ।
 402. तदस्यास्त्यस्मिन्निति वंतः ।
 403. गुणोक्तेः कौ डुलुप् च ।
 404. आकिः शीलम् ।
 405. इगः पण्यम् ।
 406. शिल्पम् ।
 407. तदाचरति ।
 408. वेत्त्रद्येत्रीः ।
 409. क्रीणद्विक्रीणतोः ।
 410. कुर्वत्युक्तिगश्च ।
 411. गारो जातौ ।
 412. रः कम्मकुंवात् ।
 413. देवा दडिगोर्हति ।
 414. गुक्किर्गृह्णाति ।
 415. तेन जीवति गवणिगौ ।
 416. वडिगो जातौ ।
 417. पानोर्दुलुप् च ।
 418. तत्रैगो नियुक्ते ।
 419. भवजातयोः ।
 420. इचो ह्रस्वश्चोपान्त्यस्य ।
 421. दिक्छब्दादणः ।
 422. दश्चेतः ।
 423. कारः प्रवणव्यापृतयोः ।
 424. ऽयञ्जनादुगः ।
 425. आरतोऽधिकृते बहुक्कम् ।
 426. वक्कवक्कौ ।
 427. मडे जातौ ।
 428. तस्य तुल्ये वोल्बोली ।
 429. वातो बोल् ।
 430. भावे तनः ।
 431. उन्नतादिभ्य इकेत् ।
 432. गुणोक्तेः पुः पूर्वस्वरेण डुलुप् च ।

433. संख्याया मेद्वारै ।

434. परिमाणान्चानेयः पूरणे ।

435. अद्विदूदोर्नितुः परिमाणे दौर्लुप् च ।

436. सेवश्मेवरेण कालस्य नश्च ।

437. प्रकारे तुदुतेतवः ।

438. काले दुः ।

439. सेनावुदोरेतेषु ।

440. ओद् नितौ ।

441. गाविनादीनि ग्रथोपदिष्टम् ।

चतुर्थ पादः

442. धातोरेकानेकत्वेऽमरयिरेनेवो-
ऽन्यसुष्मदस्मासु कर्तरि ।

443. कर्मणि ।

444. बेङ्तादैरप्रधाने ।

445. इसुपः प्रयोज्यकर्तरि ।

446. दपदत्वं तिङिः सद्भूतभाविनि ।

447. अचि ।

448. सति वो वा ।

449. सेनोदुवूद्वक्तौ ।

450. नोळः सत्तायाम् ।

451. बलोऽवबोधने ।

452. आदेशे ।

453. अकमः रितायाम् ।

454. नप्पुदुः ।

455. अचः ।

456. उवुरनेकत्वे ।

457. अरः ।

458. वेत्तिवत्तवोऽमो भूते ।

459. उदूवोष्ट्ववूळः सत्तायाम् ।

460. औरत् प्रतिषेधे ।

461. ओदयो वा ।

462. सेवोरेम् ।

463. अमरोर्गुम् ।

464. गुगुमेकेषाम् ।

465. आशीर्विधिनिमन्त्रणामन्त्रणा-
ध्यैषणसम्प्रश्नप्रेषणविज्ञापना-
ज्ञापनप्रार्थने जेत् ।

466. इरश्च तुदुः ।

467. इम् ।

468. अयोऽल्लुपौ ।

469. उच्चैरः ।

470. सेवोर्वम् ।

471. सेनो वेन् ।

472. वागुपोगिसुब् रलळनणो गः कः ।

473. अवुतवोरिद् वि ।

474. पण उङ् नियौगे ।

475. णिग् दि ।

476. इदुतः ।

477. ईसस्तगघ्रस्वश्च ।

478. कीळेळ् बीळाक्काणः ।

479. बेमीनोर्नक् च ।

480. तवोर्दोः पः ।

481. मुदोस्तः ।

482. मिदैरवघाते ।

483. ओक्चर्लासरुबैसरोः ।

484. रोल्लेधादेर्द्धिस्वरस्य ।

485. गोः कः ।

486. सौश्चः ।

487. ओष्टः ।

488. पडलिङ्तादैः ।

489. उगुपुगुकुडुतुडोरोद्घ्रस्वः ।

490. इसुबिसुगिरुकिरुकिडोरेत् ।

491. कोल्सलो नः ।

492. तर्बरोरिमि च।
 493. निलो वा।
 494. कोको णः।
 495. टो।
 496. नागोश्शप् पि।
 497. अश् पो हश्च।
 498. शक् कि।
 499. दोर्लुप् पोगोः।
 500. आगोश्च दित्तो।
 501. इतावैर्यश्च।
 502. तागोश्च वि वा।
 503. सोर्बहुस्वरस्य।
 504. कि।
 505. उण्कोक्काणो दो ङः।
 506. कर्गप्रथमात् पूर्वः।
 507. कवत्तादिभ्यस्तः।
 508. ओरे अरे सावशौषण्योः।
 509. निलो लः।
 510. नैलो वा।
 511. षोडतोडमिक्कि बेक्कपसकसो-
 स्थुद्यदिबिद्यडरो वः पः।
 512. काकूगोनेत वरः।
 513. औपुतव्वोः।
 514. आदिष्टाद् रक्कः।
 515. लुप्तदोः।
 516. नः।
 517. नानेन्तिनो वः।
 518. णः।
 519. तर्बरोर्लुब् लुप्तेऽयि।
 520. दीर्घः।
 521. प्रतिषेधे।
 522. न तिङः।

523. तदर्धस्याप्रयोगः।
 524. आशीरादौ बेडंबेडो परतः।
 525. वेमः।
 526. तस्मिन्नदलो।
 527. वेमः।
 528. अल् तदप्रयोगे।
 529. प्राक् प्रयोगे चाविकृतात्।
 530. कर्मण्यनुपङुः।
 531. कृति वा।
 532. तस्मिन्नेदलो।
 533. इसुप् तत्करोति भावैत्युटोऽशयनादे-
 लुप् च दोः।
 534. इय् च नमनादिभ्यः।
 535. भोगादिभ्यः।
 536. घातोर्हेतुमति।
 537. क्कश्चुर्वा।
 538. स्वार्थे।
 539. भुंजादैरिसुप्।
 540. ऐसुस्तारादिभ्यः।
 541. इसुपीसुपः श्लुबस्वार्थे।
 542. वैस्मियः।
 543. अच् कर्तृकर्मणोः।
 544. उतेडुतेडुतुमुत्तुम् सत्यचो वा।
 545. कुक्किस्ताच्छील्ये।
 546. इरणः कर्मणि।
 547. कोल उद्धस्वश्च।
 548. कुडोरिगो डुलुप् च।
 549. अद् भावे।
 550. किजोरेद्दीर्घश्च।
 551. औत् कुडुतुडोः।
 552. लुप् तस्य।
 553. ईनीयस्तः।

554. मण्यादिभ्यः।
 555. गुक् पोयबयः।
 556. आयायः केत्।
 557. नलरणरुभ्यः।
 558. कः।
 559. तेदनैकस्वरात्।
 560. ओगुपोगुमिगोः।
 561. मेतः पः।
 562. कुदिमिदितक्तितोक्तित्किभ्यः।
 563. बळेबळेतोरव्यसू।
 564. उङ्नादिभ्यो जेत्।
 565. बैङ्वादैरिक् च।
 566. पस्यादैर्बुः।
 567. कळादैरक् च।
 568. ओंदुनंदंजुकलंकंदुपोंदोरिकेत्।
 569. मौद्वादिभ्यो वा।
 570. डोरकिडुकुडुतुडोः।
 571. बल्लनल्कृभ्यो मेत्।
 572. तर्बरः कुक् च।
 573. ओकामेभ्यः पुः।

574. पोक्कगौर्दुलुप् च।
 575. सुर्मुनिकिनिगुक्तिभ्यः।
 576. साल्बानौन्मीभ्योऽहुपिहाः।
 577. कोल्नगौरेत्।
 578. इसुप् तिनः।
 579. आतोर्बुदुः।
 580. प्राक्काले दुस्तुल्यकर्तृकात्।
 581. इदुतोऽलघ्वादिद्विस्वरात्।
 582. अदेत् प्रतिषेधे।
 583. वाक् चैरः।
 584. अद्वदादागौरनर्हत्वा।
 585. अलर्हर्धे।
 586. क्रियायां क्रियार्थायाम्।
 587. यो भावो भावलक्षकः।
 588. बुदुमेवन्नं वन्नेगं विनं
 विनेगम्।
 589. भूते दोडेद् वा।
 590. वोडेत् सद्भाविनि।
 591. केगलः।
 592. ओऽनेदोऽमलोऽनु।

प्रयोगः ॥ क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ ट ठ ड ढ ण त थ द ध न प फ ब भ म ॥
 ङ क ञ ४ ॥ व्यंजनप्रदेशाः स्वरान्तरोव्यंजन (६७) इत्येवमादयः ॥

माताः पंचपंचवर्गः ॥ ७ ॥

वृत्तिः ॥ ककारादयो मकारपर्यन्ता वर्णाः पंचपंचभूत्वा पंचैव वर्गसंज्ञा भवन्ति ॥

प्रयोगः ॥ क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ ट ठ ड ढ ण त थ द ध न प फ ब भ म ॥
 वर्गप्रदेशाः तदंत्योवावर्ग (६८) इत्येवमादयः ॥

अर्धवलिङ्गम् ॥ ८ ॥

वृत्तिः ॥ अर्धोभिधीयः । अर्धवच्छब्दरूपं लिङ्गसंज्ञं भवति ।

प्रयोगः ॥ जेल । पोल । घटा । पटा । तंबुलिंग । सर्वन्दिग । औषणव । ग्रैवेयक । अरमने ।

सूक्तेगौरि । राजपुरुष । बहुधन । काण्के । शूण्के । कुंभकार । यजमान ॥ अर्धवदिति किम् ॥

वनं धनमित्यादावनर्धकस्य वन्धनापि भागस्यापि लिङ्गसंज्ञायां लिङ्गान्तस्ये (६९)

ति द्विर्जनं मा भूत् । लिङ्गप्रदेशाः लिङ्गान्तपुंवि (७०) इत्येवमादयः ॥

इहादयः ॥ ९ ॥

वृत्तिः ॥ इह इत्येवमादश्चब्दा लिङ्गसंज्ञा भवन्ति ॥

प्रयोगः ॥ इह । अमुत्र । परत्र । उभयत्र । अस्ति । स्वस्ति । नास्ति । वृथा । मुधा । अतिथि ।

इति इहादिराकृतिगणः ॥ निषेधयिष्यति नाव्यये (७१) ति तस्यायं पुरस्तादपवादो

योगः ॥ बहुवचनमाकृतिस्त्वसूचनार्थम् ॥

नाव्ययशतृत्यदादि ॥ १० ॥

वृत्तिः ॥ नाव्ययानि शत्रन्तास्त्यदादयश्चब्दा लिङ्गसंज्ञा न भवन्ति । अन्त्ययानि ह शतृत्यदादि
 साहचर्यात्संस्कृतान्येव गृह्यन्ते । नासंस्कृतानि । तेन श्लुबन्त्ययस्ये (७२) त्यादाव
 प्रसक्तिदोषो नावकाशं लभते ॥

प्रयोगः ॥ उच्चैस् । नीचैस् । स्वर । प्रातर । रणत् । पलत् ॥ त्वद् । तद् । यद् । आदस् । एतद् ।

किम् । युष्मद् । भक्त । इति त्यादादिः ॥

द्व्याद्यादशन् ॥ ११ ॥

वृत्तिः ॥ द्विशब्दात्प्रभृति दशन् शब्दपर्यन्ताः शब्दा लिङ्गसंज्ञा न भवन्ति ॥

प्रयोगः ॥ द्वि । त्रि । चतुर । पञ्चन । षट् । सप्तन । अष्टन । नवन् । दशन् । द्व्यादीति किम् ।

एकमं । एकदि । द्वादशन् इति किम् । एकादशमं । द्वादशमं ॥

क्रियार्थो धातुः ॥ १२ ॥

वृत्तिः ॥ क्रियाध्यापारः पूर्वापरीभूतः साध्यतामापन्नोपि सौर्धोभिधीयैरस्य स
 क्रियार्थः । स शब्दो धातुसंज्ञो भवति ॥

प्रयोगः ॥ अड् । कुड् । माड् । नीड् । अडिप् । कुडिप् । अलर्च् । तोडर्च् । पूरैस् ।

लौकैस् ॥ धातुप्रदेशाः धातोर्युमती (७३) इत्येवमादयः ॥

दुन्त्यव्यञ्जनादिः ॥ 13 ॥

वृत्तिः ॥ शब्दरूपेष्वन्त्यव्यञ्जनाद्यवयवोपसंज्ञा भवति ॥
 प्रयोगः ॥ दुप्रदेशाः दीः ककनेकत्वे (१३३) इत्येवमादयः ॥
 व्याख्या ॥ नामधातुविशेष निरूपकशब्द मात्रावस्था यिन्त्यञ्जनमध्ये यदन्त्य-
 व्यञ्जनंतत्प्रमृतेरवयवस्यैव संज्ञित्वमित्याह शब्दरूपेष्विति ॥ यद्यपि
 द्वन्त्यव्यञ्जनादीति नपुंसकनिर्देशोल्लुः । तथाप्युत्तरत्रदोरिति सर्वत्र
 पुल्लिङ्गेनैव निर्दिश्यते । तदुत्तरोच्चादत्रापि पुल्लिङ्गनिर्देश इति ॥ नचैतदुत्तरोच्चा-
 तत्रापि न बिन्दुर्देष्टव्यमिति वाच्यम् । सर्वत्रदुन इति न बिन्दुर्देशादनैकत्रै-
 व पुल्लिङ्गनिर्देशोल्लुरिति ॥

पञ्चम्याः प्रत्ययः परः ॥ 14 ॥

वृत्तिः ॥ इहशास्त्रे पञ्चमी निर्देशाद्योविधीयते स प्रत्ययसंज्ञा भवति ॥
 एतत्तस्मात्परत एव भवति । औकामेभ्यः पुः (५७३) ॥
 प्रयोगः ॥ औपु । कापु । मैपु । अट्स्त्वरत् (३२३) । मेल्लेर्देयम् ।
 पेदेवणेयम् ॥ पञ्चम्या इति किम् ॥ आगमादेशयोर्मामूत् ॥ प्रत्ययप्रदेशाः
 प्रत्यये (३४) इत्येवमादयः ॥ (२४), (२५), (२६), (३३), (५१), (५३), (५५), (५७), (५९)

कृदजादिः ॥ 15 ॥

वृत्तिः ॥ अचकर्तृकर्मणोरि (५४३) त्सारम्यर्थे प्रत्ययावक्ष्यन्ते ते कृत्संज्ञा
 भवन्ति ॥
 प्रयोगः ॥ माक्पम् । नोक्पम् । काण्के । पूण्के ॥ अजादिरिति किम् ॥ वासि-
 सिदम् । भासिसिदम् । कृत्प्रदेशाः कृती (६२) इत्येवमादयः ॥ (६६), (६७), (६८), (६९), (७०), (७१), (७२), (७३), (७४), (७५), (७६), (७७), (७८), (७९), (८०), (८१), (८२), (८३), (८४), (८५), (८६), (८७), (८८), (८९), (९०), (९१), (९२), (९३), (९४), (९५), (९६), (९७), (९८), (९९), (१००)

गमिगोदन्तिगमदोक् सुप् ॥ 16 ॥

वृत्तिः ॥ म् अम् इम् गेत् अन्तिगम् अद् ओक् एते प्रत्ययाः सुप्संज्ञा
 भवन्ति ॥ सुप्प्रदेशाः लिङ्गात्सुबि (२०३) इत्येवमादयः ॥ (२०५), (२०६), (२०७), (२०८), (२०९), (२१०), (२११), (२१२), (२१३), (२१४), (२१५), (२१६), (२१७), (२१८), (२१९), (२२०), (२२१), (२२२), (२२३), (२२४), (२२५), (२२६), (२२७), (२२८), (२२९), (२३०), (२३१), (२३२), (२३३), (२३४), (२३५), (२३६), (२३७), (२३८), (२३९), (२४०), (२४१), (२४२), (२४३), (२४४), (२४५), (२४६), (२४७), (२४८), (२४९), (२५०), (२५१), (२५२), (२५३), (२५४), (२५५), (२५६), (२५७), (२५८), (२५९), (२६०), (२६१), (२६२), (२६३), (२६४), (२६५), (२६६), (२६७), (२६८), (२६९), (२७०), (२७१), (२७२), (२७३), (२७४), (२७५), (२७६), (२७७), (२७८), (२७९), (२८०), (२८१), (२८२), (२८३), (२८४), (२८५), (२८६), (२८७), (२८८), (२८९), (२९०), (२९१), (२९२), (२९३), (२९४), (२९५), (२९६), (२९७), (२९८), (२९९), (३००)

अमरयिरेनेवु तिङ् ॥ 17 ॥

वृत्तिः ॥ अम् अर् आय् इर् ओन् ओवु एते प्रत्ययास्तिङ् संज्ञा भवन्ति ॥
 तिङ्प्रदेशाः अमकृत्तिङ् (२१६) इत्येवमादयः ॥

सुप्तिङन्तम् पदम् ॥ 18 ॥

वृत्तिः ॥ सुप्तिङन्त्यतरप्रत्ययान्तं शब्दरूपं पदसंज्ञं भवति ॥
 प्रयोगः ॥ जिनं । जिननं । जिननिं । जिनगे । जिननत्रणिं । जिनतं । जिन-
 नेक् । कण्डं । कण्डर् । कण्डय् । कण्डिर् । कण्डे । कण्डेवु । अंतग्रहणम-
 न्यत्र संज्ञा विधौ तदन्तविधिर्न भवतीति ज्ञापनार्थम् । तेनेह न भवति ।
 अमरयिरेनेवु तिङ् (१७) ॥ पदप्रदेशाः कतपस्त्वृतीय उत्तरपदादेरि (६३) इत्येव
 मादयः । (२६०), (२६१), (२६२), (२६३), (२६४), (२६५), (२६६), (२६७), (२६८), (२६९), (२७०), (२७१), (२७२), (२७३), (२७४), (२७५), (२७६), (२७७), (२७८), (२७९), (२८०), (२८१), (२८२), (२८३), (२८४), (२८५), (२८६), (२८७), (२८८), (२८९), (२९०), (२९१), (२९२), (२९३), (२९४), (२९५), (२९६), (२९७), (२९८), (२९९), (३००)

बुद्धमाद्यव्ययम् ॥ १७ ॥

वृत्तिः ॥ अन्तमिति वर्तते । कुटुमादि गणपठित प्रत्ययान्तं शब्दरूपम्
अव्ययसंज्ञं भवति ॥

प्रयोगः ॥ वृष्टुम् । तृष्टुम् । वर्पिन् । तर्पिन् । बृन्दु । तृन्दु । वृद्भुम् । अ ।
वृन्नेम् । वृन्नेगम् । विन्म् । विन्नेगम् । उते । उते । उतुम् । उतुम् । दोडे । वोडे ।
अदे । अदु । अत् । आत् । अल । इत् । दु । ओवृ । ओवरेगं । नील् । नील् ।
बील् । मेत् । तुड । ते । तु । इतिवृद्धमादि ॥ अव्ययप्रदेशाः श्लुबव्ययस्यै
(२५७) चैवमादयः । (५८३) (५५५) (५८९) (५९०) (५८३) (५८५) (५८८) (५८६)
(५८१) (५५५) (५८३) (५८३) (५८३) (५८३) (५८३) (५८३) (५८३) (५८३) (५८३) (५८३)

आणिमादयः ॥२८॥

वृत्तिः ॥ अणमादिगणपठिताश्शब्दा अठव्यसंज्ञा भवन्ति ॥

प्रयोगः ॥ अणं । आणं । आवणं । नीडुं । करं । आदं । केळं । पीनं । भेल्लं ।
अल्लं । इल्लं । चेच्चरं । बेच्चरं । निज्जेरं । सौडंबाडं । ओणं । वरं । वलं । वल्लं ।
वेरं । वक्किं । वक्किक्कं । वक्कियं । बैडं । गडं । गक्कं । बेक्कपक्कं । बेक्कपडं । उक्किं ।
ओडं । निक्कुवं । तेनं । तेनतेनं । अणुं । पोक्कतडं । स्वक्कतडं । हुं । अं । उं । पिरिडुं ।
मुण् । इण् । पिरुडु । नीडु । निज्जेर । बैड । ओडने । नाके । नाडिडु । मत्ते । मत्तिन ।
बैरे । ओण् । ओणुवेण् । ओवेण् । मेण् । इल् । भौक्कल् । अंते । अंतिरे ।
अंतेवोल् । अंतिरेवोल् । अंतेवोल् । अंतिरेवोल् । वृत् । गड । गक्क । अल्लु ।
अल्ल । इल्ल । इल्लदे । अल्लदे । आगड । ईगड । पोक्कतड । तडबड । अक्कट ।
अक्कट । अहह । वक्किक्के । वक्किक्के । भौक्कने । चक्कने । भौरने । पक्कने ।
वक्कने । पौवने । पौवगे । नेट्टने । नेट्टगे । तोट्टने । तोट्टगे । आय्क्कने ।
आय्क्कगे । तिर्त्तने । तिर्त्तगे । गिर्त्तने । गिर्त्तगे । पुंमने । पुंमगे । बिंमने ।
बिंमगे । भेल्लने । भेल्लगे । कम्मने । कम्मगे । तण्णने । तण्णगे । तुण्णगे ।
इत्यणमादिराकुतेगणः ॥

cf. E. 49

ॐ मादयो निपाताश्च ॥२५॥

वृत्तिः॥ ओमादिगणपतिशब्दा अव्ययसंज्ञा निपातसंज्ञाश्च भवन्ति॥

प्रयोगः॥ ओम। नाडे। ओडे। नेरे। मिगे। कडु। अः। आ। अ। आ। उः। ऊः।
उ। ऊ। ओ। औ। ही। अही। औही। होही। डाय्यो। डाय्यो। ओले।
ओले। ओलमै। ओलमै। अरे। अरमे। अरेवुकि। अल्ले। अल्ले। चिः।
चीः। निन्ने। मोन्ने। गडा। गक्का। अक्कटा। इति ओमादिरस्रुतिगणः।
निपातप्रदेशाः निपाताः (५५) इत्येवमादयः॥

पृष्ठ्यास्यानेन्यस्य ॥२३॥

वृत्तिः॥ स्थानेयोगा प्रष्टी तन्निर्दिष्टस्य यद्विधीयते तदन्त्यस्य भवतीति

100-27418

312.47-
4.39M

वैदित्यम् ॥ (२३), (२४), (२५) (२६), (२७), (२८), (२९), (३०), (३१), (३२), (३३), (३४), (३५), (३६), (३७), (३८), (३९), (४०), (४१), (४२), (४३), (४४), (४५), (४६), (४७), (४८), (४९), (५०), (५१), (५२), (५३), (५४), (५५), (५६), (५७), (५८), (५९), (६०), (६१), (६२), (६३), (६४), (६५), (६६), (६७), (६८), (६९), (७०), (७१), (७२), (७३), (७४), (७५), (७६), (७७), (७८), (७९), (८०), (८१), (८२), (८३), (८४), (८५), (८६), (८७), (८८), (८९), (९०), (९१), (९२), (९३), (९४), (९५), (९६), (९७), (९८), (९९), (१००).

प्रयोगः ॥ सख्युद्दायो (१२४), सखं, सखायं ॥ अण्मादीनाम् (१२४) अण्मे
अण्मं ॥ ल्यान् इति सिक्त्वा यत्रावयवावय विभाव सम्बन्धे षष्ठी ननमास्तु ॥

त्रिात्सर्वस्य ॥२३॥

वृत्तिः ॥ शिवादेशा षष्ठ्यन्तस्य सर्वस्य स्वामे भवति ॥
 प्रयोगः ॥ ओक्कश्शल्लिः (२७७), गृहदल्लि, वनदल्लि ॥ ओक्कमश्चा-
 तोदिगर्वाच्चल्ल च (२८०) । मूडल्, पडुवल् ॥ शिदिनि किम् । ओदातः
 त्रिया (११४) माले, बाले ॥ (२६), (२५७)

निः. द्वारे : ॥२४॥

वृत्तिः ॥ तिङ् अद्वादेश्च यद्विधीयते तत्प्रत्ययान्तस्य सर्वस्य भवति ॥
 प्रयोगः ॥ नञ्युटुः (454), माडिडुडु, कूडिडुडु ॥ अरः (457), भाडिडुडु, कूडिडुडु ॥
 आदीप्पूर्द्धिदौः (370), आमाक्के, ईमाक्के, ऊमाक्के ॥ आवुदोरार् (174), आं,
 आरिं ॥ अटु, इटु, उटु, आवुटु, ओल्ल, पेऱु, इत्येष्टादिः ॥ अशिदयो योगः ॥

किदल्य : ॥३५॥

वृत्तिः ॥ द्विसस्य विधीयते स षष्ठ्यन्तस्यान्त्यावयवौ भवति ॥
प्रयोगः ॥ यक्स्वरे स्वरस्य (३५) । मुनि-ईतं, मुनिशीतं, यतिथिदं ॥
रामोर्वक् (३७) । नद्युविं, पितृविं ॥ (१६२)

तस्मिन्निति निर्दिष्टे पूर्वस्थ ॥२६॥

वृत्तिः ॥ सप्तमी निर्देशेन षष्ठ्यन्तस्य विष्पीयमानं कार्यं पूर्वस्यैव भवति ॥
प्रयोगः ॥ यक्स्वरेस्वरस्य (५५) । मुनियीतं, सतियक्, पतियीतं ॥ आत
ओष्ठ्ये (५६) । आबूर, आवोले ॥ निर्दिष्ट ग्रहणमानन्तर्यार्कं । तेनेह न
भवति । अरलिदु, सरलिदु ॥

तस्मादुत्तरस्य ॥१७॥

वृत्तिः ॥ पंचमी निर्देशेन षष्ठ्यन्तस्य यत्कार्यं विधीयते तदुत्तरस्यैव भवति ॥
 प्रयोगः ॥ दीर्घाद्वीरुरादेः (40) । आरुषि, ईरुतु ॥ रौ द्विर्व्यञ्जनस्या-
 हादेः (67) । इवर्बन्दर । अवर्षोदर ॥ उत्तरस्येति किम् । व्रतं,
 त्रासं ॥ अत्रापि निर्दिष्टग्रहणानुवृत्तेरित्यन भवति । इवर्बन्धियर,
 अवर्स्वच्छन्दर ॥

येन विधिस्तदन्तस्य ॥२४॥

वृत्तिः ॥ येन विशेषणेन विधिर्विधीयते तत्तदन्तस्य संज्ञा भवति ॥
प्रयोगः ॥ जातिशब्दादितिः (140) । ब्रह्मणिति, शूद्रिति ॥ कृतोरुक्तः
(266) । माक्पुदरिम्, नौक्पुदरिम् । येनेति विशेषणस्य मा भूत् । (25),
(140) (36) .

प्रत्ययो सप्तम्याम् ॥२९॥

वृत्तिः ॥ सप्तमी निर्देशव्यतिरिक्त विषये प्रत्ययस्तदन्तर्य संज्ञा भवति ।
 प्रयोगः ॥ अप्कात् (194) । निडुगणि, निडुवेरलि, वडकि । मुडुकि ॥ अनेयस्य
 (185) । ओदनेयक्, ओरडनेयक् ॥ असप्तम्यामिति किम् । गकनेकत्वेषुपि
 (233) । सुवंत इति मा भूत् ॥ विशेषणार्थे यमारम्भः ॥

यस्मिंस्तदादेर्वर्णग्रहणे ॥३०॥

वृत्तिः ॥ यो वर्णस्सप्तम्या निर्देश्यप्रज्ञो विशेषणं स तदादेरसंज्ञा भवति ॥
 प्रयोगः ॥ शक्कि (498) । अक्कुं, अक्के ॥ णिगिदि (475) । पणिदं, पणिबुदु ॥
 यस्मिन्निति किम् । षष्ठी निर्देशे मा भूत् ॥ वर्णग्रहण इति किम् । पन्नोंदो (364) ।
 पन्नोंदु ॥ ओंदुशब्दादौ मा भूत् ॥ (281, 498, 1143, 1172, 1275, 1446, 1454)

स्थानिवदादेशः ॥३१॥

वृत्तिः ॥ स्थानं प्रसंगः । यस्य स्थाने यो विधीयते स स्थानी । इतर आदेशः ।
 स्थानिवद् भवत्यादेशः । स्थान्याश्रये कार्ये कर्तव्ये स्थानिकार्यं भजत इत्यर्थः ॥
 प्रयोगः ॥ ओकशशलिः (277) । मनेयलि ॥ शल्च (280) । मूडल् । सुप्तिडन्तं
 पदमि (18) ति पदसंज्ञा सिद्धा भवति ॥ अचः (455) । माक्पुदरिं, नौक्पुदरिं ।
 कुत्तोरुत्तः (244) इति कृत्कार्यं सिद्धं भवति ।

अप्रयोगीत् ॥३२॥

वृत्तिः ॥ इहोपदिष्टो वर्णो यः प्रयोगेन दृश्यते स इत्संज्ञो भवति । अतएव
 चास्य प्रयोगाभावः सिद्धः । उपदेशस्तु कार्यार्थः ॥
 प्रयोगः ॥ रावोर्वक् (37) । ओकशशलिः (277) । कशावितो । इत्प्रदेशाः
 शित्सर्वस्य (23) इत्येवमादयः ॥

स्थार्धं परम् ॥३३॥

वृत्तिः ॥ तुल्यबलयोर्विधानयोरेकत्र सन्निपातस्स्पर्धः । तत्र परं कार्यं
 बलीयम् भवति ॥
 प्रयोगः ॥ आत औष्ठ्ये (38) । आवूर्, आवुदकं ॥ आदे (443) । आशरसं, आशंवि ।
 आओत्कण्ठ्यं इत्यत्र वक्प्रकृतिभावयोः प्राप्ता परत्वात्प्रकृतिभावः । वी न भवति ॥

सन्ध्यौ ॥३४॥

वृत्तिः ॥ अधिकशेषम् । परस्सन्निकर्षः सन्धिः । यदित अर्धमनुक्रमिष्यामस्
 तत्संदिग्धविवक्षायां भवतीति विवेकितव्यम् ॥
 प्रयोगः ॥ वक्ष्यति यक्स्वरेस्तरस्य (35) । मुनियीतं, यतियीतं ॥ सन्धा विसि किम् ॥
 मुनि, ईतं । यति, ईतं । अरमगनिर्घ्य होलागदओलागकार्ति यरेल्लरोपिदर ॥
 श्लो० ॥ पदेतु संहिता नित्या नित्या चातूपसर्गयोः ।
 नित्या समाने वाक्ये तु साविवक्षाभुपेक्षते ॥

यवस्वरैस्वरस्य ॥ 35 ॥

वृत्तिः ॥ स्वरै परे स्वरस्य यव भवति । ककारो न्यविद्यर्थः ॥
प्रयोगः ॥ ज्या-ओक्, ज्यायोक् । एवं आयिरु, सतिथिवक्, पतियीतं,
स्त्रीयीके, श्रीयिरु, सीतेयिंदं, मानेयिंदं, तेयिंदं, बेयिंदं, रैयोदवितु,
सुरैयोपिंदं ॥ स्वर इति स्मि । पतिनोडिंदं, सतिर्कृत्क् ॥ स्वरस्वेति स्मि । अदलिदु, सरलिदु ॥

लुब नाम हानौ ॥ 36 ॥

वृत्तिः ॥ लोपनं लुप् । स्वरै परे स्वरस्य लुब भवति । न-चैल्लोपे नाम हानिः ॥
प्रयोगः ॥ ओन्न-असं, ओन्नरसं । एवं तन्नाक्, गुणदिरु, मुखदोडेयं, मनेयलिंदं,
कूडुण्डं, कण्डेविंदं, कूडिदक्, क्रमदायु, हेसिंगोडेयं ॥ अनामहानाविति स्मि ।
सतिथिवक्, पतियीतं । नामहान्यहानी च शिष्टप्रयोगास्वगन्तव्ये ॥

रावोर्वक् ॥ 37 ॥

वृत्तिः ॥ ऋवर्ण, लृवर्ण, औकार, उवर्णानां वग् भवति स्वरै परे ॥
प्रयोगः ॥ होतृ-इं, होतृविं । एवं मातृविं, गृविं, गृविन, लृवेदं, लृवेदं,
नोविदु, ग्लोविदु, वधुविक्, गुरुवीतं, भूविदु, श्वोक्कितु ॥ रावोरिति स्मि । सतिथि,
पतिथि ॥ लुबनामहानावि (36) त्यनुवृत्तेस्तत्र लुबैव भवति । कण्डेविंदं, माडिदक् ॥

आत औष्ये ॥ 38 ॥

वृत्तिः ॥ औष्ये स्वरै परे आकारस्य वग् भवति ॥
प्रयोगः ॥ आ-उदकं, आनुदकं । एवं आबूर्, आवोले, आवोले ॥ कंठ्यौष्ये औष्य
ग्रहणेन गृह्यते ॥ औष्य इति स्मि । आयिरु, आयेल्लं ॥ आत इति स्मि । ईयूर्, श्योक्कितु ॥

ओदो बहुक् ॥ 39 ॥

वृत्तिः ॥ ओवर्णस्य बहुक् वग् भवति स्वरै परे ॥
प्रयोगः ॥ ओ-ओदं ओवेदं । एवं नोवेदं, गोविदं ॥ बहुक्ग्रहणादिह न
भवति । नोयिसिंदं, नोयल् ॥ दकारो निर्देशार्थः ॥

दीर्घादौ रुर द्वादेः ॥ 40 ॥

वृत्तिः ॥ दीर्घान्तादद्वादेर्गतात्परस्य ऋकारस्य रुशब्द आदेशो भवति ॥
प्रयोगः ॥ आ-ऋतु, आरुतु । एवं, आरुचि, आरुण, ईरुचि, ईरुतु, अरुतु, ओल्लाह-
तुगक्, ओल्लाहचियर् ॥ दीर्घादिति स्मि । अदुऋतु, इदुऋतु, ओल्लाहऋतु-
गक् ॥ अद्वादेरिति स्मि । दैवाऋचियरं नोडु, पितृगणाऋतु ॥ ऋतु इति स्मि ।
आऋकारं, ईऋकारं ॥

प्लुतः प्रकृत्या ॥ 41 ॥

वृत्तिः ॥ प्लुतं संज्ञिकावर्णाः स्वरै परे प्रकृत्या तिष्ठन्ति । पूर्वोक्तसंघितलक्षणकार्य-
भाजो न भवन्तीत्यर्थः ॥

प्रयोगः ॥ अक्का ३ इलि वा, अण्णा इत वा । फुत इति किम् । चित्तेन्दु, वृत्तिना ॥

रि ॥ ४२ ॥

वृत्तिः ॥ अटवर्णे लृवर्णे च परे स्वरः प्रकृत्या तिष्ठति ॥

प्रयोगः ॥ अयनदन्तु, आ अट्टकारं, मुनि अट्टिप्राप्तं, स्त्री अट्टुमति, क्तु-
अट्टविजगौ, भू अट्टुवल्तु, पितृ अट्टणि, अट्टिगे अट्टि, ऐरदु, गौ अट्टिगे,
गलौ अट्टापति, अट्टन लृकारं, आतन लृकारं ॥ अण्णुतार्थो यमारम्भः ॥

आदे ॥ ४३ ॥

वृत्तिः ॥ आकारः अवर्णे परे प्रकृत्या तिष्ठति ॥

प्रयोगः ॥ आ अरलं, आ अंचे, मृडना अर्धेन्दु, सतिया आयल्लं ॥ ऐदीतो-
ति शिल्लटावर्णत्वात्तत्रैव भवति । आ ऐरक्यं, आ ऐलल्लिं, आ औन्नयं, आ औणु ॥

निपाताः ॥ ४४ ॥

वृत्तिः ॥ निपाताः स्वरे परे प्रकृत्या तिष्ठन्ति ॥

प्रयोगः ॥ अरमे अरल्लतावरे । अरे ओडे हस्ति शिक्षण विचक्षणर् । ओले इदन्ते,
तुल्लि धौणीध्रं । अय्यो इदै किंतादुदु । रय्यमानुदो अदरिं । ओहो इरलिं
पेरवर महालयं । अय्यो इंद्रं जेकेडायु । होहो ओमगु मिंताय्ये । आः ओतेतो
कल्लब मोळ्ळितायु । ओनेनो ओदिन परिलेखु लेखु । ओडरिदनी अवन्नो सल-
वकरं ओडेदुदु । मुत्तिदनी इंदुओटेदू कीपट्टं । निनगक्केम अजगर्ब मिनायुं
ध्रीयुं । सिंगम्मकेम अंजे । आवा इर्मडिया ओरक्कुदुरेया इर्वर्गे
रक्कैदुवा पाला अमर्दा इंजे । आनेयो अद्रियो । निजमनः प्रियनप्पि
दनी अगल्लदनी । आत्तेइंद्रं । आत्ते ईतं । ईतने ईवं ॥ निपाता इति
किम् । अवकटक्क टंतादुदे । अहहे दत्तक्सी ते ॥

ओ निपाते ॥ ४५ ॥

॥ ४५ ॥
॥ ४५ ॥

वृत्तिः ॥ अवर्णे निपातस्वरे परे प्रकृत्या तिष्ठति ॥

प्रयोगः ॥ आतन ओ, अवक्क ओ, आतन ओ तीरतोडेगक्, कंतुव आः कल्लु-
बिल्लनीतं मुरिदं, सतिया आः कण्णबेक्किदुदिकेयं, ओन्ना उः पापफलं ॥
अ इति किम् । वनितेगेयुः इंतु पोदुवे तनुमनगक् । गलौवाः करमोप्पिदं
नमो मंदिरदोक् ॥ निपात इति किम् । बुधर्, सुरर् ॥ अतिपातार्थो योगः ॥

पोसत्वादिः ॥ ४६ ॥

वृत्तिः ॥ अ इति वर्तते । पोसत्वादिरकारान्तस्वरे परे प्रकृत्या तिष्ठति ॥

प्रयोगः ॥ पोस अडके, पोस आने, ओक्क अंचे, पोर अडि, ओक्क आक्,
पक्क मल्लु ॥ पोसत्वादिरिति किम् । ओक्काक्क, ओल्लंगनेयर् ॥ अ इति
किम् । पोसतडके, पक्कदल्लु ॥ पोसतु, पोरगु, ओक्कगु, पक्कदु, ओक्कदु,
इति पोसत्वादिः ॥

अदे ॥४७॥

वृत्तिः ॥ अदे इत्यविभक्तिर्कोयं सप्तमी निर्देशः । अदे शब्दे परे इर
इत्ययं धातुरकारान्तो वा प्रकृत्या तिष्ठति ॥

प्रयोगः ॥ इर अदे, इरदे ॥ अदे इति किम् । नी निरिल्लि । नी निकिरिल्लि
॥ अ इति किम् । इरदे ॥ इरगुरुणं शपटार्थः ॥ (583)

करेदलि ॥४८॥

वृत्तिः ॥ अ इति निवृत्तं ॥ करे इत्ययं धातुरन्त्ययै परे वा प्रकृत्या
तिष्ठति । तकारो निर्देशार्थः ॥

प्रयोगः ॥ करे अल, करेयल, करे अलि, करेयलि, करे अलोडं, करेयलोडं ॥
करे इति किम् । तगे यल, बगे यल ॥ अलिति किम् । करेयदे ॥

गडादिः ॥४९॥

वृत्तिः ॥ गडादिरणमाद्यन्तर्गणः । गडादिगणपडिताः शब्दाः स्वरैः परे
वा प्रकृत्या तिष्ठन्ति ॥

प्रयोगः ॥ नीनल्लदे अवनधिकनिकेयोक् जिनपा । नीनल्लं दावन-
धिकनिकेयोक् जिनपा । तांगड अंगजं गड अशोक शरं गड अंचेयुंगड ।
तांगडंगजं गडशोक शरं गडंचेयुंगड । चक्कने इल्लि पारिदुबु, चक्कनि-
ल्लि पारिदुबु ॥ गडादिरिति किम् । बैरिदुबु, पिरिदुबु ॥ गड, गळ,
अल्लु, अल्ल, इल्ल, इल्लदे, अल्लदे, आगड, ईगड, पोक्कड, तडवड, अक्कड,
अकट, अहह, बक्किके, बक्किके, भोक्कने, चक्कने, भोरने, पय्क्कने,
वय्क्कने, पावने, पावगे, नेट्टने, नेट्टगे, तोट्टने, तोट्टगे, आय्क्कने, आगगे,
गिरिने, गिरिगे, तिरिने, तिरिगे, तिट्टने, तिट्टगे, सुम्मने, सुम्मगे, विम्मने,
विम्मगे, मेल्लने, मेल्लगे, कम्मने, कम्मगे, तण्णने, तण्णगे, नुण्णने, नुण्णगे,
डोक्कने, डोक्कगे, पक्कने, पक्कगे, इति गडादिराकृतिगणः ॥

श्लोकार्थम् ॥५०॥

वृत्तिः ॥ श्लोकश्छन्दोबद्धं कन्दवृत्तादि । तस्यार्थं समभागः । स्वरान्सं
श्लोकार्थं स्वरैः परे वा प्रकृत्या तिष्ठति ॥

प्रयोगः ॥ कं ॥ दैवा कैक्खिं न विपे ।

श्रीवीर जिनैदं समवसरणं बंदी ॥

आवासदं पिप्पिलवन ।

दौवरियोक् नैलसितखिलसुरगण सहितं ॥

पक्षे । समवसरणं बंदी ॥ यावासदं ॥

कं० ॥ कबिबन विल्ललल्लव्व विकय ।
 तिव्वं बलिदतनु पूयरंगळ निसला ॥
 उव्वेगे कोव्विद पेण्णं ।
 तव्विदोडदरु ब्बु निल्लुमिं तिदु युव्वे ॥
 पक्षे । निसला ॥ युव्वेगे ॥ श्लोक ग्रहणं गद्यादौ मा भूदिति ॥

अनुकरणम् ॥ 51 ॥

वृत्तिः ॥ स्वरान्तमनुकरणं स्वरे परे वा प्रकृत्या तिष्ठति ॥
 प्रयोगः ॥ यक्षो यादृशस्तादृशो बलि श्रेणुक्तिगे दुर्विदधरेवलं
 नोतर्प्पे रन्मोतरे ॥ पक्षे । तादृशो बलियेणुक्तिगे ॥ समणो अमोह
 वयणो येनिसिदमार्गं । पक्षे । समणो अमोहवयणो येनिसिदमार्गं ॥
 श्रेणुमे द्दुत्तु चप्प टेयादुत्तु श्रेणुविनं । पक्षे । श्रेणुमे द्दुत्तु चप्प टेयादुत्तुविनं ॥
 योगविभाग उत्तरार्धः ॥

अद्विकृत्या ॥ 52 ॥

वृत्तिः ॥ विकृत्या अकारान्तमनुकरणं स्वरे परे नित्यं प्रकृत्या तिष्ठति ॥
 प्रयोगः ॥ दम्भे विना यः क्रियते स धर्म श्रेणु ।
 दम्भोज गव्वं नुडिदं सुमार्गमं ॥
 मूलस्य नाशो बलवद्विरोध श्रेणु ।
 दीलोक दोक् पेक्खरिदैननर्धमो ॥
 भदिति किम् । वर्णानां ब्राह्मणो गुरु श्रेणुक्तिगे । वर्णानां ब्राह्मणो गुरु-
 वेणुक्तिगे ॥ विकृत्येति किम् ।
 मां रक्ष रक्ष श्रेणुतेवि ।
 दां रमणंगेर गिनुतिसिदं पलतेदिं ॥
 मां रक्ष रक्ष श्रेणुतेवि ।
 दां रमणंगेर गिनुतिसिदं पलतेदिं ॥
 योगविभागो नित्यार्धः ॥

ह्रस्वान्तणल यत्त तटौ न व्ययस्य लिङ्गान्त्यस्य द्विस्वराणामादेः ॥ 53 ॥

वृत्तिः ॥ स्वराणामादेः स्वरादुस्वादुत्तरेषामनव्ययस्यानां लिङ्गान्त्यानां
 न-ण-ल-य-त्त-टकाराणां द्विर्भावो भवति स्वरे परे ॥
 प्रयोगः ॥ वेणु-श्रेणु, वेणुनं । एवं श्रेणुनं, पोणुत्तं, कियुवोत्तं,
 चेंखोणुत्तं, पेणोक्कित्तु, मण्णिदु, कण्णोक्, अलग्गणोक्, निडु-
 गण्णालि, केल्लेल्लं पुल्लोक्, बिल्लिदु, कब्बुविल्लं, कुडुविल्लनोक्,
 मेरुयोक्, कयुयोक्, पोय्ये, नाल्गरयं, निडुमेय्यं, वेक्कडकिस्स,

मुक्को तितु, कळकुणि, तेक्कोक्, कितडि, कितिके, कितडकिल्,
नड्डवि, नड्डिरुक् ॥ ह्रस्वादिति किम् । वानं, गौणं, कौलं, बायं,
वाकं, आतं, ओटं ॥ आदेरिति किम् । शरणर्, पवणिल्ल ॥ स्वराणा-
मिति किम् । व्यञ्जनादावपियथा ल्यात् ॥ लिङ्गान्त्यस्यैति किम् ।
वनं, पणं, जलं, नयं, सुतं, पटं ॥ नणलयक्तट इति किम् । अडं,
धुडं, ओगं, मिगं ॥ अनव्ययस्यैति किम् । वलिवं, पळिवं, होहो
पक्वळिवं जगह्यतिकरक्रीडा विनौदं जिनं ॥

नेयुय्सुय्वयः ॥54॥

वृत्तिः ॥ नेय् इत्येतदादीनां चातूनां यकारस्य द्विर्भावो भवति स्वरै परै ॥
प्रयोगः ॥ नेय्-अल्, नेय्यल् । एवं उय्यल्, द्युय्यल्, वय्यल् ॥ प्रतिषेधा-
पवादोयम् ॥

कम्कुमि ॥55॥

वृत्तिः ॥ स्वराणामादेः स्वरान्तरादुत्तरेषां नणककाराणां द्विर्भावो
भवति कमि कुमि च परै ॥
प्रयोगः ॥ कम्नणः (346), पोन्नंगल्, पिन्नंमणे, कण्णं दोळलि,
कण्णं बाळे । कः कुम् (347), वेक्कुं वट्टे, तेक्कुं वयुरु ॥ ह्रस्वादिति
किम् । मीनं बुक्कु, गौणं जुरिगे, सीकुंगल्लं, वीकुंदाणं ॥ आदेरिति
किम् । पवनं वट्टे, मुगुक्कुं बुगक् ॥ स्वराणामिति किम् । अन्यथा इहैव
ल्यात् । इन्नं मावु, ओक्कुं गन्नडं ॥ अलिङ्गान्त्यार्थो यमारम्भः ॥

वारय्गेयः ॥56॥

वृत्तिः ॥ आरय्, गेय्, इत्यनयोर्धातौर्मकारस्य द्विर्भावो वा भवति
स्वरै परै ॥
प्रयोगः ॥ आरय्यल्, आरयल्, आरट्ये, आरये, आरय्यिं, आरयिं,
गेय्यल्, गेयल्, गेय्युत्तुं, गेयुत्तुं ॥

इतः पौचि ॥57॥

वृत्तिः ॥ इकारात्परस्य पकारस्य द्विर्भावो वा भवत्यन्त्यप्रत्यये परै ॥
प्रयोगः ॥ तरिप्पं, तरिपं, वरिप्पं, वरिपं, माडिप्पं, माडिपं ॥ इत इति किम् ।
आपं, पौपं ॥ प इति किम् । मुगिवं, सुगिवं ॥ अचीति किम् । माडिपुदु,
कूडिपुदु । वुदुरयं भावै ॥

व्याख्या ॥ स्वार्ये हेतुमति वा इषुबन्तेभ्यो चातुभ्यः कर्तर्यन्चि, अची (447)
ति भाविकाले व प्रत्यये । सौर्बहु स्वरस्य (503) इति दीर्घोपै, लुप्तदोरि
(515) ति ककारस्य पकारादेशो च सति, तदवस्थौ स्य विषयो शेष इति

तादृशमेवोदाहरति तरिप्पं, तरिपमित्यादि ॥ आपंप्रौपमिति । शप्, पौगु, इत्यनयोः कर्तर्यन्वि भाविनिवप्रत्यये, तागौश्च विना (५०२) इति वैकल्पिके पुलौपे, लुप्त दोरि (५०३) ति पादेशो ज्ञेयः ॥ माडिपुदु, कूडिपुदु इति । अचः (५०४) इत्युद्वादेशो, स्यान्निवद्भावादच्चे क्यमिदं प्रत्युदाहरणं स्यादित्याशंक्याह लुदुरयं भाव इति । नात्रात्परत्वमिति भावः ॥

को दपश्च तिडि ॥ ५४ ॥

वृत्तिः ॥ इकारात्परस्य पकारस्य ककारस्य दप प्रत्ययस्य च द्विर्भावो वा भवति तिड् प्रत्यये परे ॥

प्रयोगः ॥ माडिक्कुं, माडिक्कुं, माडिक्के, माडिक्के, माडिप्पे, माडिप्पे, माडिदप्पे, माडिदप्पे, तरिप्पय्, तरिप्पय्, तंदप्पय्, तंदप्पय् ॥

तोर्नपः ॥ ५५ ॥

वृत्तिः ॥ तु शब्दान्तस्य नपुंसकलिङ्गस्य लम्बन्धिनस्तकारस्य द्विर्भावो वा भवति स्वरे परे ॥

प्रयोगः ॥ ओक्किक्कु, ओक्किक्कु, मेल्लिक्कु, मेल्लिक्कु, माडिक्कु, माडिक्कु, कूडिक्कु, कूडिक्कु ॥ तोरिति किम् । करिदु, बिकिदु ॥ न प इति किम् । ओक्किक्कु, मेल्लिक्कु ॥

न समासे ॥ ५६ ॥

वृत्तिः ॥ तु शब्दान्तस्य नपुंसकलिङ्गस्य लम्बन्धिनस्तकारस्य द्विर्भावो न भवति समासविषये ॥

प्रयोगः ॥ मेल्लिडि, ओक्किक्कु, तेक्कुदपु ॥

अक् ककुक्कः ॥ ५७ ॥

वृत्तिः ॥ अक्, कक्, उक्, एतेषां धातूनां ककारस्य द्विर्भावो न भवति स्वरे परे ॥

प्रयोगः ॥ अक् - अं, अक्कं । एवं अक्क, कक्कं, कक्क, उक्कं, उक्क ॥ एतेषामिति किम् । ओक्कं, ओक्क, ओक्कं, ओक्क ॥

कृति ॥ ५८ ॥

वृत्तिः ॥ स्वराक्षे कृति परे न लयकतटकाराणां द्विर्भावो न भवति ॥

प्रयोगः ॥ तिन् - इषु, तिनिषु । एवं तिन्नुत्तुं, उणिषु, उणुत्तुं, मेलिषु, मेल्लुत्तुं, कोले, पोये, गेये, वकवि, वेक्कु, कल्कुटिगं, मक्कुटिगं ॥ कृतीति किम् । तिन्नं, उण्णं ॥

इसुपि ॥ ५९ ॥

वृत्तिः ॥ इषुप् प्रत्यये परे नणलयकृत टकाराणां द्विर्भावो न भवति ॥
प्रयोगः ॥ तिजिसिदं, उणिसिदं, कोलिसिदं, वयिसिदं, उकिसिदं, नुतिसिदं,
नटिसिदं, हजिसिदं, किजिसिदं, इत्यादि ॥

०याख्या ॥ इषुपः कृत्यभावात् पृथग्योगः । तिजिसिदं इत्यादौ धातोर्हेतु-
मति (530) इति इषुप् ॥ नुतिसिदं । भोगादिभ्यः (535) इति इषुप् ॥
नटिसिदं । इषुप् तत्करोति (533) इत्यादिना इषुप् ॥ हजिसिदं, किजिसिदं ।
भुज्जादेरि (539) ति इषुप् ॥

यो वालि ॥64॥

वृत्तिः ॥ अल् प्रत्यये परे यकारस्य द्विर्भावो वा न भवति ॥
प्रयोगः ॥ पोय् अलोऽं पोयलोऽं, पोय्यलोऽं । एवं वयलोऽं, वय्यलोऽं,
जेयलोऽं, जेय्यलोऽं ॥ य इति किम् । तिनलोऽं, उणलोऽं ॥ अलीति किम्,
पोयुते, जेयुते ॥ प्रतिषेध विकल्पविधानात्तिङलि नित्यं द्विर्भाव एव
भवति । पोय्यल्वेऽं, वय्यल्वेऽं ॥

रो द्विर्यञ्जनस्याहोऽः ॥65॥

वृत्तिः ॥ रेफादुत्तरस्य हकारादि वर्जितस्य व्यञ्जनस्य द्विर्भावो भवति ॥
प्रयोगः ॥ कुकिर्-कौडुगुं कुकिक्कौडुगुं । एवं इक्खंडिसिद्, ऊर्गक्,
सुरर्घ्वनमहिम्, जिन् ईड्वनपंडितर्, बुधर्च्यदुर्, इक्खंडितर्, सुरर्जयि-
सिद्, अलर्ज्मषकेतनंगे, अवर्ज्मकारमनुच्चरिसिद्, बुधर्चीकिसिद्,
भट्टर्णवोक्, बडगर्होवर्, नुडिक्कौडुक्, अवर्णकारंबरेद्, सूतर्तन्दर्,
परर्तृदुतराद्, नृपर्द्वानशूरर्, वणिजर्द्वनवंतर्, पंडितर्नीतिवंतर्,
इक्खंडितर्, अलर्फेलमादुदु, बंदर्हनुमंतर्, सतियर्बर्मीरुगर्, चपलेय-
मर्मानिनियर्, पार्वर्ष्याज्कर्, विद्वांसर्ल्लाक्षणिकर्, गायकर्वाद्दकर्,
क्षल्लियर्शूरर्, नपुंसक्खंडर्, अट्टियर्स्सापुगक् ॥ र इति किम् ।
कय्कोऽं, मेयगलि ॥ व्यञ्जनस्येति किम् । अलरिडु, ओबरोक् ॥ अहो-
रिति किम् । बंदर्हनुमंतर्, इक्खंडितर्, कंजडिगर्ककारमनोऽंबद् ॥
रेफस्य व्यञ्जनान्तर्भावेति अह्यञ्जन कार्यप्राप्तं तत्साक्षाच्छिष्टेन
निमित्तभावेन बाध्यत इति न द्विरुच्यते रेफः । इक्ख रमणियर्, अक्ख
रामलक्ष्मणर् ॥

लक्कानन्तस्यायाश्च ॥66॥

66.13

वृत्तिः ॥ अन्तस्या यरलवाः । लकारात् ककारात्परस्यान्तस्यावर्जितस्य
हकारादि वर्जितस्य च व्यञ्जनस्य द्विर्भावो भवति ॥
प्रयोगः ॥ कल्-कडियादुदु कल्क्कडियादुदु । एवं निलन्तं, बल्त्साखि

मुक् द्दोंगल, आकृन्तनं, कक् गुडिदं ॥ लक इति किम् । आन्ते,
 नोन्ते ॥ अन्तस्थाया इति किम् । बल्यतनं, मैल्लरन्तं, बल्लेडं,
 कल्वाके, पोगक्यशमं, इक् क्रमणि, पैक् लक्षणमं, तेक् वसुर ॥
 आहादेरिति किम् । बल्हंसे, बीकककारं, मरुक् रौडगं ॥ अन्तस्था-
 ग्रहणं यस्वार्थम् । लकारस्य पूर्ववदपि सिद्धेः ॥ चकारस्त्वमुच्चयार्थः ।
 अन्यथानन्तस्थाया अन्तस्यान्नत्वहदिरिति ॥

स्वरादौ व्यञ्जने ॥ 67 ॥

वृत्तिः ॥ स्वरादुत्तरस्य रेफवर्जितस्य व्यञ्जनस्य द्विर्भावो भवति
 व्यञ्जने परे ॥

प्रयोगः ॥ बरिसि-प्रधानरं बरिसिप्रधानरं । एवं कंडुकक्षत्रियरं,
 इदुस्त्रादु, अदुव्यवसायं ॥ स्वरादिति किम् । क्षत्रियरं, प्रधानरं,
 कपयौ मोक्षत् ॥ अर इति किम् । इवक्कुलटयरं, अवस्तेतियरं ।
 रेफस्य माक्षत् ॥ व्यञ्जन इति किम् । प्रदानं, प्रधानं, दधयोर्माक्षत् ॥

मोः ॥ 68 ॥

वृत्तिः ॥ मुशब्दादुत्तरस्य व्यञ्जनस्य द्विर्भावो भवति ॥

प्रयोगः ॥ मु-कोडे मुक्कोडे । एवं मुग्गुडे, मुच्चवडि, मुच्चोडु ॥
 मोरिति किम् । मूलौकं, मूगावुदं ॥ मुकुंदं, मुक्किषु इत्यादावर्थवद्
ग्रहणैर्नानर्थक्यस्येति न भवति ॥ स्वरेपि यथा स्यादित्ययमारम्भः ॥

उकि ॥ 69 ॥

वृत्तिः ॥ उगागमै परे पूर्वस्य व्यञ्जनस्य द्विर्भावो भवति ॥

प्रयोगः ॥ मनस्-उ मनस्सु । एवं वयस्सु, यशस्सु, पयस्सु, नभस्सु,
 रजस्सु ॥

व्याख्या ॥ अत्रायं विशेषः । यत्रागमन्तरमन्तरैर्णोऽन्त विधाय-
 कै रगलौपे (133) उगावादीनामि (133) त्यादि सूत्रैरुचिधीयते
 तत्रैव द्विर्भावः । यत्रत्वागमन्तरविधायिना अगिगुर्व्यञ्जने
 व्यञ्जनस्य (147) इत्यनेन विधीयते न तत्र द्विर्भाव इति ॥ यदि
 सर्वत्र स्यात्तदा कम्कुमी (55) इति कमागमै कुमागमै च द्विर्भावो
 विहितस्तत्रैव लाघवात् कम्कुमुकीत्येकमेव सूत्रं क्रियेत । नोकीति
 योगान्तरमिति ॥

लोन्तस्थायाम् ॥ 70 ॥

वृत्तिः ॥ अन्तस्थायां परतौ लकारस्य द्विर्भावो भवति ॥

प्रयोगः ॥ बल्-यतनं बल्लयतनं । एवं मैल्लरन्तं, बल्लेडं,

कल्वाके ॥ सिद्धे सत्यारम्भो नियमार्थः । लकारस्य यदि द्विर्भावस्याद-
न्तस्यायामेवेति । तर्हि न भवति । नित्यं, कलतं ॥

ॐ ॥ ७१ ॥

वृत्तिः ॥ अन्तस्थायां परतो ककारस्य द्विर्भावो भवति ॥

प्रयोगः ॥ ओक् - यतनं ओक्कयतनं । एवं ओक्क् रन्नं, ओक्क्-
वाकनिगे ॥ अस्यापि नियमार्थत्वादिह न भवति । कक् गुडिदं ।

मुक् मेट्टिदं ॥ योगविभाग उत्तरार्धः ॥

व्याख्या ॥ अनन्तर योगवन्नियामक एवायं नात्र विशेष इत्याह
अस्यापीत्यादि ॥ कक् गुडिदं इति । कक्कं - कुडिदं इति विग्रहः ।

अमकृत्तिज (२१४) इति समासः ॥ एवं मुक् मेट्टिदं इति ॥

वि कानेकस्वरस्य ॥ ७२ ॥

वृत्तिः ॥ अनेक स्वरस्य शब्दस्यावयवो यो ककारस्तस्य द्विर्भावो
वा भवति वकारे परे ॥

प्रयोगः ॥ ओसक् - वके ओसक्वके, ओसक्क्वके । एवं नुसुक्वागिल्
नुसुक्क्वागिल् ॥ वीति किम् । नुसुक्मावणिगे ॥ अनेक स्वरस्येति
किम् । मुक्क्वागिल् ॥

न लघ्वादिलघूपान्थादलो गदवजो वृत्तौ ॥ ७३ ॥

वृत्तिः ॥ अनेक स्वरस्येत्यनुवर्तते । तच्च पञ्चम्यन्तया विपरिणम्यते ।
वृत्तयः कृत्तद्वितसमासाः । तद्वितसमास संज्ञेयवक्ष्यते । लघ्वक्षरा-
दलघूपान्थादनेकस्वरादलकारान्ताच्छब्दात् परेषां गदवजकाराणां
द्विर्भावो न भवति वृत्तौ विषये ॥

प्रयोगः ॥ कृतितावत् । उसिर् - दं उसिर्दं । एवं उसिर्दनं, उसिर्वं,
उसिर्वनं, बिदिर्दं, बिदिर्दनं, पोगक्दं, पोगक्दनं, मगुक्दं, मगुक्दनं,
अदिर्दं, अदिर्दनं, अदिर्वोडे, जगुक्दनं, जगुक्दं, जगुक्दोडे, जगुक्-
वनं, जगुक्विनं ॥ तद्विते । उसिर्गं, बेमर्गं, नेगर्गं, अगर्गं,
कदिर्वकं, बिदिर्वकं, मुगुक्वौल्, नेगक्वौल् ॥ समासे । तकिर्गोपु,
बेकर्गोपु, मुगुक्काय, ओसक्गंदं, अलर्दोदं, बिदिर्दट्टि, मुगुक्-
दोङल्, ओसक्काणं, बेमर्वनि, पोगर्वट्टे, अमक्वासु, ओसक्वले,
अलर्जोपं, कदिर्जोन्नं, अमक्जंनं, ओसक्जपे ॥ लघ्वादिरिति
किम् । नैसर्व्वौल्, बासुक्व्वौल्, नैसर्द्धाणं, बासुक्गण्डु ॥

लघूपान्थादिति किम् । पोरमार्गीटि, पोरमार्दनं, गक्केगूक्काजि
ओक्नाक्जगकं ॥ अनेकस्वरादिति किम् । इहु, ओर्गोण्, मुक्गोणल्

अगक्द्दु ॥ अल इति किम् । अरल्द्दु, अरल्द्दोंऽं ॥ गद्वज इति
किम् । चिगुर्त्तु, विगुर्त्तु, मुगुर्त्तु, अगक्त्ते ॥ कृता विति किम् ।
मीन पोण गगं गेयोक्, अवक् गगाडिकार्ति, इवद्दसर्, इवद्दस्रा-
यणि, बुद्धाव्विशिष्टर्, पोगक्क्वासवनं । कुडिदज्जो नमं,
पोगक्ज्जानकिं ॥

व्याख्या ॥ . . . . ॥ वृत्तिशब्दो जीवनाद्यनेकार्थोऽपि शब्दशास्त्रे
कृतद्वितसमासवचनः । कृद्द्वृत्तिस्तद्वृत्तिस्समासवृत्तिरिति
सकलशाब्दिक व्यवहारप्रसिद्धिरित्याह वृत्तय इत्यादि । तत्र कृदजादि-
रि (15) ति कृत्संज्ञाया उक्तत्वादवशिष्ट द्वयमुत्तरत्र वाद्यान्तद्वितः
(401) लुप्पुपा समासः (293) इति च वक्ष्यत इत्याह तद्वृत्तित्यादि ॥
एवमुक्तकृत्यवाक्यार्थमाह लक्षित्यादि । . . . . ॥ तद्वृत्ते ।
उसिर्गमित्यत्र उसिरित्यं न धातुः । किंतु च्छ्वासवायु प्रव्यवच कं नाम्ना ।
ततश्च तेन जीवति गवमिगावि (415) ति गप्रत्ययः ॥ कदिर्नकमिति ।
कणिश्वान्चकात्किरणवाचकाद्वादिशब्दाद्वक्वक्को (420) इति
तत्राधिकृत्य वक्प्रत्ययः ॥ समासे । तकिर्गे पु इति । तकिर-केपुनौल्
केपु इति तकिर-केपु इति वा विगृह्य समासः । ओक्ग्गंदं । गंद इति
तद्भव शब्दे न समासः । अन्यथा असंभवात् ॥ विदिर्दट् इति । तद्विशब्दः
कटवाची । वैणुकट इत्यर्थः । सर्वत्र रौ द्विर्व्यञ्जनस्याहोदैरि (60) ति
लकोनन्तस्यायाश्च (66) इति च प्राप्तिः ॥ प्रत्युद्वाहरेषु पोरमार्गंति
इति । पोर मार्गिन-गंति इति विगृह्य रुडोर्दोरकमि (82) ति रुशब्द-
स्य रेफादेशे, रौद्धिरि (65) त्यादि नाद्धिर्भावः । ॥ ओक् नोक्ज्जग-
कमिति । ओक् नाडुशब्दस्य दौः ककारादेशे लकोनन्तस्यायाश्च
(66) इति द्विर्भावः ॥

वा गे गक् ददपवगुमि ॥ 74 ॥

वृत्तिः ॥ इह प्रतिषेधस्याप्राप्तत्वाद्विधिरैवायं विकल्पोवसीयते ।
लघ्वक्षरादेर्लघूपान्त्यादनेकस्वरादलकारान्ताच्छब्दात्परेषां गे,
गक्, द, दपव, गुम्, इत्येतत्प्रत्ययनिष्ठाणां ग, द, व काराणां
द्विर्भावो वा भवति ॥

प्रयोगः ॥ कोनर्-गे कोनर्गे, कोनर्गे । एवं आदर्गे, आदिर्गे,
ओसक्गे, ओसक्गे, पोगक्गे, पोगक्गे, सुरर्गक्, सुरर्गक्,
ओसक्गक्, ओसक्गक्; उसिर्दह, उसिर्दह, अगुक्दय, अगुक्दय,
उसिर्दपे, उसिर्दपे, पोगक्दपे, पोगक्दपे, फिसुर्वय, फिसुर्वय;

तेगक्वे, तेगक्वे, ओसर्गुं, ओसर्गुं, मगुक्गुं, मगुक्गुं ॥
 लघ्वादेरिति किम् । तायविर्गो, तायविर्गोक्, कण्मलर्दय, कण्मलर्दय,
 कण्मलर्दय, कण्मलर्गुं, वायुक्गो, वायुक्गोक्, लुरुक्गो,
 लुरुक्गुं ॥ लघूपान्त्यादिति किम् । पोरमागो, पोरमागोक्,
 ओक्सोर्गो, ओक्सोर्गोक्, ओक्सोर्द, ओक्सोर्दपं, ओक्सोर्दय,
 ओक्सोर्व, ओक्सोर्गुं, नेलदाक्गो, नेलदाक्गोक्, नेलेबाक्गो,
 नेलेबाक्गोक्, नेलेबाक्द, नेलेबाक्दपं, नेलेबाक्द्वं, नेलेबाक्गुं ॥
 अनेकस्वरादिति किम् । मुक्गो, मुक्गोक्, कक्गो, कक्गोक्,
 कक्द, कक्दपं, कक्द्वं, कक्गुं ॥ अल इति किम् । विलिङ्गो,
 विलिङ्गोक्, कवल्लो, कवल्लोक्, कवल्लुदु, कवल्लुदुदु,
 कवल्ल्वं, कवल्लुं ॥ गेगक्ददपवगुमीति किम् । अलग्गोरट्या,
 पोगक्गो गेयनं, पार्वर्दनप्रियर्, मुगुक्दक्किंवद, जिनर्द्वंघर् ॥

कादलरः ॥ 75 ॥

वृत्तिः ॥ कादलर् इत्येतस्मादुत्तरस्य गो, गक् इत्येतत्प्रत्यय निष्पत्त्य
 गकारस्य द्विर्भावो वा भवति ॥

प्रयोगः ॥ कादलर्गे, कादलर्गे । एवं कादलर्गेक्, कादलर्गेक् ॥

व्याख्या ॥ अत्र कादलरिति स्त्रीपुंसाददिर्विबहुकमि (२३९) त्यप्रत्यया-
 न्नौरमणवान्चकः कादलशब्दो गृह्यते । ततश्च दपादीनामसम्भवाद्-
 गेगर्गेरेव सम्भव इति फलितमेवार्थमाह कादलरित्यादि ।

बर्दिलादयः ॥ 76 ॥

वृत्तिः ॥ बर्दिलादिगणपठिताश्शब्दा द्विर्भावरहिता निपात्यन्ते ॥

प्रयोगः ॥ बर्दिलं, गदुर्गु, आदिर्मुत्तं, कर्दुक्कु, कर्दुक्कु, बर्दुक्कु, बर्दुक्कु,
 अमर्दु, अमर्दुवक्कि, ओर्द इति बर्दिलादिराकृतिगणः ॥

मौ नस्सचरे ॥ 77 ॥

वृत्तिः ॥ मकारस्य नकारादेशो भवति स्वरे परे ॥

प्रयोगः ॥ जिनम्-ईतं, जिननितं । एवं पुजननभिवंघं, अक्कनीक्,
 अम्मनिवक् ॥ एवर इति किम् । अण्णंवंदं, अक्कंपोदक् ॥

नपी वा ॥ 78 ॥

वृत्तिः ॥ मकारस्य नकारादेशो वा भवति स्वरे परे नपुंसकलिङ्गविषये ॥

प्रयोगः ॥ नेलम्-इदु नेलनिदु । एवं पोलनिदु, नेलनोक्किन्तु,
 पोलनोक्किन्तु ॥ वाशब्दोऽयं व्यवस्थित विभाषार्थः । तेनेह न भवति ।
 वृक्षमिदु, प्लक्षमिदु, नीर्दापामेदुदु, काक्कगमोप्पित्तु ॥ नपीति

किम् । जनकनीतं, अक्कनिक्क ॥

व्याख्या ॥ - - - (१४) (१५) - - । विभाषा हि द्वेधा । केवल-
विभाषा व्यवस्थितविभाषा चेति । यत्रैकस्मिन्नेव विषये प्रवृत्त्यप्र-
वृत्तिभेदाद्वैरूपं साकेवलविभाषा । यत्र तु क्वचित्प्रवृत्तिः
क्वचिदप्रवृत्तिरिति भिन्नविषये सा व्यवस्थितविभाषेत्युच्यते ।
विविधमवस्था व्यवस्थोति ॥ अत्र तु व्यवस्थितविभाषावचन इत्याह
वेत्यादि ॥ उदाहृत्य दर्शयति वृक्षमिदु इत्यादि ॥ - -

तश्च बिन्दुरन्यत्र ॥ ७९ ॥

वृत्तिः ॥ मकारस्य नकारस्य च बिन्दुरादेशौ भवति स्वरादन्यत्रविषये ॥
प्रयोगः ॥ तम् - यजमानर् तां यजमानर् । एवं नीं रसिक्, आं लक्ष्मिक्,
ओसेगुं वधुगक्, तां शठं, नीं चण्मुखं, आं साधु, आवों हरियं ॥
अकृत्वा व्यञ्जनग्रहणमन्यत्र ग्रहणं विरामेपि यथा स्यादिति । तेन
पोदतीं, वंदिनीं, कंडेवां, अद्वेतां, इक्किद्यूनीं, उंडेनां इत्यादि
सिद्धं भवति ॥

तदन्त्यो वा वर्गे ॥ ८० ॥

वृत्तिः ॥ मकारस्य नकारस्य च वर्गाक्षरौ परे तदन्त्यवर्णदेशौ वा भवति ॥
प्रयोगः ॥ आम् - कुलीनर् आङ्कुलीनर्, आं कुलीनर् । एवं नीं जाज्जिक्,
नीं गाडिक्, तां चलचित्, तां चलचित्, आं जगन्नुतं, आं जगन्नुतं,
तां टक्किगर्, तां टक्किगर्, नीं डाक्कं, नीं डाक्कं, तान्तन्देगक्,
तां तंदेगक्, आन्धर्मं, आं धर्मं, अक्कुम्मर्, अक्कुं मर्,
आवोम्माहितं, आवों महितं ॥ वर्ग इति किम् । आं यजमानर्, नीं लं चण्मुखं ॥
लेक्कल्, तं कल् इत्यादयः सानुनासिकत्वेन तबिन्दुत्वेन च घटकुम्मादि-
वदखण्डा एव शब्दा इति नात्रान्वारुयायन्ते ॥

लुबनव्ययानुकरणस्य विसर्गस्य ॥ ८१ ॥ -

वृत्तिः ॥ विसर्गान्तस्याव्ययातिरिक्तानुकरणस्य वा लुब् भवति ॥
प्रयोगः ॥ कः केनार्थीको दरिद्रः - अनेतुमनेतुमं धर्मजं
सूरेगेहं । कः केनार्थीको दरिद्रः अनेतुमनेतुमं धर्मजं सूरेगेहं ।
वर्णानां ब्राह्मणो गुरुः - ओंब वचनं । वर्णानां ब्राह्मणो गुरु ओंब
वचनं । यक्षो यादृशास्तादृशो बलिः - ओंबुक्तिगे । तादृशो बलि
ओंबुक्तिगे ॥ विसर्गस्येति किम् । मां रक्ष रक्ष ओंनुतेविदारमणं
गेरगिनुतिसिदं पलतेर्दि ॥ अनव्ययस्येति किम् । उः ओंरं,
चिः ओंदं, आः ओंदं ॥ अनुकरणस्येति किम् । उः कळमारु;

चिः कष्टमायुः ॥

रुडौर्दी रक् व्यञ्जने ॥ 82 ॥

वृत्तिः ॥ रु, डु, इत्येवमात्मनोर्दी र्यथाक्रमं रेफककारादेशौ वा भवतो व्यञ्जने परे ॥

प्रयोगः ॥ नैसरु - बडु नैसर्बडु । एवं नैसरु - नुडि नैसर्नुडि, नूरु - सासिरं नूच्छीसिरं, काडु - किचु काक् किचु, कोडु - मोने कोक् मोने, बीडु - ताणं बीक्ताणं ॥ रुडौरिति किम् । पारिवेण्, तारिवरं, छूडिगंडु, कोडिनीर् ॥ व्यञ्जन इति किम् । नैसरोक्, काडोक् ॥ दुग्रहणमन्त्यादेश निवृत्त्यर्थं ॥

बहुस्वरस्य ॥ 83 ॥

वृत्तिः ॥ बहुस्वरस्य शब्दस्य रुडौर्दी रेफककारादेशौ वा भवतो व्यञ्जने परे ॥

प्रयोगः ॥ बेदगंगंति, बेदरुगंगंति, केदूर्तले, केदरुदले, मुदुक्कुंगुंडु, मुदुडुगंडु, कवक्गोले, कवडुगोले ॥ वक्ष्यमाण निषेध बाधनार्थो योः ॥

प्रत्यये ॥ 84 ॥

वृत्तिः ॥ रुडौर्दी रेफककारादेशौ नित्यं भवतो व्यञ्जनादौ प्रत्यये परे ॥

यौगविभागादुत्तरत्र वा ग्रहणाच्च नित्योयं विधिः ॥

प्रयोगः ॥ तौरु - के तौक्के । एवं तौक्कुं, माक्के, माक्कुं ॥

व्यञ्जनादाविति किम् । तौरं, माडं ॥

व्याख्या ॥ ... (50) (51) ॥ तौक्कुं । तत एव चातौर -

मरौर्गुमि (463) तिगुम् । उभयत्रापि वागुपौगिव (472) व्यादिना ककारादेशः । एवं माक्के, माक्कुं, इत्यत्रापि ॥

वा गि ॥ 85 ॥

30/1/93
8-04-05

वृत्तिः ॥ रुडौर्दी रेफककारादेशौ वा भवतो गकारादौ प्रत्यये परे ॥

प्रयोगः ॥ तैर्गक्, तैरुगक् । एवं तैर्गुं, तैरुगुं; मागै, मारुगे, लौक्को, नौडुगे, माक्कुं, माडुगुं, मूक्कुं, मूडुगुं, कोक्कुं, कोडुगुं ॥ गीति किम् । माक्कुं, तौक्के ॥

न वि मुख्ये ॥ 86 ॥

वृत्तिः ॥ रुडौर्दी रेफककारादेशौ न भवतो मुख्यवकारादौ प्रत्यये परे ॥

प्रयोगः ॥ तौरुवं, तौरुविनं, बीरुवन्नं, बीरुवुडु, बीरुवोडं, माडुवं, माडुविनं, माडुवन्नं, माडुनुडु, माडुवोडं ॥ वीति किम् । तौक्कुं, तौक्के,

माक्कुं, माक्के ॥ मुख्यग्रहणं माक्पं, तोर्पमित्यादावातिथीके
मा भूदिति ॥

ह्रस्वादेरसमासे ॥ ४७ ॥

वृत्तिः ॥ प्रत्यय इति निवृत्तम् । समासकृतं यस्य ह्रस्वादित्वं नास्ति
तत्संबन्धिनो रुजोर्दो रेफककारादेशौ न भवतो व्यञ्जने परे ॥
प्रयोगः ॥ किरु - कोल् किरुगोल् । एवं तुरुगाडु, कुरुगुंदु, कुडुगोल्,
कडुगुंपु, निडुसुल् ॥ ह्रस्वादेरिति किम् । तोर्त्तीणं, मार्गोटि,
वोक्ताणं, माक्तोरे ॥ असमास इति किम् । पोर् मार्गोटि, पोस
माक्कट्टे ॥

आरुमूरोः ॥ ४८ ॥

वृत्तिः ॥ आरु, मूरु, इत्येतयोर्दो रेफादेशौ न भवति व्यञ्जने परे ॥
प्रयोगः ॥ आरु - गावुंद आरुगावुंद, मूरु - गावुंद मूरुगावुंद ॥
व्याख्या ॥ ननु कथमत्र निर्देशः । यतो मूरुशब्दः प्रथमं निर्दिष्टः ।
संख्यात्वा समासे इति वचनात् । अतो व्यत्यस्त करणादस्यत्र
विशेषः । मूरुशब्दस्य दोर्निषेधः क्वाचित्क इति । मूर्मे, मूर्मडि
इत्यादि प्रयोगदर्शनात् । - ॥ आरुगावुंद इति । आरु रिर (३५५)
ति वैकल्पिको ह्रस्वादेशः ॥

क्तापस्तृतीय उत्तरपदादेः ॥ ४९ ॥

वृत्तिः ॥ उत्तरपदस्यादि भूतानां ककार तकार पकाराणां तृतीय-
वर्णादेशो भवति ॥

प्रयोगः ॥ पकुदु - कन्नडं पक्कन्नडं । एवं गक्केगूक्, तण्णदिर्,
नुण्णदपु, नुण्णारे, कण्देरवि, उडिदोवल्, बाय्देरे, मेय्दोवल्,
कण्बोलम्, तण्बुकिल्, नुण्बोर्, कण्बापे ॥ क्तप इति
किम् । कडुचागि, कण्चल्लं, कडुटक्कु, पोसटोप्पिगे ॥ उत्तरपदा-
देरिति किम् । तण्णदिर्, कण्णोल् । तकार ककारयोर्माभूत् ॥
आदेरिति किम् । पोससक्करे, मनेसरक्कु, क्कारयोर्माभूत् ॥
उत्तरपदत्वं च समास एवेति वाक्ये न भवति । कण्ण कडे,
रन्नद कणि, पोन्न तगडु, अलतेगेय पडलं ॥

व्याख्या ॥ - - - ॥ ननु उत्तरत्र स्थितं पदमुत्तरपदं । तत्तु वाक्ये समासे
ना भवति । तथा च कण्ण कडे, रन्नद कणि इत्यादावपि तस्यादि-
इयाद्वंशंक्याह उत्तरपदत्वमित्यादि । समासे सुप्पुपा समासः (२१३)
इत्यादिना यत्पदं येन समस्यते । यच्च सूक्तं पूर्वमि (२१७) ति

प्रथमं निपतति ॥

आदिष्टाद् रक्कः ॥९०॥

वृत्तिः ॥ आदिष्टाद् रेफककारात् परेषामुत्तरपदादि भूतानां ककारात्कार पकाराणां तृतीयवर्णादेशो न भवति ॥

प्रयोगः ॥ मारु - कोल् माक्कोल् । एवं बेर्नर्ड, बेर्पिङ्ग, काक्किचु, नाक्तोले, नाक्पगरण, ओक्कय्, इप्पनि, कीक्पोट्टे ॥ आदिष्टादिति किम् । नीर्गण्डि, कूर्गलि, कूक्गट्टे, बाक्दाणं ॥ रक्क इति किम् । तोम्बन्नु ॥

व्याख्या ॥ (१२) ॥ ओक्कय्, इप्पनि । अत्र ओण्डु, ओरडु इत्यनयोः ओरोंदोः (३५४), ओरडोरि (३५५) इति ओरिरित्यादेशः शिदधिकारात्सर्वस्य ॥ कीक्पोट्टे इत्यत्र केकगोः कीक् किना वि (३६४) इति कीकादेशः ॥ प्रत्युदाहरणे नीर्गण्डि इति जल निर्गमनद्वारां लुप्कीलमीनकीरनीरकूरस्य (१५४) इत्यनेन नीरशब्दस्यान्त्य लोपे नीरित्यवशिष्ट एवनादिष्टः । कूर्गलि इति । कूरिदं - कलि इति किरुह्योपान्त्य स्वरादेर्लोपे कूरित्यवशिष्ट एव । न तु कूरशब्दस्यादिष्टः कूर् इति । तस्मात् सति कूर्कलि इत्येव सिध्यति न कूर्गलि इति । . . . ॥ कूक्गट्टे इति । कू कित्योदनवाची ककारान्तोऽयमखण्डोद्देश्यः शब्दः ॥ न त्वोदनवान्विनः कूरशब्दस्य करंवादयः (१६०) इति निपातितः कूडुशब्दस्य दोर्ककारादेशात् साधितोवेति ॥ एवं बाक्दाणं इत्यत्रापि जीवनवाची खड्गवाची वा बाकित्यखण्ड एव शब्दः । न तु मांसवान्विनः शाकवान्विनो वा बाडुशब्दस्य दोरादेशात् साधितः ॥ तोम्बन्नु इति । ओम्बन्तोस्तोम्पन्तावि (३६१) इति तोमादेशः ॥

स्वराद् वः पवर्गस्य ॥९१॥

वृत्तिः ॥ स्वरात्परस्योत्तरपदादि भूतस्य पवर्गस्य वकारादेशो भवति ॥ प्रयोगः ॥ ओक्कु - पेरे ओक्कवेरे । एवं बेक्केवोलं, भूवणं, नयु-विरिडु, मरवणे, पक्कवानिनं ॥ स्वरादिति किम् । सीक्पोट्टे, काक्पोडे ॥ पवर्गस्येति किम् । पोसन्चावडि, पोसजवकि ॥

व्याख्या ॥ . . . ॥ सीक्पोट्टे, काक्पोडे इति । व्यञ्जनाद् वनादेशादि (१२) व्युत्तरयोग निषयः ॥

व्यञ्जनाद् वानादेशात् ॥९२॥

वृत्तिः ॥ अनादेशाद् व्यञ्जनात् परस्य उत्तरपदादि भूतस्य पवर्गस्य

वकारादेशो वा भवति ॥

प्रयोगः ॥ कय्-पोय्दं कय्बोय्दं । एवं नीर्वोर्यदं, बैर्वोरसि,
मैल्वणं, मैल्वानु, सूक्वानु ॥ व्यवस्थितविभाषा विज्ञानादिह
न भवति । पाक्मने, लाक्मोदल्, नीर्मज्जिगे, बांबडे ॥
व्यञ्जनादिति किम् । ओक्वेरे, पोसवेहं ॥ क्षनादेशादिति किम् ।
इबर्बक्, इम्मोने ॥

राश्वो बहुक्कमलयः ॥१३॥

वृत्तिः ॥ लकार यकार वर्जिताद् व्यञ्जनात्परस्योत्तरपदादि भूतस्य
सकारस्य चकारादेशो बहुक्कं भवति । बहुक्कग्रहणात्क्वचित्प्रवृत्तिः ॥
प्रयोगः ॥ इनिदु-सरं इंचरं । एवं इच्चैवडि, इच्चैवडि, इच्चैरंगु,
ओच्चैरेगण् ॥ क्वचित्प्रवृत्तिः । कण्त्तोलं, मुक्त्तेरंगु, मुक्त्तविगे,
कीक्त्तोलिगे ॥ क्वचिद्विभाषा । नुप्चरं, नुप्सरं, वेक्चरि,
वेक्सरि, मुक्चिरे, मुक्सीरे ॥ क्वचिदन्यदेव । मुंजूर,
पोंजुरिगे, मुंजेरंगु, कण्जोड्, पोंजेके, पिंजेरंगु ॥ स इति किम् ।
कण्मलर्, पोदगडु, इम्मालु ॥ अलय इति किम् । बलसोने,
कलसरि, बायसवि, मेयसनि ॥

व्याख्या ॥ - - - ॥ इंचरमिति । स्वरशब्दस्य सौ वः (151) इति
वकारस्य लोपाच्छ्वरशब्दस्य शर्षोर्वा सः (138) इति शकारस्य सकारा-
देशाद्वा सर इति तद्भवः शब्दः ।

संख्यायां छः ॥१४॥

वृत्तिः ॥ ल यकार वर्जिताद् व्यञ्जनात्परस्योत्तरपदादि भूतस्य संख्या-
वाचिनिवर्तमानस्य सकारस्य छकारादेशो भवति ॥

प्रयोगः ॥ ओण्डु-सासिरं ओण्छासिरं । एवं इच्छीसिरं, ओच्छीसिरं,
वृच्छीसिरं ॥ संख्यायामिति किम् । ओच्चैरंगु, इच्चैवडि ॥ अलय
इति किम् । नालसासिरं, अयसासिरं ॥ बहुकाधिकारादिह न भवति ।
ओरक्सासिरं, ओक्सासिरं, पयिंसासिरं ॥

व्याख्या ॥ ओण्छासिरं । ओण्डु नाल्कय् दीरि (351) ति पुलोपः ॥
वृच्छीसिरं । रुडीरि (82) ति रेफादेशः । ओक्सासिरं । लुप्-
सासिरं कोरि (356) ति लोपः ॥ पयिंसासिरं । पयिन्फ्तोरि
(363) ति पयिनादेशः क्वचिदन्यदेवेति जकारः ॥

णो नो णः ॥१५॥

वृत्तिः ॥ णकारात्परस्योत्तरपदादि भूतस्य नकारस्य णकारादेशो
भवति ॥

प्रयोगः॥ तण्णितु-नीर् तण्णीर् । एवं तण्णेकल्, कण्णीर्,
पुण्णाकि ॥ ण इति किम् । इण्डु-नगे इन्नगे, अरत्नगे ॥ न इति
किम् । तण्णादिर्, तण्डुकिर् ॥ बहुकाधिकारादिह न भवति ।
गोण्णीकं, कण्णेय्दल्, गोण्णाके ॥

अकः प्रकृत्या ॥ १६॥

॥ १५३ ॥

वृत्तिः॥ अगागमादुत्तरपदमुत्तरपदादिभूतानां वर्णानां प्रकृत्यावस्थानं भवति ॥
प्रयोगः॥ ओत्तुवु-कोल् ओत्तुवकोल् । एवं पोत्तुवकोरु, पुक्कुवकुक्कु,
तूगुव तोट्टिल्, उक्कुव तोरे, तोकगुवतळिगे, आडुवपोलं, ओडुवपोत्तगे,
पोण्णुवबण्णं, सोक्कुव वैलेवेणन्, पोय्वमके, कूगुवमारि, तूगुवसोडर्,
कैगुवसोगे, कुणिवसासिरकुदुरे ॥ अक इति किम् । ओत्तुंगौल्, तूगुंदोट्टिल्,
आडुंबोलं, मीनांबुक्कु ॥

व्याख्या ॥ समासविषये पूर्वपदस्योपान्त्यस्वरादेर्लोपे सामानाधिकरणे अक्षरे
परे अग्वहुकमि (३४९) इति वक्ष्यमाणसूत्रेणागमो विधीयते । तस्मादकः
परेषां वर्णानामनेन प्रकृतिभावे विधीयते ॥ ननु प्रकृतिभावे नाम स्वभावा-
वस्थानं तच्चा विधीयमेव । यत आगमप्रत्ययविकाराः खलु विधीयाः ।
नान्न किंचिदागम्यते, प्रतीयते, विक्रियते वा । किंवा न विधीयत इति चेन्न ॥
॥ तत्र ओत्तुवकोल् इत्यादौ कतपस्तृतीय उत्तरपदादेः (३५१) इति तृतीयवर्णा-
देशस्य पोण्णुवबण्णमित्यादौ स्वराद्वः पवर्गस्य (३५२) इति वकारादेशस्य
तूगुवसोडरित्यादौ सश्चौ बहुकमलतयः (३५३) इति च त्वस्य कुणिवसासिर-
कुदुरे इत्यादौ संख्यायां छः (३५४) इति छत्वस्य पाप्पिरिति तन्निषेधेन
प्रकृतिभावे उच्यते । येषां च त्व छत्वे ऽमञ्जनपरस्यैव सकारस्य । तच्चापि
बहुक विषयतया स्वरपरस्यापि भवतीति प्राप्तिरसम्भवनैति ॥ प्रत्युदाहरणे
तु ओत्तुंगौल्, तूगुंदोट्टिल् इत्यादौ कृतौ मोगदबज्यनकि (३५५) इति सर्वत्र
प्रकारदेश इति ॥

अविकृते संख्यायाः ॥ १७॥

वृत्तिः॥ अविकृता संख्यावाचिनः परेषामुत्तरपदादिभूतानां प्रकृत्यावस्थानं भवति ॥
प्रयोगः॥ ओण्डुकण्णं, मूरुकय्यं, नाल्कुतलेयं, अट्टुतलेयंगे ॥ अविकृतेरिति
किम् । मूरुकय्यं, नाल्दलेयं ॥ संख्यायामिति किम् । कूरुगय्यं, निडुदलेयं ॥
व्याख्या ॥ ओण्डुकण्णं-एकाक्षः । मूरुकय्यं-त्रिदस्तः । नाल्कुतलेयं-चतुश्चिरः ।
अट्टुतलेयंगे-पञ्चचिरस्य । सर्वत्रापि समासामित्यस्त्यर्थं बहुव्रीहिरेवेति ॥

ओत्तुपत्तोर्वरो वो नः ॥ १८॥

वृत्तिः॥ ओत्तु, पत्तु इत्येताभ्यां परस्य न्प्रत्ययस्य संबंधिनीवकारस्य
वकारादेशो भवति ॥

प्रयोगः ॥ ओबर्दिबर्, पदिबर्, तोबर्, पयिबर् ॥ ओम्बु पत्तोरिति
किम् । यूवर्, नाल्वर् ॥ वर इति किम् । ओम्बुवरुषं, पत्तुवंगं ॥ व इति
किम् । रेफस्य मा भूत् ॥

व्याख्या ॥ संख्याशब्दास्त्री पुंसविषये संख्याया वर (174) इति वरप्रत्ययो
वक्ष्यते । तदीयस्य वकारस्यैत्याह सम्बन्धिन इति ॥ ओबर्दिबर्, पदिबर्,
ओम्बु पत्तोरिति (173) इति तकारादेर्दिमादेशः । तोबर् । ओम्बु-
स्तोपत्तो (361) इति तोमादेशः ॥ पयिबर् । पयिन्पत्तोः (363) इति
पयिन्मादेशः ॥ ननु ओम्बु पत्तोरित्यनिकृतस्य रूपोपादानात्कथं
तद्विकृत्योस्तोम्, पयिन्नित्येतयोर्ग्रहणमिति चेन्न । तदादेशस्तद्वादि
स्यात्रिवद्भावात् तयोरेपि ग्रहणात् ॥ न चैवं ओम्बय् रूपस्यापि ग्रहणं
स्यादिति वक्तव्यम् । ओम्बयो न (100) इत्युत्तरसूत्रेण निषेधादिति ।
व ग्रहणं स्याति निर्देशार्थम् । अन्यथा घष्ठ्यास्त्वाने न्यस्य (22) इति
रेफस्यैव स्यादित्याह व इतीति ॥

अंटीः ॥ 99 ॥

वृत्तिः ॥ ओण्डुशब्दात् परस्य वरप्रत्ययस्य संबंधिनी वकारस्य वकारादेशो
भवति ॥

प्रयोगः ॥ ओण्वर् । योगविभागो निर्देशार्थः ॥

व्याख्या ॥ --- यतोत्र ओण्डु ओम्बु इत्येकारोकारावङ्गान्ते । तौ च
नाचां मध्ये पठितावेचां ह्रस्वाभावास्तौ यणादिकार्याघटनात् पृथगेव
निर्दिश्यत इत्याह योगविभागो निर्देशार्थ इति ॥

ओम्बयो न ॥ 100 ॥

वृत्तिः ॥ ओम्बय् इत्येतस्मात् परस्य वरप्रत्ययस्य संबंधिनी वकारस्य वकारादेशो
न भवति ॥

प्रयोगः ॥ ओम्बय्वर् ॥

व्याख्या ॥ इदमेव नियामकम् । ओम्बुपत्तोः (98) इति पूर्वसूत्रे तदादेशा-
नामपि ग्रहणमिति ॥ अन्यथा ओम्बयः परस्य निषेधाघटनात् ।
प्राप्तिपूर्वको हि प्रतिषेध इति ॥

बेसेकोलादयः ॥ 101 ॥

वृत्तिः ॥ बेसेकोलादयश्शब्दा निपात्यन्ते ॥

प्रयोगः ॥ बेसेकोल्, तलेकुडु, ओक्कय्, मोक्कय्, पोर्कय्,
ओक्कोटे, पोर्कोटे, पोर्कुडु, बरिक्काल्, पोसतोले, ओक्कोटे,
पोसतोटे, कय्पो, कत्तुरिमिगं, सोसेमुडु, नमुमुक्किडु, इक्कोडि, इत्तिडि,

इप्पीति, ओक्कोल्, ओक्कय्, ओक्कणं, मुक्कणं, मुक्कोडे, मुक्कोडि, मुक्कळे, मुक्कुप्पे इति बेसेकोलादिराहुतिगणः ॥

इति श्री भट्टकलंकदेव विरचितायां भाषामंजरी समाख्यायां शब्दानु-
शासनवृत्तौ प्रथमः पादः ॥

व्याख्या ॥ बेसेकोलादिगणपरिताः शब्दा यद्योपदेशं साधवो भवन्ती-
त्याह बेसेकोलित्यादि । निपात्यन्ते लोकप्रसिद्धि मनतिक्रम्य लक्षण-
निरपेक्षमुत्चार्यन्ते । बेसेकोल्, तलेकहु इत्यादौ कतपस्तृतीयः (४७)
इत्यादि प्राप्तिर्मा भूदित्यमारम्भः ॥

इति श्री भट्टकलंकदेव विरचितायां स्त्रीपत्र शब्दशासनवृत्तेर्भाषा-
मञ्जरीष्टीकायां मञ्जरीमकरन्द समाख्यायां प्रथमः पादः ॥

द्वितीय पाद प्रारम्भः ॥

स्त्र्यर्थः स्त्री ॥ 102 ॥

वृत्तिः ॥ स्त्रीवाचकाश्च शब्दाः स्त्रीलिङ्गा भवन्ति ॥

प्रयोगः ॥ नारिकूर्तक्, सतिनोडिदक्, कामिनिडूडिदक्, रंभ-
नर्ति सिदक्, अन्चरसिपाडिदक्, अवक्बंदक्, इवक् पौदक् ॥

अर्थग्रहणं पर्यायग्रहणार्थम् । स्त्रीलिङ्गप्रदेशाः अक्काः स्त्रियाम्
(453) इत्येवमादयः ॥

व्याख्या ॥ अत्र खलूत्तरशास्त्रे कुक् च स्त्रियाम् (181) आतेतौतं-
पुंस्य द्विद्वौः (162) दगिमादौ नपि (241) इत्यादि ध्वनैः स्त्रि पुंन-
पुंसकलिङ्गोद्देशेन कुगादिकार्याणि विधीयन्ते ।...

पुमान् पुमर्थः ॥ 103 ॥

वृत्तिः ॥ पुरुषवाचकाश्च शब्दाः पुलिङ्गा भवन्ति ॥

प्रयोगः ॥ मदननेत्त्यं, कामिनोदं, बिदिष्टुजिसिदं, जिनंजगमनु-
दरिसिदं, लुरप्पुवळेगरेदह् ॥ पुंप्रदेशाः ॥ आतेतौतं पुंस्य द्विद्वौः
(162) इत्येवमादयः ॥

नबन्यत् ॥ 104 ॥

वृत्तिः ॥ स्त्रीपुरुषवाचकादन्यच्छब्दरूपं नपुंसकलिङ्गं भवति ॥

प्रयोगः ॥ मल्लिगे मुगुक्कुतुडु, मावुपुतुडु, पिशान्यं पीडिसित्तु,

भूतं पिडिडुडु ॥ नपुंप्रदेशाः नप्यमिच बहुक्कम् (253) इत्येवमादयः ॥

व्याख्या ॥ ... नप्युडुः (454) इति नपुंसकलिङ्ग एवाम उदुरादेश
इति ॥

कक्कादयः ॥ 105 ॥

वृत्तिः ॥ ककत्रादयश्शब्दा नपुंसकलिङ्गा भवन्ति ॥

प्रयोगः ॥ ककत्रमोक्ति, कूयु सौगयिस्त्रि, ग्रहं बंदुदु ॥ ककत्र, दार, ग्रह, अपत्य, लोक, शिशु, कूयु, पसके, मगवु इति ककत्रादिराहुतिगणः ॥

व्याख्या ॥ ... ॥ मगवु इति । मगशब्दस्य उक् सामान्ये (187) इति उगागमः ॥ - ॥ तेन भूत, प्रैत, पिशाच, शाकिनी, डाकिनी इत्यादयः मारि, मसणि, बकहरि, -चोडि, -चेके इत्यादयोऽपि शब्दा उपसंग्राह्याः ॥

अकत्वै जनो कुसुदुः परः ॥ 106 ॥

वृत्तिः ॥ एकत्व विशिष्टार्थे वर्तमानो जनशब्दो नपुंसकलिङ्गो भवति न कु, सु, दुर्भ्यः परः ॥

प्रयोगः ॥ जनं पेक्कुदु, स्त्रीजनमिर्दुदु, महाजनं मेच्चिदुदु, बहुजनमंगी- करिसिचु ॥ एकत्व इति किम् । जनं गत् प्रैक्वर्, महाजनं गत् कुपैदेशिसिदु ॥

अनुसुदु पर इति किम् । कुजननीत्, सुजनं पेक्दं, दुर्जननयं ॥

व्याख्या ॥ ... अनेकत्वे तु जनर्, जनरं, जनरिं इति पुंलिङ्गे प्रचुर प्रयोगदर्शनात् नपुंसकत्वमेवेति ॥

सज्जनः कुलस्त्रियाम् ॥ 107 ॥

वृत्तिः ॥ कुलस्त्रियामर्थे वर्तमानस्सज्जनशब्दो नपुंसकलिङ्गो भवति ॥

प्रयोगः ॥ इदु सज्जनं, इनु सज्जनंगक् ॥ सज्जन इति किम् । स्वक्लति, स्वक् साधिव ॥ कुलस्त्रियामिति किम् । सज्जनर्, सत्पुरुषा इत्यर्थः ॥

ग्रहार्थः पुनाश्च ॥ 108 ॥

वृत्तिः ॥ ग्रहादसूर्यादयस्तद्वचकाश्शब्दाः पुल्लिङ्गा नपुंसकलिङ्गाश्च भवन्ति ॥

प्रयोगः ॥ सूर्यमनुदयिसिदं, सूर्यमनुदयिसिचु, रविमूडिदं, रविमूडिचु, विधु वेसेदं, विधु वेसेदुदु, चंद्रं वेकेगिदं, चंद्रं वेकेगिचु, ईतं मंगकं, इदु मंगकं ॥ ग्रहार्थ इति किम् । इदु पिशाचं, इदु भूतं ॥ (251)

वसन्तादयः ॥ 109 ॥

वृत्तिः ॥ वसन्तादयश्शब्दाः पुल्लिङ्गा नपुंसकलिङ्गाश्च भवन्ति ॥

प्रयोगः ॥ वसंतं वेदं, वसंतं वेदुदु । मलयानिलं तीडिदं, मलयानिलं तीडिचु । चैत्रनोपिदं, चैत्रमोप्पिचु । चैत्रनेसेदं, चैत्रमेसेदुदु ॥ वसन्ता- दय इति किम् । ग्रीष्मं वेदुदु, शिशिरं पोदुदु ॥ वसंत, चैत्र, मलयानिल, मंदमादत, मधु, चैत्रानिल ॥ वसन्तादयः प्रयोगप्राम्याः ॥

व्याख्या ॥ वसन्तादीनामचैतनत्वात् नपुंसकत्वेन पुंसजसमुच्चयार्थमय- मारम्भः ॥

देवतादयो नप् स्त्री ॥ 110 ॥

वृत्तिः ॥ देवतादिगणपठिताश्चाब्दा नपुंसकलिङ्गाः स्त्रीलिङ्गाश्च भवन्ति ॥
 प्रयोगः ॥ देवते वरमनित्तक्, देवते वरमनित्तुदु। सरस्वति कयनेर-
 माणिपैकुदपक्, सरस्वति कूर्तु निंदुदात्तन मुखदोक्, सिरि कूर्तक्,
 सिरि कूर्तुदु ॥ देवतादय इति किम्। देवं मेच्चिदं, शक्ति कूर्तक् ॥
 देवते, श्री, सिरि, सरस्वति, वाणि, पेण्, पेण्डति, तोक्तु इति
 देवतादिराहु तिगणः ॥

भैद्यवद् भैदकम् ॥ 111 ॥

वृत्तिः ॥ भैद्यं विश्लेष्यं, भैदकं विशेषणं, विश्लेषणवाचिनी ये
 शब्दास्ते विश्लेष्यवलिङ्गा भवन्ति ॥

प्रयोगः ॥ अय्वर् पुरुषर्, अय्वर् सतिथिर्, अय्दु गिरिगक्, ओण्वर्
 पुत्रर्, ओण्वर् पुत्रियर्, ओंट पत्यंगक्, ओंटु कृषुगक्, अवर देवर्,
 श्वर् देवियर्, अकु कल्पंगक्, ईतनो किकदं, ईकेथो किकदक्,
 इदो किकत्तु, वनियं नल्लं, इनियक् नल्लक्, इनिदु पाल्, करियक्
 पार्वति, करियं कृष्णं, करिदु कत्तुरि, ईतं देव डिगं, ईके देव डि-
 गिति, केङ्गण नीतं, केङ्गणिणियिवक् ॥

व्याख्या ॥ भिद्यते विश्लेष्यते व्यावृत्यत इति भैद्यं विश्लेष्यम्। भैद्यति
 विश्लेष्यते व्यावर्तयतीति भैदकं विशेषणम्।

परवद् द्वन्द्वः ॥ 112 ॥

वृत्तिः ॥ द्वन्द्वसमासः परवल्लिङ्गो भवति ॥

प्रयोगः ॥ इवु मरगिडुगक्, आनेकुदुरेबंटर बंदर्, माव मावतंगियरि-
 र्द्वर् ॥

अंशि समासः ॥ 113 ॥

वृत्तिः ॥ अंशि समासः परवल्लिङ्गो भवति ॥

प्रयोगः ॥ इदु मेंगाल्, अदु मेंगय् ॥

व्याख्या ॥ यत्रांशांशिवचिनीः पदयोरंशिनाभिन्नेन (२०६) इति
 समासः स्यांशि समास उच्यते।

निनेन्तनलिङ्गम् ॥ 114 ॥

वृत्तिः ॥ निन्, ओन्, तन् एते शब्दा अलिङ्गा भवन्ति ॥

प्रयोगः ॥ नींगक् तंदेयर्, नींगक् तायिवर्, नींगक् मरंगक्, आंतं दे,
 आं तायि, आं मरं, तो माडिदं, तां माडिदक्, तो माडित्तु ॥

ह्रस्वोर्नेकस्वरस्यासमासे पूर्वपदस्य ॥ 115 ॥

वृत्तिः ॥ यस्य प्रयुज्यमानस्य समासकृतमनेकस्वरत्वं नास्ति तस्या-
नेकस्वरस्य स्वरान्तस्य शब्दस्य ह्रस्वादेशो भवति न पूर्वपदस्य ॥
प्रयोगः ॥ नदि, लक्ष्मि, नारि, सरस्वति, वधु, अलाबु, सरयु, कुङ्कु,
प्रियगृ ॥ अनेकस्वरस्येति किम् । श्री, ह्री, भी, च्छी, ई, नी, भू,
भू, लृ, पू, गृ, ऋ, रै, गौ, नौ, ग्लौ ॥ असमास इति किम् ।
महाश्री, पुण्यस्त्री, सुभू, प्रियगृ, अतिह्री, सुदै, सुद्यौ, शरङ्गलौ ॥
महालक्ष्मि, गगनदि, इत्यादौ तु स्वत एव अनेकस्वरत्वाद् ह्रस्वादेशः ॥
अपूर्वपदस्येति किम् । नदीपति, गंगाजलं, वधूवरर ॥

करुणादीनाम् ॥ ११६ ॥

वृत्तिः ॥ करुणादिगणपठितानां शब्दानां ह्रस्वादेशो भवति न पूर्वपदभूतानाम् ॥
प्रयोगः ॥ करुणं, उपत्यकं, अधित्यकं ॥ अपूर्वपदभूतानामिति किम् ।
करुणाशरधि, दंष्ट्राभूलं ॥ करुणा, खट्वा, उपत्यका, अधित्यका,
दंष्ट्रा, बालुका, कन्दारा, मौचा इति करुणादिराहुतिगणः ॥
ठ्याख्या ॥ यद्यप्येषां पूर्वेष्वेव ह्रस्वादेशः सिध्यति तथापि ज्ञेयतः
स्त्रियाम् (॥११४॥) इति वक्ष्यमाणार्थकारादेशा बाधनार्थेन यमारम्भः ॥
आकृष्टिणोर्याम् । तेन मन्दुरा, घृणा, पद्या, पाटला इत्यादीनां यथालक्ष्यमु-
पलंग्रह इति ॥

रम्भायाः कदक्याम् ॥ ११७ ॥

वृत्तिः ॥ कदक्यर्थे वर्तमानस्य रम्भाशब्दस्य ह्रस्वादेशो भवति न पूर्व-
पदस्य ॥
प्रयोगः ॥ रंभं, रंभंगक् ॥ कदक्यामिति किम् । रंभं कैकिकुं पेक्कमं ॥
अपूर्वपदस्येति किम् । रंभास्तंभंगक् ॥

जेदातस् स्त्रियाम् ॥ ११८ ॥

वृत्तिः ॥ असमासेनेकस्वरस्य स्त्रीलिङ्गे वर्तमानस्य अकारान्तस्य
शब्दस्यार्थकारादेशो भवति न पूर्वपदस्य ॥
प्रयोगः ॥ माले, बाले, क्षाले, शय्ये, कांते, वनिते ॥ अनेकस्वरस्येति
किम् । ज्या, मा, प्ता, सा ॥ असमास इति किम् । महाज्या, परमा,
पिशङ्गप्ता, परमसा ॥ आत इति किम् । नदि, वधु ॥ स्त्रियामिति
किम् । क्षीरपं, सोमसं ॥ अपूर्वपदस्येति किम् । बालास्तनंगक्,
कांताकटाक्षंगक् ॥

पात्रस्य भाण्डे वा ॥ ११९ ॥

वृत्तिः ॥ भाण्डार्थे वर्तमानस्य पात्रशब्दस्यार्थकारादेशो वा भवति
न पूर्वपदस्य ॥ पक्षे यथायोगं भवति ॥

प्रयोगः ॥ पात्रे, पात्रेगक्, पात्रं, पात्रंगक् ॥ भाण्ड इति किम् । पात्रं
योग्यो नर्तकी वा ॥ पात्रस्येति किम् । भाजनं ॥
आख्या ॥ भाण्डमुपकरणं । तद्वाचिन एवेति यद्यपि सूत्रार्थः तथापि
क्वचिदन्यत्रापि दृश्यते । तदुपसंग्रहाय वा शब्दो बहुकार्यकौजी-
कार्यः ॥

ऊष्मादीनाम् ॥ १२० ॥

वृत्तिः ॥ ऊष्मादिगणपठितानां शब्दानामुक्कारादेशो वा भवति
न पूर्वपदभूतानां ॥ पक्षे यथायोगं भवति ॥
प्रयोगः ॥ ऊष्मै, ऊष्मं, ग्रीवे, ग्रीवं, दर्मे, दर्मं, माते, मातरं, मातृ ॥
ऊष्मन्, दर्म, अक्षत, हंस, शाण, फलक, घटिक, काक, घूक, प्रहण,
जीरक, अन्दुक, कलम, ऊह, प्रश्न, उदाहरण, कोण, वय, अभिलाष,
कन्दरा, ग्रीवा, शिक्षा, अन्वीक्षा, कुंभ, आख्या, आह्वा, नायिका,
उत्कण्ठा, उत्कलिता, वन्या, मातृ, अमुत्र, परत्र, उभयत्र, सर्वत्र
इत्यूष्मादिराकृतिगणः ॥

उद् रूपस्य ॥ १२१ ॥

वृत्तिः ॥ रूपशब्दस्य उकारादेशो वा भवति न पूर्वपदस्य ॥
प्रयोगः ॥ रूपु, रूपुगक्, रूपं, रूपंगक् ॥

ऋतोरः ॥ १२२ ॥

वृत्तिः ॥ ऋकारान्तस्य शब्दस्य ऋर इत्यादेशो वा भवति न पूर्वपदस्य ॥
प्रयोगः ॥ पितरं, पितृ, मातरं, मातृ, आतरं, आतृ, जामातरं, जामातृ ॥
ऋत इति किम् । प्रियगृह ॥

ऋदोर् नुः ॥ १२३ ॥

वृत्तिः ॥ नु इति निवृत्तम् । नु प्रत्ययान्तस्य शब्दस्य ऋट्कार आरश्चादे-
शो भवति न पूर्वपदस्य ॥
प्रयोगः ॥ मर्तु, मर्तारं, हर्तु, हर्तारं, स्मर्तु, स्मर्तारं, धर्तु, धर्तारं ॥
तुरिति किम् । पितरं, पितृ, मातरं, मातृ ॥ ऋतः ऋट् विष्वा नमरा-
देशान्नाधनार्थम् ॥

स्वसादेः ॥ १२४ ॥

वृत्तिः ॥ स्वसादिगणपठितानां शब्दानां ऋट्कार आरश्चादेशो भवति
न पूर्वपदभूतानाम् ॥
प्रयोगः ॥ स्वष्ट, स्वसारं, नष्ट, नष्टारं, नैष्ट, नैष्टारं, त्वष्ट,
त्वष्टारं ॥ स्वसादेरिति किम् । मातरं, आतरं ॥ स्वष्ट, नष्ट, नैष्ट,

लवष्ट, क्षत्, होत्, पोत्, प्रशाष्ट इति स्वस्रादिः ॥ स्वस्रादौ
नप्तादीनां ग्रहणं संज्ञाशब्दानां व्युत्पत्तिं पक्षे नियमार्थमव्युत्पत्तिं
पक्षे विध्यर्थम् ॥

दातुरच्च ॥125॥

वृत्तिः ॥ दातृशब्दस्य अकार, ऋकार, आरश्चादेशो भवन्ति न पूर्वपदस्य ॥
प्रयोगः ॥ दातं, दातृ, दातारं ॥

माध्यातम् ॥126॥

वृत्तिः ॥ माध्यातृशब्दो माध्यात इत्यदन्ततया निपात्यते न पूर्वपदभूतः ॥
प्रयोगः ॥ चागदोक्तीतं माध्यातं ॥ पूर्वपदे तु न भवति । माध्यातृचक्रैस्त्वम् ॥
व्याख्या ॥ - - - लोक प्रसिद्धशब्दस्वरूपोच्चारणं निपात इति ॥

वेधसि ऋदौ विधातुः ॥127॥

वृत्तिः ॥ वेधस्यर्थे वर्तमानस्य विधातृशब्दस्य ऋकारोरशब्दश्चा-
देशौ भवन्ते न पूर्वपदस्य ॥

प्रयोगः ॥ विधातृ, विधानं ॥ वेधसीति किम् । विधातृ, विधातारं,
विधायक इत्यर्थः ॥ विधातुरिति किम् । धातृ, धातारं ॥ ऋद्ग्रह-
णमरादेशो बाधनार्थम् ॥

सख्युरदायौ ॥128॥

वृत्तिः ॥ सखि शब्दस्य अकार आयश्चादेशौ भवन्ते न पूर्वपदस्य ॥
प्रयोगः ॥ सखं, सखायं ॥ सख्युरिति सखी शब्दस्य मा भूत् ॥

व्यञ्जनस्यानब्जसन्तवल्लुप्-जतस्य ॥129॥

वृत्तिः ॥ व्यञ्जनान्तस्य शब्दस्यानपुंसकलिङ्गौ जसन्तस्यैव रूपमति-
दिश्यते । तस्य च लोपो भवति न पूर्व पदस्य ॥

प्रयोगः ॥ सुवान् - सुवानं । एवं गुणभाजं, सश्वभुजं, ऋत्विजं, देवं,
मरुतं, भगवंतं, महान्तं, अग्निमयं, सूनृशं, द्विपादं, चतुष्पादं, वीरुधं,
तत्त्वबुधं, ककुभं, प्रदामं, प्रियचत्वारं, दिवं, विशं, तादृशं, त्विषं, स्तनभुधं, गोपुहं,
मधुलिहं, अनङ्वाहं, प्रच्छवाहं ॥ व्यञ्जनस्येति किम् । घटं, पटं ॥ अनब्ग्रहणं
गुणभाजादीनां गुणभाजादिकं मा भूदिति । तस्य ग्रहणं व्यञ्जनान्तस्यैव लोप-
निकृत्यर्थम् ॥ अपूर्व पदकृत्यं पूर्ववत् ॥

नोऽश्वपचिमधः ॥130॥

वृत्तिः ॥ लुबिति वर्तते । श्वन्, पचिन्, मचिन् वर्जितस्य नकारान्तस्य शब्दस्य
लुब् भवति न पूर्वपदस्य ॥

प्रयोगः ॥ राजन् - राजं । एवं मूर्धुं, पूषं, अर्यमं, करि, दंडि, हस्ति,

व्रति ॥ न इति किम् । गरुत्मतं, गुणवतं ॥ अश्वपथिमका इति किम् ।
श्वानं, पंथानं, मंथानं ॥

ऋमुक्ष युवा ध्व मध्व जगते वा ॥१३१॥

वृत्तिः ॥ ऋमुक्षादिशब्दानां लोपी वा भवति न पूर्वपदभूतानाम् ॥
प्रयोगः ॥ ऋमुक्षन्, ऋमुक्षं, ऋमुक्षाणं । एवं युर्वं, युवानं, अध्वं,
अध्वानं, मध्वं, मध्वानं, जगं, जगत् । जगच्छब्दस्याबादित्वात्
पक्षे उगागमः ॥

व्याख्या ॥ उगादिनाम् (१३५) इति वक्ष्यमाण सूत्रेणोगागमे ङकि
(६९) इति द्वित्वमिति ॥

सौवसः ॥१३२॥

वृत्तिः ॥ वस्प्रत्ययरहितस्य सकारान्तस्य शब्दस्य लोपी वा भवति
न पूर्वपदस्य ॥
प्रयोगः ॥ मनस्, मनं । एवं पयं, यशं, शिरं, धनु, सर्पि, चंप्रमं,
पुरुवरं, रजं, अंगिरं, उशनं ॥ स इति किम् । अश्वयुजं, गुणभाजं ॥
अवस इति किम् । विद्वांसं, पैचिवांसं ॥

उगलोपे ॥१३३॥

वृत्तिः ॥ वस्प्रत्ययरहितस्य सकारान्तस्य शब्दस्य लोपामावपक्षे उगागमौ
भवति न पूर्वपदस्य ॥
प्रयोगः ॥ मनस्सु, पयस्सु, यशस्सु, शिरस्सु, धनुस्सु, सर्पिस्सु,
चंप्रमस्सु, पुरुवरस्सु, अंगिदस्सु, उशनस्सु ॥ अलोपग्रहणमुग्लुपो
विषयविभागावर्धम् ॥

वैयसः ॥१३४॥

वृत्तिः ॥ ईयस्प्रत्ययान्तस्य शब्दस्य लोपामावपक्षे उगागमौ वा
भवति न पूर्वपदस्य ॥
प्रयोगः ॥ श्रैयसन्, श्रैयं, श्रैयस्सु, श्रैयांसं । एवं ज्यायं, ज्यायस्सु,
ज्यायांसं, कनीयं, कनीयस्सु, कनीयांसं, लघीयं, लघीयस्सु,
लघीयांसं ॥ ईयस इति किम् । मनं, मनस्सु ॥

उगादीनाम् ॥१३५॥

वृत्तिः ॥ अगादीनां शब्दानां मुगागमौ भवति न पूर्वपदभूतानाम् ॥
प्रयोगः ॥ अप्, आप् । एवं वियत्, संयत्, जगत् ॥ पुनरुग्राहणं
नित्यार्थम् ॥ अप्, वियत्, संयत्, विद्युत्, जगत्, द्युत्, परीक्षित्,
अग्निचित्, यजुस्, सदस्, तटित् इत्येवादिशकृतिगणः ॥

वागादीनां स्वन्तवच्च ॥136॥

वृत्तिः ॥ वाच् इत्यैवमादीनां शब्दानां स्वन्तवत् प्रत्ययैकवचनवद्
रूपगतिदिश्यते उगागमश्च भवति । न पूर्वपदभूतानाम् ॥

प्रयोगः ॥ वाच् वाक्कु । एवं दिक्कु, त्वक्कु, नटक्कु, उष्णिक्कु,
क्षुत्तु, प्रतिपत्तु, परिषत्तु ॥ वाच्, त्वच्, नटच्, क्षुध्, वीरुध्,
शमिध्, संपद्, प्रतिपद्, परिषद्, विपद्, उष्णिह्, रुच्, स्रज्, द्विष्,
दिश्, विश् इतिवागादिराकृतिगणः ॥

महदादीनां नञि ॥137॥

वृत्तिः ॥ महदादीनां शब्दानां स्वन्तवद् रूपगतिदिश्यते उगागमश्च
भवति नपुंसकलिङ्गविषये । न पूर्वपदभूतानाम् ॥

प्रयोगः ॥ महत् महत्तु । एवं बृहत्तु, प्रसक्तु, शवाक्कु, सम्यक्कु ॥
नपीति किम् । महान्तं, प्रान्त्यं, प्रत्यन्तं ॥ महत्, बृहत्, प्रान्च्,
शवाच्, प्रत्यच्, उदच्, तिर्यच्, विष्वक्च्, न्यच्, शमुद्र्यच्,
शदद्र्यच्, शमुगुयच्, शदगुयच्, सध्र्यच्, सम्यच् इति
महदादिराकृतिगणः ॥

शष्ठीर्वा सः ॥ 138 ॥

वृत्तिः ॥ निवृत्तमपूर्वपदस्योते ॥ शकारषकारयोस्सकारादेशौ वा
भवति ॥

प्रयोगः ॥ शशि सासि, शिशु सिषु, शार्क संके, शंबर संबर, संशय
संसय, वैष वीस, दीष दीस, शेष शैस, दुषण दूसण, अनिमिष
अनिमिस, कषाय कसाय ॥

लो कः ॥ 139 ॥

वृत्तिः ॥ लकारस्य ककारादेशौ वा भवति ॥

प्रयोगः ॥ जल जक्क, तेलक तिक्क, फल फक्क, कुल कुक्क, डालि अक्कि,
सलिल सक्कि ॥

डी बहुकम् ॥140॥

वृत्तिः ॥ डकारस्य ककारादेशौ बहुकं यथालक्ष्यं भवति ॥

प्रयोगः ॥ गुड गुक्क, विडंग विक्कंग, गौडी गौक्कि, नाडी नाक्कि,
खड्ग खक्कंग, षाड्गुण्य षाक्गुण्य ॥ बहुकग्रहणादिह न भवति ।
कांडपट, मुंडन, मुंडित, मंडन, मंडित, कडार, गडुल ॥

लक्षणा ॥ . . . ॥ तत्र कुक्क्य स्त्रियाम् (139), अडाणाचः (132)

इत्यादि सूत्रैर्यत्र ककार आगम रूपेण विधीयते स आगतः । यथा

श्रीर्वक्, गेलोर्देयक्, पेरेवणेयक्, शोलिलदक्, इलिलदक्, भूडणक्,
पडुवणक्, वंदक्, पौदक्, इवक्, अवक्, करिगक्, बिकिगक् इत्यादि ।
यत्र तु गकनेकत्वे सुपि (133), वकवक्कौ (वक्), कुकिलान्छील्ये
(545) इत्यादि सूत्रैः प्रत्ययरूपेण विधीयते स प्रतीतः । यथा
घटंगक्, पटंगक्, नेलगक्, पोलगक्, मडिवक्, पडेवक्, डाडपवक्,
लेजेवक्, अंजुकुकि, औडुकुकि, जुदाकि, माताकि, लोचंगुकि,
आटंगुकि इत्यादि ॥ यद्यप्यत्र ककारमात्रस्य न प्रत्ययतया विधिस्त-
थापि प्रत्ययावयवत्वात् प्रत्ययव्यपदेश इति ॥ यत्र पुनः लोकः
(134), डो बहुक् (140) इत्यादि सूत्रैरादेशरूपेण विधीयते स आक्षिप्तः
। स च द्वेधा । लक्षण सिद्धौ निपात सिद्धश्चेति । तत्राद्यस्तूक्त सूत्रैरेव
लक्षितः । द्वितीयस्तु करंबादि (160) सूत्रेण निपातितः । यथा नाकि,
गाकि, विकंगं, पकुक्कु, दाकिंबं, कुंबक्, पकिहत्तं, मेक्कु इत्यादि ।
एवं त्रिविधेषु विहित विकल्पेषु यस्त्वागतः प्रतीतो वा ककारः ।

यो जः ॥ 141 ॥

वृत्तिः ॥ बहुकमिति वर्तते । यकारस्य जकारादेशो बहुक् भवति ॥
प्रयोगः ॥ याग-जाग, योगि-जोगि, जुद-जुद, यावक-जावकु,
दुर्योधन-दुर्जोधन, यवे-जवे ॥

द्वितीयस्य प्रथमो वर्गणाम् ॥ 142 ॥

वृत्तिः ॥ वर्गणां द्वितीयस्य वर्णस्य प्रथमवर्णदेशो बहुक् भवति ॥
प्रयोगः ॥ खदिर-कदिर, खल-कक्, खण्ड-कंड, खास-कास,
नख-नक्, छन्द-चंद, छिन्न-चिन्न, छवि-चवि, छादस-
चादस, छन्न-छन्न, कण्ठके-कंटिके, शुण्ठि-सुंठि, मत-
मट, कुण्ठ-कुंट, कण्ठ-कंट, कच्चे-कते, कन्चे-कंते, पन्का-पंत,
मिथिले-मितिके, पय-पत, फल-पक्, फाल-पाक, फणि-
पणि, कफ-कप, गुम्फन-गुंपन ॥ वर्गग्रहणं पाठापेक्षया मा भूदिति ॥

तृतीयः प्रथमचतुर्थयोः ॥ 143 ॥

वृत्तिः ॥ वर्गणां प्रथमानां चतुर्थानां च तृतीयवर्णदेशो बहुक् भवति ॥
प्रयोगः ॥ वायुकि-वायुगि, डमरुकं-डमरुगं, आकर-आगर, मलिके-
मलिके, जीरिके-जीरिगे, सूचि-सूजि, मौचन-मौजन, वच्चे-
वजे, वान्चने-वाञ्जने, संचय-संजय, कोटे-गौडे, मकुट-मगुड,
आटवि-आडवि, माट-माड, तट-दड, जाति-जादि, वसति-वसदि,
चतुर-चदुर, दूति-दूदि, कैतव-कैदव ॥ चतुर्थस्य । चंदे-गंदे,

घरे-गरे, झोच-झोग, माघ-माग, संच-संग, भंके-जंके,
भकट-जगक, भंप्पे-जंप्पे, भडिति-जडिति, भष-जस,
ढक्के-इक्के, गाढ-गाड, रुदि-रुडि, षण्ड-संड, दढ-दिड,
धन-दन, धर्म-दम्म, घरे-दरे, निधि-निपि, साधक-
सादक, भौरव-बौरव, भौगि-बौगि, भय-वय, शम्भु-संबु,
श्रीम-सौवे ॥

बमोर्वः ॥144॥

वृत्तिः ॥ वकारमकारयोर्वकारादेशौ बहुकं भवति ॥
प्रयोगः ॥ कबक-कवक, शिबिके-सिविके, शम्ब-संव, बंधन-
वंदन, विवाध-विवाद, काव-काव, भीम-बीव, ग्राम-गाव,
याम-जाव, कुङ्कुम-कुंकुव ॥

पो हश्च ॥145॥

वृत्तिः ॥ पकारस्य हकारादेशश्चकाराद्वकारादेशश्च बहुकं भवति ॥
प्रयोगः ॥ गौपुर-गौडुर, परवश-हरवस, पट्टिके-हट्टिके,
पीवर-हीवर, कपि-कवि, दीपिके-दीविगे, चापल-जावक,
छूप-छूव, कूप-कूव ॥

वो वः ॥146॥

वृत्तिः ॥ वकारस्य वकारादेशौ बहुकं भवति ॥
प्रयोगः ॥ वसे-वसे, वैग-वैग, वञ्जने-वंपने, वसन्त-वसंत,
वीणे-बीणे ॥

अगिगुग् व्यञ्जने व्यञ्जनस्य ॥147॥

वृत्तिः ॥ व्यञ्जनेपरे व्यञ्जनस्य अगागम इगागम उगागमश्च बहुकं
भवति ॥
प्रयोगः ॥ यत्न-यतन, इन्द्र-इंदर, प्रश्न-परसन, व्रत-वरत, भ्रम-
सरम, वर्ष-वरिस, चन्द्र-चंदिर, मन्द्र-मंदिर, श्री-सिरि,
ही-हिरि, मुक्ति-मुकुति, युक्ति-युकुति, अल्प-अलुप, युग-
जुगुग, अह-अरुह ॥

लुप् कीलमीनकीरनीरकूरस्य ॥148॥

वृत्तिः ॥ कीलादिशब्दानां लोपो बहुकं भवति ॥
प्रयोगः ॥ कील-कील्, मीन-मीन्, कीर-कीर्, नीर-नीर्, कूर-कूर् ॥
व्याख्या ॥ कूलस्यापि दृश्यते । कूल, कूलगे, कूलोक् इत्यादि ॥

सस्थि ॥149॥

वृत्तिः ॥ सकारस्य बहुलं लुब् भवति चकारे परे ॥

प्रयोगः ॥ संस्वे - संते, स्यान् - ताण, स्त्रियाते - तिति, ल्यङिल -
तंडिल, अवल्ये - अवते ॥

स्पर्शादिषु ॥ 150 ॥

वृत्तिः ॥ स्पर्शादिगणपठितशब्दैषु वर्तमानस्य सकारस्य बहुलं
लुब् भवति ॥

प्रयोगः ॥ स्पर्श - परुस, स्फटिक - पटिक, स्फिकके - हिके,
स्तुति - हुति ॥ स्पर्श, स्फटिक, स्फोटक, स्फिकका, स्फालक, स्फन्द,
स्फन्द, स्फन्दन, स्तम्भ, स्तम्भन, स्तौम, स्तौमन, स्तुति, स्तवन,
स्तिमित, स्तौम, स्तव, स्फुरण, स्मरण, स्फार इति स्पर्शादिरा-
कृतिगणः ॥

सौ वः ॥ 151 ॥

वृत्तिः ॥ सकारात्परस्य वकारस्य बहुलं लुब् भवति ॥

प्रयोगः ॥ स्वर्ग - सग्ग, स्वामि - सामि, स्वयम्भु - सयंबु,
स्वभू - सबु, स्वर - सर, तपस्वि - तपसि, श्वान - सान, श्वेत - सैत,
शाश्वत - सासत, ईश्वर - ईसर, परिष्वज - परिसंग, अभिष्वज - अबिसंगा,

द्यौ विन्ध्य वन्ध्या सन्ध्या द्याने ॥ 152 ॥

वृत्तिः ॥ विन्ध्यादिशब्दै वर्तमानस्य चकारस्य बहुलं लुब् भवति ॥

प्रयोगः ॥ विन्ध्य - बिंज, वन्ध्या - बंजे, सन्ध्या - संजे, द्यान -
जान ॥

रौ व्यञ्जने ॥ 153 ॥

वृत्तिः ॥ रैफस्य बहुलं लुब् भवति व्यञ्जने परे ॥

प्रयोगः ॥ वर्ग - वग्ग, दुर्ग - दुग्ग, वर्ति - बति, कर्तरि - कतरि, गवर्कट-
गवकड ॥ व्यञ्जन इति किम् । राशि, रत्न ॥

पूर्वश्च व्यञ्जनात् ॥ 154 ॥

वृत्तिः ॥ व्यञ्जनादुत्तरस्य रैफस्य लोपः पूर्ववर्णदेशश्च बहुलं भवति ॥

प्रयोगः ॥ द्रोणि - दौणि, श्रेणि - सैणि, श्रोणि - सोणि, चन्द्र - चंद,
प्रभु - हबु, प्रसर - पसर, मुद्रिके - मुद्रिगे, निद्रे - निद्दे, पत्रिके - हत्तिगे,
वैत्र - वेत्त, वप्र - वप्प ॥

षः कः ॥ 155 ॥

वृत्तिः ॥ ककारादुत्तरस्य षकारस्य लोपः पूर्ववर्णदेशश्च बहुलं भवति ॥

प्रयोगः ॥ क्षार - कार, क्षीर - कीर, भैक्ष - बैक, दीक्ष - दीके, क्षेपण - केपण,

रक्षो-रक्के, अक्षर-अक्कर, मिक्षो-मिक्के, लक्षण-लक्कण, पक्ष-पक्क॥

ह्रस्वस्वराणामादेः ॥ 156 ॥

वृत्तिः ॥ स्वराणामादिभूतस्य ह्रस्वादेशो बहुलं भवति ॥

प्रयोगः ॥ हासि-सक्कि, प्रैक्षण-पेक्कण, काञ्चि-कंजि, राक्षस-सक्क, काण्डपट-कंडपट, कार्य-कज्ज, आर्य-अज्ज ॥

ओदुतः ॥ 157 ॥

वृत्तिः ॥ स्वराणामादिभूतस्य उकारस्याघोर्कारादेशो बहुलं भवति ॥

प्रयोगः ॥ कुण्ड-कोंड, कुन्त-कोंत, तुवरि-तोवरि, भुजङ्ग-बोङ्ग, सुख-सोग, सुमग-सोवग ॥

इदतः ॥ 158 ॥

वृत्तिः ॥ स्वराणामादिभूतस्य ऋकारस्याइकारादेशो बहुलं भवति ॥

प्रयोगः ॥ तृण-तिण, दृढ-दिढ, भृङ्ग-बिङ्ग, शृङ्ग-सिङ्ग, कृष्ण-किष्ण, मृग-मिग ॥

रिरनुत्तरस्य ॥ 159 ॥

वृत्तिः ॥ कुतश्चिद् वर्णादनुत्तरस्य ऋकारस्य रिशब्दादेशो बहुलं भवति ॥

प्रयोगः ॥ ऋषि-रिषि, ऋण-रिण, ऋतु-रितु, ऋदि-रिदि, ऋषम-रिषम ॥ अनुत्तरस्येति किम् । शृंगार-सिंगार, भृंगार-बिङ्गार ॥

करम्बादयः ॥ 160 ॥

वृत्तिः ॥ करम्बु इत्यादयश्शब्दाः कदम्बादीनां शब्दानां बहुलं निपात्यन्ते ॥

प्रयोगः ॥ कदम्ब-करम्ब । अत्र दकारस्य रैफो निपात्यते ॥ अप्सरस्-

अत्चरसे । अत्र पकारसकारयोश्च कारादेशः अन्त्यस्कारस्याघोर्कारागम-

श्च निपात्यते ॥ गहन-गान । अत्र प्रथमाकारस्य दीर्घादेशो ह्रस्वस्य

लोपश्च निपात्यते ॥ प्रग्रह-हृग, तुलसि-तोकचि, कांस्य-कंचु,

नर्तकि-नत्चणि, वत्सला-वत्चके, नित्य-निच्च, कुहक-कुयक,

सिंह-सिंग, संनाह-संनण, शुक्ति-सुत्ति, युक्ति-सुत्ति, नितार-

वितर, कस्तूरि-कत्तुरि, पुस्तक-हस्तगे, कुसुंबुर-कोतुंबरि, गुप्त-

गुत्त, चिह्न-चिन्न, पुष्करिणि-होक्करिणि, भस्करि-भक्करि,

शङ्कुलि-चक्कुलि, उत्पट-उत्तडे, उत्पाट-उत्तबटे, रत्न-रन्न,

कर्णाटक-कन्नड, उन्मत्त-उम्मत्त, उज्ज्वल-उज्जक, प्रज्वल-पज्जक,

बिम्बपत्र-बेल्लवत्त, सत्त्वक-सत्तुग, अन्धाय-अन्नेय, कन्धक-कन्तिके,

पल्लयन- (पल्याण) पल्लण, मृत्यु-मिन्नु, मिक्तु इति च । काव्य-कव्व,

लेप्य-लेप्प, शग्नि-शग्गि, लाग्निक-लाग्गिग, पादुका-हातुगे,

गदा-गजे, दन्त-जंत, मदन-मयण, पद-पय, यशोदा-जसोये, अमरि-
 अमरे, दंष्ट्रा-दाडे, काहक-काके, हृष्ट-हेड, हृदय-ह्रदय, ओर्ध्व-इति च।
 शृंखला-संकले, कृतक-गतक, प्राकृत-पागद, संस्कृत-सक्कद, प्राकार-
 पागर, पाकल-इति च। अमृत-अमर्दु, मृद्विका-मिदिगे, अङ्गुष्ठ-उंगुठ,
 लरित-लुरिह, विज्ञापन-बिन्नह, संज्ञा-सन्ने, शून्य-सोन्ने, यज्ञ-जन्न,
 ज्योत्स्ना-जोन्न, आज्ञा-आणे, कुक्कुट-कोकि, कुमाद-कोर, कुवर-इति
 -च। मयूर-मौर, कुरण्ट-गौरंटे, मूढ-मोढ, कूट-कोडु, सौराष्ट्र-सौरट्,
 सौभाग्य-सोवगु, कौञ्च-कोंचे, कौपीन-कौवण, व्याघ्र-वण, तप्त-
 तंदे, तीक्ष्ण-तिक्क, विनायक-बेनक, चैल-सेले, शीला-सीले, शिला-
 सिले, नियम-बैम, जटा-जडे, शय्या-सेज्जे, व्यञ्जन-बैज्जन,
 व्यतिरेक-बेतिरेक, व्यथा-बेते, व्यवहार-बैहार, सैन्धव-सेंदव,
 वैद्य-बेज्ज, वैशाख-बैसो, वैर-बैर, हिंगु-इंगु, सिन्दूर-सेंदुर,
 दिवस-देवस, दिशा-देले, दुकूल-दुगुल, आकाश-आगस, शलाका-
 सलगे, ताम्बूल-तंबुल, आराम-आरवे, विलास-बिक्कस, बन्धूक-
 बंदुगे, गोधूम-गोदुवे, बर्बूर-बोबबुलि, कूर्पास-कुप्पस, श्मशान-
 भसण, प्रयाण-पयण, अशोक-अकुगे, कठोर-कडुर, उद्योग-उज्जुग,
 उद्यापन-उज्जवणे, आयुष्य-आयिस, ज्योतिष-जोयिस, मानुष-
 मानिस, अलेख-अक्के, रसायन-रसयण, साहस-सास, सहज-
 साज, वाहकि-वाकि, महिमन्-महिमे (मैमे), बाह्याकि-बैहाकि,
 यमुना-जमुने, जलूका-जिगुके, शक्तिर-सीवर, अद्यक्ष-अदिक,
 उत्कट-उगगड, अगस्त्य-अगसे, सङ्घात-संगड, खनि-कनि,
 स्वान-ताण, पिशुन-हिल्लुण, विज्ञान-बिन्नण, नर्तन-नच्चण,
 शुभक-सोणग, कुसुम-कुसुंवे, धूम-दूवे, कमल-कंबकि,
 पाटला-पादरि, अर्गल-अगुकि, कुदाल-गुदलि, कान्त-गाजु,
 अक्ष-अच्छु, अक्षि-अच्चि, लक्ष्मी-लच्चि, दामन्-दावु, दूत-
 जूँदु, पिष्ट-हिट्टु (पिट्टु), आश्चर्य-अच्चरि, कपिञ्जल-कविंजु,
 ग्रहण-गरण, ग्रामीण-गानिल, दीप-दीवि, द्वारपट्ट-दरपट्ट,
 ध्वनि-दनि, ज्वर-जर, स्नुषा-सोसे, सस्य-ससि, शालस्थ-
 अलसु, माणिक्य-माणिक, न्यून-बून, न्याय-नाय, राजन्-राय,
 कुटज-कोडसिगे, लामज्ज-लामंज, मुंज-नोदे (मोदे), वल्लभ-
 बल्लह, कुठार-कोडलि, वर्धकि-बडगि, विद्या-बिज्जे, काष्ठ-कड्डि,
 निष्ठा-निट्टे, गोष्ठि-गोड्डि, कौष्ठ-कोड्ड, मञ्जिष्ठा-मंजिदिगे।

मंजिठो), प्रतिष्ठा-हडिटे (हडिडे), ज्योष्ठा-जड़े, सृष्टि-(सिद्धि)
 सुट्टि, कष्ट-कट्ट, मुष्टिका-मुट्टिगे, इष्टका-इट्टिगे, दाडिम-
 दाकिंब, कूष्माण्ड-कुंबक्क, मर्कट-मंकड, क्रमुक-कमुंगु, लब्धन-
 लच्चण, उज्जयिनी-उज्जेणि, निरूप-निरप, प्रसाधन-हसदन,
 उत्तरीय-उत्तरिगे, वर्धमान-वद्वण, (अटक्ष) आटक्ष-आडसौगे,
 मरुवक-मरुग, खदिर-कैर, श्रेय-शय, वक्र-वंक, पानीय-पाणिय,
 कण्टक-कंटय, प्राण-हरण, त्रास-तरस, मुख-मोग, युग-नोग,
 मत्स्य-मच्च, स्वच्छ-सोच्च, विच्छन्द-विच्चंद, धुरिका-धुरिगे,
 घटिका-गकिगे, वीटिका-वीकेय, धुटिका-गुकिगे, पैटिका-पैकिगे,
 तुरग्व-तुरंगु, मूत-मूडे, सन्धि-संदु, ग्रन्थि-गंदु, मान्यता-मन्नणे,
 स्फोटक-पौकिगे, स्फटिक-पकुकु, रघटा-रगके, लाम्पट्य-
 लंपकिगे, ब्रह्मन्-बोम्म, वर्मेति-च । प्रमाण-पवणु, मुकुल-मुगुक्क, अ।
६३
 शुल्ब-शुल्, कूर-कूरु, प्रतिपत्-पाडिव, द्वितीया-बिदिगे, तृतीया-
 तदिगे, चतुर्थी-चौति, पंचमि-पंचवे, षष्ठी-चट्टि, सप्तमि-सप्तवे,
 अष्टमि-अट्टवे, नवमि-नौमि, दशमि-दसवे, अष्टादशि-अष्टारसि,
 द्वादशि-बादसे, त्रयोदशि-तेरसे, चतुर्दशि-चौदसे, पूर्णिमा-हुणवे
 (पुणवे), अमावास्या-अवसे । इत्यादयो यथाप्रयोगमनुसर्तव्याः ॥
 ठयाख्या ॥ --- आकृतिगणत्वात् लक्ष्मि-लकुमि, लक्ष्मण-लकुमण,
 ठयाधि-वियदि, ठयाध-विमद, ठयाक्क-वियक्क, ठयासङ्ग-वियसंग,
 भञ्जु-जंजु, धनिका-सन्तिगे, माठिका-मकिगे, पीठिका-पीकिगे,
 पाठीन-पाकिल्, माठर-माकर, गाथा-गाहे, पुनिका-पुत्तकि,
 प्रक्षालन-पक्खाळन, आक्षौट-अक्खौक्क, कृकच-करगस, शिल्पि-
 चिप्पिग, शिखरि-चिकरि, निश्चल-निच्चक्क, सन्नाह-सन्नण,
 सत्फल-सत्पक्क, वृषभ-वसव, सुवासिनि-सौवासिणि,
 तैलिक-तेल्लिग, हिगुक्क-इंगलिक, अयोग-अयौग, महिसि-
 मैसि, पत्तन-पट्टण, आषाढ-आसडि, मन्थनि-मंतणि, फलगुन-
 फलुगुण, अङ्गन-अंगण, अङ्गार-इंगक्क, अङ्गार-सिंगर, गोपाल-
 गोवक्क, सुरपणि-सुरहेन्ने, चिकित्सा-चिकित्ते, उच्च-उइ,
 वंश-वंच, हंस-अंचे, हार-आर, ऊष्णे-उबबे, इला-इके,
 दैव-दैव, कुक्षि-कुक्के, मेडि-मेंटि, अर्क-अक्के, अक्के इति च ।
 मिथु-विच्यु, कक्ष-कच्च, चर्म-सम्म, चूर्ण-सुण्ण, स्वर्ण-सोन्ने,
 माद्य-मागि इत्यादयो यथाप्रयोगमनुसर्तव्याः ॥

पिंदुमुंदोर्दस्तः ॥ 161 ॥

वृत्तिः ॥ पिंदु, मुंदु इत्येतयोर्दकारस्य तकारादेशौ बहुलं भवति ॥

प्रयोगः ॥ पिंदु-पिंदु, मुंदु-मुंदु ॥ द इत्यन्त्यस्य मा भूत् ॥

आतेतीतं पुंस्यद्विदूदोः ॥ 162 ॥

वृत्तिः ॥ बहुलमिति निवृत्तम् ॥ अदु, इदु, उदु इत्येतेषां यथासंख्यं आत, ईत, ऊत इत्येते आदेशा भवन्ति पुल्लिङ्गं विषये ॥

प्रयोगः ॥ आतं, ईतं, ऊतं, आतनं, ईतनं, ऊतनं ॥ पुंसीति क्तिन् । अदु, इदु, उदु ॥

स्त्रियामाकेदीकेदूकेत् ॥ 163 ॥

वृत्तिः ॥ अदु, इदु, उदु इत्येतेषां यथासंख्यं आके, ईके, ऊके इत्यादेशा भवन्ति स्त्रीलिङ्गं विषये ॥

प्रयोगः ॥ आके, ईके, ऊके, आकेयं, ईकेयं, ऊकेयं, आकेयिं, ईकेयिं, ऊकेयिं ॥ अत्र तकारा निर्देशार्थाः ॥

दोर्वः ॥ 164 ॥

वृत्तिः ॥ अदु, इदु, उदु इत्येतेषां दोर्वशब्द आदेशौ भवति पुल्लिङ्गे स्त्रीलिङ्गे च विषये ॥

प्रयोगः ॥ अवं, इवं, उवं, अवनं, इवनं, उवनं, अवक्, इवक्, उवक्, अवकं, इवकं, उवकं ॥ दुग्रहणं सर्वादेश निवृत्त्यर्थम् ॥

व्याख्या ॥ - - ॥ अवक्किवक्त्यादौ अतोनेकत्वे-चाद्वादिगुणोक्तेः (154) इति वक्ष्यमाण सूत्रेण कुगागमः ॥ तिङ्-द्वादेः (24) इति सर्वादेशो मा प्रसांक्षीदिति दुग्रहणमित्याह दुग्रहणमिति । उत्तरार्थं च तत् । ओंबतु-फौसादिम् (173) इति यावत् ॥ स्त्रियां पुंसि चेत्यानीनावीं चैकत्वे (175) इति यावत् ॥

पेरतोलुप् ॥ 165 ॥

वृत्तिः ॥ दोरिति वर्तते । पेरतु इत्येतस्य दोर्लुप् भवति पुल्लिङ्गे स्त्रीलिङ्गे च विषये ॥

प्रयोगः ॥ पेरं, पेरनं, पेरनिं, पेरक्, पेरकं, पेरकिं ॥

अद्गुणोक्तेः ॥ 166 ॥

वृत्तिः ॥ गुणवचनानां दोरदादेशौ भवति पुल्लिङ्गे स्त्रीलिङ्गे च विषये ॥

प्रयोगः ॥ करियं, करियनं, इनियं, इनियनं, निडियं, निडियनं, किरियं, किरियनं, करियक्, करियकं, इनियक्, इनियकं, निडियक्, निडियकं, किरियक्, किरियकं ॥

तोरिदः ॥ 167 ॥

वृत्तिः ॥ गुणवचनानां दोस्तुशब्दस्य दशब्दादेशो भवति पुल्लिङ्गे स्त्रीलिङ्गे च विषये ॥

प्रयोगः ॥ कूरिदं, कूरिदनं, नीरिदं, नीरिदनं, कूरिदक्, कूरिद्वं, नीरिदक्, नीरिद्वं ॥ नीरिति क्तिम् । निडियं, निडियनं, निडियक्, निडिय्वं ॥

अकदु पकदो रेयः ॥ 168 ॥

वृत्तिः ॥ अकदु, पकदु इत्येतयोर्दोः अय इत्यादेशो भवति पुल्लिङ्गे स्त्रीलिङ्गे च विषये ॥

प्रयोगः ॥ ओकेयं, ओकेयनं, पकेयं, पकेयनं, ओकेयक्, ओकेय्वं, पकेयक्, पकेय्वं ॥

पोसतोरंबः ॥ 169 ॥

वृत्तिः ॥ पोसतु इत्येतस्य दोः अंब इत्यादेशो भवति पुल्लिङ्गे स्त्रीलिङ्गे च विषये ॥

प्रयोगः ॥ पोसंबं, पोसंबनं, पोसंबक्, पोसंब्वं ॥

केलवुपलवोरदबोच ॥ 170 ॥

वृत्तिः ॥ केलकु, पलकु इत्येतयोर्दोः अत्, अब इत्येतावादेशो भवतश्चकारा-
दवश्च पुल्लिङ्गे स्त्रीलिङ्गे च विषये ॥

प्रयोगः ॥ केलर्, केलरं, केलवर्, केलवरं, केलंबर्, केलंबरं, पलर्, पलर्त्तं, पलवर्, पलवरं, पलंबर्, पलंबरं ॥ एवं स्त्रियाम् ॥

नितीर्बः ॥ 171 ॥

वृत्तिः ॥ नितु प्रत्ययान्तस्य शब्दस्य दोर्ब इत्यादेशो भवति पुल्लिङ्गे स्त्रीलिङ्गे च विषये ॥

प्रयोगः ॥ अनिवर्, अनिवरं, इनिवर्, इनिवरं, ओनिवर्, ओनिवरं ॥ (238)

व्याख्या ॥ अद्विद्वदोर्नितुः परिभाषा दोर्लुप्च (433) इति नितुर्विधास्यते ।

वरिदोरुवोर्बो ॥ 172 ॥

वृत्तिः ॥ वरिदु इत्येतस्य दोः उव, उंव इत्यादेशो भवतः पुल्लिङ्गे स्त्रीलिङ्गे च विषये ॥

प्रयोगः ॥ वरुवं, वरुवनं, वरुवं, वरुवनं, वरुवक्, वरुव्वं, वरुवक्, वरुव्वं ॥

ओंबतु पत्तोस्तादिम् ॥ 173 ॥

वृत्तिः ॥ ओंबतु, पत्तु इत्येतयोर्दोस्तकारेण सह दिमादेशो भवति पुल्लिङ्गे स्त्रीलिङ्गे च विषये ॥

प्रयोगः ॥ ओंबदिवर्, ओंबदिवरं, पदिंवर्, पदिंबरं । एवं स्त्रियाम् ॥

व्याख्या ॥ -- संख्याया वर (254) इति वत् प्रत्यये ओंबतु पत्तोवरोर्वोवः (434) इति वादेशः ॥

आवुदोरार् ॥174॥

वृत्तिः ॥ दोरिति निवृत्तम् । आवुदु शब्दस्य आर् इत्यादेशो भवति पुल्लिङ्गे स्त्रीलिङ्गे च विषये ॥

प्रयोगः ॥ आर्, आरं, आरिं ॥

आवोनावी चैकत्वे ॥175॥

वृत्तिः ॥ आवुदु शब्दस्य आवोन्, आव इत्यादेशौ भवतश्चकारादौ चैकत्वे पुल्लिङ्गे स्त्रीलिङ्गे च विषये ॥

प्रयोगः ॥ आवोन्, आवोन्, आवं, आवन्, आर्, आरं, आवोक्, आवोक्, आवक्, आवक्, आर्, आरं ॥

व्याख्या ॥ आवोक्, आवोक् । लुप्चनः (183) इति कुगागमौ नलोपस्य ॥

वा नप्येतुः ॥176॥

वृत्तिः ॥ आवुदु इत्येतस्य औत्तरित्यादेशो वा भवत्येकत्वे नपुंसकलिङ्गविषये ॥

प्रयोगः ॥ औत्तरिं, आवुदरिं, औत्तर, आवुदर, औत्तराणि, आवुदरानि, औत्तरोक्, आवुदरोक् ॥ नपीति किम् । आवनिं, आवकिं ॥

केत्येच्च ॥177॥

वृत्तिः ॥ आवुदु इत्येतस्य औकारस्य कारादितुश्चादेशौ वा भवत एकत्वे केतिपरै नपुंसकलिङ्गविषये ॥

प्रयोगः ॥ औके, औत्कर्के, आवुदकर्के ॥

व्याख्या ॥ - - - ननु औत्कर्के, आवुदकर्के इत्युभयत्राप्यङादेः कित् (269) इत्यङो लति रौ निवृत्तात् (275) इति गौतमो गकारस्य चादेशो भिन्नः । औके इत्यत्र तु कारादेशा प्राप्तेरेवाभावात् कथं निर्देशः ॥ न च गौतमः क आदेः (274) इति सामान्य विधानात् तत्सिद्धिः ॥

औन् ममोः ॥178॥

वृत्तिः ॥ आवुदु इत्येतस्य औन् इत्यादेशो वा भवत्येकत्वे मि अमि च परे नपुंसकलिङ्गविषये ॥

प्रयोगः ॥ औन्-आवुदु, औन्-आवुदं ॥ ममोरिति किम् । औत्तरिं आवुदरिं ॥

ओन् अचः ॥179॥

वृत्तिः ॥ अच्प्रत्ययान्तस्य शब्दस्य ओन् इत्यादेशो वा भवत्येकत्वे विषये ॥

प्रयोगः ॥ माडिदं, माडिदोक्, माडिदं, माडिदक्, कूडिदं, कूडिदोक्, कूडिदं, कूडिदक् ॥ अच इति किम् । माडिदं, माडिदोक्, कूडिदं, कूडिदोक् ॥

व्याख्या ॥ अच् कर्तृकर्मणोः (543) इति आतोः कृतसंज्ञकोज् विधायते ।

एच्चात्र विशीघ्रात्प्रत्ययान्तग्राहको भवतीत्याह अच्प्रत्ययान्तस्येति ॥ प्रयुदासणे

माडिदं । धातोः (५५२) इत्यादिनाम् प्रत्ययः । माडिदक् । अकम् । स्त्रियां
(५५३) इति अकादेशः ॥

ओदीः पुंसोर्वश् ॥ १८० ॥

वृत्तिः ॥ वेति निवृत्तम् । ओदु इत्येतस्य ओर्वश् इत्यादेशो भवत्येकत्वे
स्त्रीलिङ्गविषये शकारस्वर्योदेशार्थः ॥
प्रयोगः ॥ ओर्वं, ओर्वम्, ओर्वनिं ॥

कुक् च स्त्रियाम् ॥ १८१ ॥

वृत्तिः ॥ ओदु इत्येतस्य ओर्वश्चित्यादेशो भवति कुगागमश्चैकत्वे
स्त्रीलिङ्गविषये ॥ उकारस्वर्यमुच्चारणार्थः । ककारोन्त्य निघ्नार्थः ॥
प्रयोगः ॥ ओर्वक्, ओर्वकं, ओर्वकिं ॥

अडाणाचः ॥ १८२ ॥

वृत्तिः ॥ अट्, द, अण, अच् इत्येतत्प्रत्ययान्तानां शब्दानां कुगागमो
भवति एकत्वे स्त्रीलिङ्गविषये ॥

प्रयोगः ॥ अटः । मेल्लेर्देयक्, नुण्दोडेयक्, पेरेवणेयक् ॥ दस्य ।
अल्लिदक्, इल्लिदक्, ओल्लिदक् ॥ अणस्य । तेंकणक्, वडगणक्,
नडुवणक्, कडेयणक् ॥ अचः । नौडिदक्, वेडिदक्, काडिदक्,
कुडिदक् ॥ एषामिति किम् । लंचंगुकि, अडुकुकि ॥

व्याख्या ॥ अट्स्वरात् (३५४) इत्यट् समासान्तः ॥ दश्चैतः (५५३) इति
दिक्छब्दादणः (५५३) इति च दाणौ तद्धिता ॥ अचर्कृत्कर्मणोः (५५३)
इत्यचर्कृत् ॥ - - ॥ कुर्गेव वर्तते नौर्वश्चिति ॥ लंचंगुकि । गुकिर्गृह्णाति
(५५४) इति गुकिस्तद्धितः ॥ अडुकुकि । कुकिस्तच्छीलये (५५५) इति कुकिः कृत् ॥

लुप् च नः ॥ १८३ ॥

वृत्तिः ॥ नकारान्तानां शब्दानां लोपो भवति कुगागमश्चैकत्वे स्त्रीलिङ्गविषये ॥
प्रयोगः ॥ आवोक्, माडिदोक्, कुडिदोक्, माडुवोक्, माक्वोक् ॥
व्याख्या ॥ (५७५), (५७६)

अतोऽनेकत्वे चाक्षादिगुणोक्तेः ॥ १८४ ॥

वृत्तिः ॥ अकारान्तानामद्वादीनां गुणवचनानां च कुगागमो भवत्येकत्वे-
नेकत्वे च स्त्रीलिङ्गविषये ॥

प्रयोगः ॥ अवक्, इवक्, उवक्, आवक्, पेइक्, करियक्, बिकियक्,
इनियक्, लोरिदक्, नोरिदक्, पिरियक्, किरियक्, अवक्दिर्, इवक्दिर्,
उवक्दिर्, आवक्दिर्, पेइक्दिर्, करियक्दिर्, बिकियक्दिर् ॥ अत
इति किम् । आके, ईके ॥

अनेयस्य ॥185॥

वृत्तिः ॥ अनेय प्रत्ययान्तानां शब्दानां कुगागमौ भवत्येकत्वे नैकत्वे च स्त्रीलिङ्गविषये ॥

प्रयोगः ॥ पत्तनेयक्, पत्तनेयक्दिर्, औरडनेयक्, औरडनेयक्दिर्, मूरनेयक्, मूरनेयक्दिर् ॥

व्याख्या ॥ (434)

मगस्य ॥186॥

वृत्तिः ॥ मग शब्दस्य कुगागमौ भवत्येकत्वे नैकत्वे च स्त्रीलिङ्गविषये ॥

प्रयोगः ॥ मगक्, मगक्दिर्, मगकं, मगक्दिरं ॥

उक् सामान्ये ॥187॥

वृत्तिः ॥ मगशब्दस्य उगागमौ भवति ऐकत्वे सामान्य विषये ॥

प्रयोगः ॥ मगु ॥ (Maga takes the augment u in the singular number common gender.)

दोः कककनेकत्वे ॥188॥

वृत्तिः ॥ मगशब्दस्य दोः कककागमौ भवत्येकत्वे सामान्य विषये ।

कककिति द्वि ककारको निर्देशः ॥

प्रयोगः ॥ मक्कक्, मक्ककं ॥

नार्विरि ॥189॥

वृत्तिः ॥ अरिविरिच विषये स्त्रियां कुगागमौ न भवति ॥

प्रयोगः ॥ अक्वर्, इक्वर्, इनिगर्, कूडिद्वर् ॥ अरिविरीति किम् । अक्वर्दिर्, इक्वर्दिर् ॥

व्याख्या ॥ । स्त्रीपुंसाददिर्विर् (239) इत्यादयस्त्री विषये विधाह्यन्ते ॥

जातिशब्दादितिः ॥190॥

वृत्तिः ॥ अत इति वर्तते । अकारान्ताज्जातिवाचकाच्छब्दादिति प्रत्ययो भवति स्त्रियां विषये ॥

प्रयोगः ॥ ब्राह्मणिति, पार्विति, क्षत्रियिति, अरसिति ॥ एवं ओक्कलिगिति, गाणिगिति, असगिति, कन्नडिगिति, कोकणिगिति ॥

पुंयोगे ॥191॥

वृत्तिः ॥ अकारान्ताच्छब्दात् पुंयोगे र्थे इति प्रत्ययो भवति स्त्रियां विषये ॥

प्रयोगः ॥ अरसन चेंडति, अरसिति । एवं प्रधानिति, तक्वरिति,

पुंकिगिति, तौटिगिति ॥ (Words ending in a, whose meaning implies a husband, take the affix it in the feminine gender)

वडिगीगौकिगात् ॥192॥

वृत्तिः ॥ वडिगा, इगा, डकिगा इत्येतत्प्रत्ययान्ताच्छब्दादिति प्रत्ययो

भवति स्त्रियां विषये ॥

प्रयोगः ॥ नडिग । पावडिग पावडिगिति, पूवडिग पूवडिगिति,
मालेवडिग मालेवडिगिति ॥ इग । सरवंदिगिति, पट्टसालिगिति,
गंदिगिति ॥ उक्किग । देवुक्किगिति, पाकुक्किगिति, कट्टुक्किगिति ॥

०याख्या ॥ वडिगो जर्ते (४१८), इगः पण्यां (४०७) कुर्वत्युक्किगश्च
(४१८) इत्यादि धूर्तैर्वडिगादि प्रत्यया वक्ष्यन्ते ।

गौगाद् इश्च ॥ १९३ ॥

वृत्तिः ॥ गप्रत्ययान्ता दुगप्रत्ययान्ताच्च शब्दादि प्रत्ययौ भवति
चकारादिति प्रत्ययश्च स्त्रियां विषये ॥

प्रयोगः ॥ मातुगि, मातुगिति, वूतुगि, वूतुगिति, लंचगि, लंचगिति,
नारुगि, नारुगिति, बैरुगि, बैरुगिति, ताकुगि, ताकुगिति ॥

०याख्या ॥ तेन जीवति गवणिगौ (४१९) ०यञ्जना दुगः (४२४)
इत्यादिभिर्ग प्रत्यय उग प्रत्ययश्च विधास्यते ॥

अप्कात् ॥ १९४ ॥

वृत्तिः ॥ अप्रप्रत्ययान्तात् कप्रत्ययान्ताच्च शब्दादि प्रत्ययौ भवति
स्त्रियां विषये ॥

प्रयोगः ॥ निडुगणि, निडुवेरलि, सुक्कुंगुरुकि, करिकि, विक्किक्कु
मुदुकि ॥

०याख्या ॥ अब्बुव्रीहः (३२७) इत्यप्प्रमासान्तः । गुणोक्तेः
कौदुलुप्च (४०३) इति कौस्त्यर्थप्रत्ययः ॥

आय्ताद् अच्च ॥ १९५ ॥

वृत्तिः ॥ आयत्तप्रत्ययान्ताच्छब्दादेत् प्रत्ययौ भवति चकारादिप्रत्ययश्च
स्त्रियां विषये ॥

प्रयोगः ॥ ब्रूकाय्ते, ब्रूकायित, अवसराय्ते, अवसरायित ॥

०याख्या ॥ आयत्तोपि कृते बहुकं (४२५) इति वक्ष्यते ।

वणिगवंतेचात् ॥ १९६ ॥

वृत्तिः ॥ वणिग, वंत, इच इत्येतत्प्रत्ययान्ताच्छब्दादेत् प्रत्ययौ भवति
स्त्रियां विषये ॥

प्रयोगः ॥ लंचवणिगे, ऊत्त्वणिगे, सिरिवंते, गुणवंते, कालुसिचे, करहज्ये ॥

०याख्या ॥ तेन जीवति गवणिगौ (४१५), तदस्यास्त्यस्मिन्निसे वंतः (४०२), श्योहस्त्वश्चो

सिनगादिभ्यः ॥ १९७ ॥

[पान्त्यस्या (४२०)]

वृत्तिः ॥ सिनगादिभ्यश्शब्दैभ्य अत् प्रत्ययौ भवति स्त्रियां विषये ॥

प्रयोगः ॥ सिगो, -चदुरे, पाणवे, जोडे, कक्के, बेक्के, हेड्डे, झोगो,
 वोक्के, रुंचे, खंडे, मुंडे, तुंटे ॥ सितगादयः प्रयोगगण्याः ॥
 ०याख्या ॥ सितगादिराष्ट्रतिगणः ॥ तैन लंडे, वेप्पे, तेप्पे इत्यादयो ग्राह्यः ॥

दाद इति: ॥ 198 ॥

वृत्तिः ॥ रप्रत्ययान्ताच्छब्दादिति प्रत्ययो भवति स्त्रियां विषये ॥

प्रयोगः॥ कुंवरिति, कम्मरिति ॥

तथाख्या ॥ रः कर्मकुंवात् (412)

ति: ॥१९९॥

वृत्तिः ॥ उपप्रत्ययान्ताच्चसुदानी प्रत्ययो भवति स्त्रियां विषये ॥

प्रयोगः ॥ कुंवरति, कंमरति ॥ योगविभाग उत्तरार्धः ॥

वक्वक्काल्लुप्-च ॥ २००॥

वृत्तिः ॥ ओक्, वक्क इत्येतत्प्रत्यायान्ताच्छब्दरूपाणि प्रत्ययौ भवति।
तयोर्लोपिश्च स्त्रियां विष्णौ ॥

प्रयोगः॥ मडिवक्ति, सेज्जेवक्ति, अडपवक्ति, पडेवक्ति ॥

व्याख्या ॥ (426)

का.ग.रा.द. दोरूच ॥२०१॥

वृत्तिः ॥ कार प्रत्ययान्ताद् गार प्रत्ययान्ताच्छब्दाति प्रत्ययो भवति ।

तयो दोरि फादे शश्च हित्यां विषये ॥

प्रयोगः॥ नगेकार्ति, मुडिकार्ति, बगेकार्ति, धाटकार्ति, बेटकार्ति,
शोरेगार्ति, गालेगार्ति, बकेगार्ति, जूजूगार्ति ॥

व्याख्या ॥ कारः प्रवणव्यापृतयोः (423), गार्हो जातो (415)

अरस्यादयः ॥ २०२ ॥

वृत्तिः ॥ अरह्यादयश्च षड्वा निपात्यन्ते ॥

प्रयोगः ॥ अरसि, पार्वति, श्लोककलिति, सेद्विति, गेणति, जोगिति,
कणिति ॥ इत्यरस्यादि रावृतिगणः ॥

लिङ्गात् सुप् ॥ २०३॥

वृत्तिः ॥ लिङ्गसंज्ञकाच्छब्दात् सुपौ भवन्ति ॥

प्रयोगः ॥ ज्ञेयं, वरं, वलं, अर्थो, श्रीह, श्रीह ॥

कर्मण्यम ॥ २०४ ॥

13.3.93
17.50 per

वृत्तिः ॥ क्रियाव्याप्यं कर्म । तस्मिन्ननुक्ते कारके लिङ्गादम्प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः॥ घटमं माडिदं कुंवरं, मनयं गेटुं कमरं, कूकनटं बाणसिं, विल्लं
कीसिदं बडगि, पकृतं कडिदनौषकलिगं, ऊरनेरिदं पथिकं, नैसरं नौडिदं पार्वं॥

गतिशब्दार्थानामकर्मणां प्रयोज्यै कर्तरि ॥२०५॥

वृत्तिः ॥ गत्यर्थानां शब्दार्थानामकर्मणां चातूनां सम्बन्धनि प्रयोज्येऽनुक्ते
कर्तर्यम् प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः ॥ गत्यर्थे । अरसं श्रुत्यननुरनेयदिसिदं, गौवकं नुरुगकं मनेयं
पोगिसिदं, जोदनरसननेयनेरिसिदं ॥ शब्दार्थे । अरसं कांतेयं सविवातं
नुडिसिदं, पितरं पुत्रनं तोदन्नुडियं नुडिसिदं, अरसियरगिकियं मेल्-
नुडियं नुडिसिदक् ॥ अकर्मणि । नायकं केळदियं नाप्चिसिदं, कांतेयनरसं
तल्पदोळ्मलगिसिदं, इंदं जिननं मैरुविनोळ्मिसिसिदं ॥ एषामिति किम् ।
पुरोहितनरसनि दानमं कोडिसिदं, अरसं गौडनिं पोलमनुळिसिदं ॥
प्रयोज्य इति किम् । अरनेयदिसिदं पयिकं, कांते नुडियं नुडिदक् ॥ (२०५)

बोधायनाननतीनां वा ॥२०६॥

वृत्तिः ॥ बोधाद्यर्थानां चातूनां प्रयोज्यै कर्तर्यम् प्रत्ययो वा भवति ॥

प्रयोगः ॥ गुरु शिष्यनं व्याकरणमनोदिसिदं । शिष्यनिं इति वा । उपाध्यायं
माणवकनं वेदमं पठिसिदं । माणवकनिं इति वा । पितृ पुत्रनं कचेयं पैकिसिदं ।
पुत्रनिं इति वा । जननि कूलं पायसमणुणिसिदक् । कूलिं इति वा । नंदगोष-
नच्युननं बेण्णेयं तिजिसिदं । अच्युतनिं इति वा । दादि पसुकेयं पालं
कुडिसिदक् । पसुकेयिं इति वा । तंदं मगनं गुरुविंगे नमकसरिसिदं ।
मगनिं इति वा । गुरु शिष्यनं जिनंगेरगिसिदं । शिष्यनिं इति वा ।
अव्वेकूलमिंदुविंगे पोडमडिसिदक् । कूलिं इति वा ॥

कालाध्वनोरम् व्याप्तौ ॥२०७॥

वृत्तिः ॥ कालौष्ठद्वर्तादिः । अद्यागन्तव्य क्षेत्रं क्रीडादि । व्याप्तिः स्वेन
सम्बन्धेनात्यन्त संयोगः ॥ कालौ-चाध्वनि वर्तमानाल्लिङ्गादम् भवति
व्याप्ताद्योत्यमानायाम् ॥

प्रयोगः ॥ कालौ । अरुदिंगकं तक्विदं, जावमं तोळ्दं ॥ अध्वनि ।
अदेगानुदमं परिदं, गावुदमनोडिदं ॥ व्याप्ताविति किम् । मासदोळो- ११३७३
दिदं, गावुददोळोडिदं ॥ अत्र पाठमात्रं गम्यते न व्याप्तिः । पुनरम् ग्रहणं
नित्यार्थम् ॥

इम् सिद्धौ ॥२०८॥

वृत्तिः ॥ सिद्धिः क्रियाफलनिष्पत्तिः । तस्यां गम्यमानायां कालाध्वनौ वर्तमाना
लिङ्गादिम् भवति व्याप्तौ द्योत्यमानायाम् ॥

प्रयोगः ॥ मासदिं व्याकरणं पूर्णमासदुदु, बरिसादिं शास्त्रं मुगिदुदु,
क्रीडादिं वेदमनोदिदं, गावुददिं शास्त्रमं पठिसिदं ॥ सिद्धाविति किम् ।

मांसमं व्याकरणमनोदिदं, क्रीशमं गद्यमनोदिदं । अत्र व्याप्तिमात्रं गम्यते
न सिद्धिः ॥ व्याप्ताविति किम् । मांसदोकोदिदं, क्रीशदोकोदिदं ॥ अत्र
विद्भिमात्रं गम्यते न नैरन्तर्यम् ॥

हेतुकर्तृकरणैत्यंभूतलक्षणैः ॥२०९॥

वृत्तिः ॥ फलसाधनयोग्यः पदार्थो हेतुः । स्वतन्त्रः कर्ता तत्प्रयोजकश्च ।
साधकतमं करणं । इमं कंचित् प्रकारमापन्न इत्थं भूतः । दालद्वयते येन
तदित्यंभूतलक्षणं । हेत्वाद्यर्थे वर्तमाना लिङ्गादिम् भवति ॥

प्रयोगः ॥ ह्ये । दानदि कुलं, बिज्जेयिं जसं, तत्त्वज्ञानदि मौक्षं ॥
कर्तरि । कुंवरनिं माडलपट्टु, श्वक्कसालेयिं पदकंगेय्यलपट्टु,
अदसनिं बाणासिगनिनन् माडिसलपट्टु, हरियिंदज्जुननिं कण्णि
को लिसलपट्टु ॥ फरणे । कोडलियिं कडिदं, कुडुगोलिं कोटदं ॥
इत्थंभूतलक्षणैः । कमण्डुविं मिष्टुवं कंडं, चंडिहेयिं वट्टननरिदं ॥

यद्भेदात् तद्वदारुया ॥२१०॥

वृत्तिः ॥ भेदः प्रकारः । यस्य प्रकारान्नूनतः प्रकारिप्रतीत्यस्याख्या
भवति । तद्वाचिनी लिङ्गादिम् भवति ॥

प्रयोगः ॥ कण्णिं कुरुडं, कालिं कुंटं, कडियं मौटं, जातियिं पार्वं,
प्रकृतियिनोक्किदं ॥ यद्ग्रहणं स्थानि निर्देशार्थं ॥ भेदग्रहणं किम् ।
यष्टिगकं पुगिपु, कुंतगकं वरिपु ॥ तद्वदारुयेति किम् । कण्णुरु-
डीतंगे, ब्राह्मण्यं जातियीतंगे ॥ आरुयाग्रहणं प्रसिद्ध परिग्रहार्थं ।
तेन कण्णिं दीर्घं इति न भवति ॥

सहार्थेनाप्रधाने ॥२११॥

वृत्तिः ॥ सहार्थे शब्दयौग्ये साहित्यप्रतियोगिन्यप्रधानेर्थे वर्तमाना-
लिङ्गादिम् भवति ॥

प्रयोगः ॥ मगनिं कूडिवंदं, लक्ष्मियिं वेरसि हरियोपिदं, उमेयिं
संगडिसे मेरेदनापे देदलेयं ॥ अप्रधान इति किम् । मगकिं कूडि मेरेदं
ब्रह्मं । ब्रह्मशब्दान्माभूत् ॥

ओडने न ॥२१२॥

वृत्तिः ॥ ओडने शब्देन योगी लिङ्गादिम् न भवति ॥

प्रयोगः ॥ मगनोडने बंदं, गुरुविनोडने पौदं ॥

गेदाप्ये दैर्ये ॥२१३॥

वृत्तिः ॥ दैर्येराप्येकारके लिङ्गाद्गेदभवति तकारो निर्देशार्थः ॥

प्रयोगः ॥ ब्राह्मणंगे जीवं कोटं, यतिगे मिक्षमनिक्किदं, वलादिगे
प्रमालेयनित्तं ॥

शक्तिरुचीर्ष्या सूर्याद्रोह क्रोधमत्सर भीत्युन्नति स्वभाववर्जनी-
षानिष्ट सादृश्यप्रतिनिधयर्थः ॥११४॥

वृत्तिः ॥ शक्तिरस्सामर्थ्यं, रुचिः प्रीतिः, अक्षान्तिरीर्ष्या, गुणेषु
दोषाविष्करणमसूया, अपकारो द्रोहः, अमर्षः क्रोधः, अन्यशुभद्वेषो
मत्सरः, भीतिमर्थं, उन्नतिराधिक्यं, स्वभावः प्रकृतिः, अवन्ति-
रभिवादः, इष्टं हितं, अनिष्टमहितं, सादृश्यमुपमानं, प्रतिनिधिः
प्रतिकल्पः ॥ शक्त्याद्यर्थैर्केशशब्दैर्योगे लिङ्गाद्गोत् प्रत्ययो भवति ॥
प्रयोगः ॥ शक्त्यर्थे । मल्लंगे मल्लं शक्तं, आतंगीतं सामर्थ्यं ॥
रुच्यर्थे । चामिर्कंगे चर्मं रुचियक्कुं, वेनकं गुंडलिगेयक्कि ॥
ईर्ष्यार्थे । कविगे कवियीर्ष्यगेय्वं, कुजनं कुजनंगे सैरिसं ॥
असूयार्थे । चर्मंगे कौरवनसूयेगेय्वं, रामंगे रावणं दोषमाना-
रोपिपं ॥ द्रोहार्थे । अरसंगीतं द्रोहि, ओडेयं गपकारिदासैरं ॥
क्रोधार्थे । कक्कंगर संमुनिवं, नल्लंगि नियक्कंटिसिदक् ॥
मत्सरार्थे । अज्जंगज्जं मच्चरिपं, सवतिगे सवति पुरुडिपक् ॥
भीत्यर्थे । पापक्के अंजुगुंतक्कं, पुलिगक्कुगुंपिडि ॥ उन्नत्यर्थे ।
लोकक्कीतनुन्नतं, हरिगे हरनधिकं ॥ स्वभावार्थे । कपिगे चपलं
सजं, सिंहक्के शौर्यं प्रकृतिः ॥ अवन्त्यर्थे । जिनंगे नमस्करिसिदं,
तंदेगे पोडमदं ॥ इष्टार्थे । याक्षिकंगे स्वर्गमिष्टं, पशुविंगे
हितंतृणं ॥ अनिष्टार्थे । लोकक्कनिष्टंबरं, मल्लंगोक्कितल्लु
वज्रमुष्टि ॥ सादृश्यार्थे । गौविंगे गवयं सदृशं, चंद्रंगे समानं मुखं ॥
प्रतिनिधयर्थे । जेनुतुप्पक्के सक्करेसल्लुदु, पुष्करक्केरंडमक्कुं ॥
शक्त्याद्यर्थे रिति किम् । देवदत्तन मगं, यज्ञदत्तन कमंडलु ॥

आशिष्युद्देश्ये ॥११५॥

वृत्तिः ॥ इष्टार्थीशंसनमाशीः । यदुद्दिश्य विधिस्तदुद्देश्यं ।
उद्देश्यं वर्तमानाल्लिङ्गाद् गोत् प्रत्ययो भवति आशिषिगम्यमानायाम् ॥
प्रयोगः ॥ देवदत्तंगे भद्रमक्के, जिनदत्तंगे दीर्घायुवक्के, लोकक्के
सुखमक्के, प्रजेगक्गे स्वस्तियक्के ॥ आशिषीति विम् । देवदत्तन
मुखं, मुद्दत्तन भद्रं ॥ उद्देश्य इति विम् । देवदत्तंगे कुशलमक्के ।
आशास्यं मा भूत् ॥

स्वाहास्वधावषडभिः ॥११६॥

वृत्तिः ॥ स्वाहादिभिर्योगे लिङ्गाद्गोद् भवति ॥
प्रयोगः ॥ अग्निगे स्वाहाकारं, पितृगकिगे स्वधाकारं, इंद्रगे
वसवकारं ॥

तादर्थ्ये ॥ २१७ ॥

वृत्तिः ॥ तदर्थभावे दीव्ये लिङ्गाद् गेद् भवति ॥

प्रयोगः ॥ मोक्षके तत्त्वज्ञानं, कुंठलके चिन्तं, अवघातकोनके, तेर्गे मरं ॥

उत्पातेन ज्ञाप्ये ॥ २१८ ॥

वृत्तिः ॥ उत्पातेन ज्ञाप्यमानैर्के वर्तमानाल्लिङ्गाद् गेद् भवति ॥

प्रयोगः ॥ बरक्के बेक्मिंचु, लोकनाशक्के कप्पेयचंडिके, बिरुविल्लो केमिंचु ॥ उत्पातेनेति किम् । अरसन सत्तिगे, गुरुगक कमंडलु ॥ ज्ञाप्य इति किम् । लोकनाशक्के काकं बिकिदादुदु ॥ काक-
शब्दान् मा श्रूत् ॥

० याह्या ॥ नवूत्पातो नाग भाव्यनिष्ठ द्धचकं भौमनामसादि भेदं
मण्डूक शिखादि । नैन ज्ञाप्यमानं च लोकनिष्ठं क्षाम डमरादि । . . .

बगेतः कर्मणि वा यतीवज्ञा ॥ २१९ ॥

वृत्तिः ॥ यस्मादवज्ञान्यस्य ज्ञायते तस्माद् बगेधातोः कर्मणि
वर्तमानाल्लिङ्गाद् गेद् वा भवति ॥

प्रयोगः ॥ अवननातं तृणक्के बगेदं, तृणमं इति वा । खक्कनं सौमिनि
पुक्कि कवडेगे बगेदं, पुक्कि कवडेयं इति वा । नीनातन नोदडेक्के
बगेदय्, बंदडेक्केयं इति वा । तृणादिभ्यो निवृष्टं मन्यत इत्यर्थः ॥
बगेत इति किम् । अवनं पुल्लंतिक्किदं ॥ कर्मणीति किम् । स्मरं
हरनं पुल्लो बगेदं । स्मरशब्दान्न भवति ॥ यत इति किम् । रामं
रावणननोदु कडुगे बगेदं । रावण शब्दान्न भवति ॥ अवज्ञेति
किम् । भीमं चार्मजननेसे हरियं बगेदं । हरैरथ्यधिकं मन्यत
इति प्रशंसा ॥

हेतावत्तणिं ॥ २२० ॥

वृत्तिः ॥ हेतौ वर्तमानाल्लिङ्गादत्तणिं प्रत्ययो भवति ।

प्रयोगः ॥ दानदत्तणिं भोगं, ज्ञानदत्तणिं मोक्षं, उज्जुगत्तणिं सिरि,
किच्चिन्तणिं योगे ॥ हेताविति किम् । मोक्षदुखं ॥

अवघावपाये ॥ २२१ ॥

वृत्तिः ॥ अपायो विश्लेषो वास्तवः प्राप्तीतिर्को वा । तस्मिन् गम्य-
माने यदवधिभूतं तत्र वर्तमानाल्लिङ्गादत्तणिं भवति ॥

प्रयोगः ॥ मरदत्तणिं पण्वीक्कुदुदु, गिरियत्तणिं कल्लुरुक्कुदुदु,
अरत्तणिं बंदं, पुलियत्तणिं भीति, पापदत्तणिं पेक्कुरु । चित्तसंक्षोभ

पूर्वकं ततो निवर्तत इत्यर्थः ॥ उपाधयाशनत्तणिं मरेयादं, गुरुगक-
त्तणिं केलं बोक्कं । ततो दृश्यतयापयातीति ॥ बीजदत्तणिं दंकुर-
मादुदु, शृंगदत्तणिं शरमादुदु । तस्मादात्मानं प्रति लभमानो निस्स-
रतीति ॥ मुगिलत्तणिं मिन्दुमिन्दु । ततो निस्सृत्य ज्योतिर्विद्योतनं
विद्योतमानं वा ततो निर्धावतीति ॥ पापदत्तणिं रक्षिसिदं, वरदत्तणिं
सलहिदं । तदुपघातप्रतीकारेण ततो निवर्तयतीति ॥ हिमवत्
पर्वतदत्तणिं गंगे पुद्दिनु । तत्र प्रथममुपलभ्यमाना ततो निस्सरीति ।
सन्ततत्वान्नात्यन्तापक्रमः ॥ आधर्मदत्तणिं पैसिदं, पापदत्तणिं
मोहिसिदं । जुगुप्सादि पूर्वकं ततो भयेनाप्येतीति ॥ अर्जुनदत्तणिं
वासुदेवनधिकं, नकुलदत्तणिं सहदेवं किरियं, आतनत्तणिं
दीतं पटु इत्यादौ सर्वत्र वासुदेवादयोर्जुनादिमिराधिक्यादिना
सम्पृष्टास्तेभ्यो तिशायनादिना धर्मेण विमक्ताः प्रतीयन्त इति
बौद्धोपायः ॥

ओक्कधिकरणे ॥ २२२ ॥

वृत्तिः ॥ क्रियाश्रयस्य कर्तुस्तत्कर्मणो वा य आधारस्तदधिकरणं ।
तत्र वर्तमानाल्लिङ्गादोक् प्रत्ययो भवति ॥
प्रयोगः ॥ पासिनोक् मलेगिदं, गद्दुगेयोक् कुक्किदं, आगसदोक्
वक्कि, मंदिरदोक् तुरुगक्, ओक्केक्केणे, पालोक् मधुरं,
गंगेयोक् द्यौषं, पोक्केयोक् गेदं ॥

यतो निर्धारणम् ॥ २२३ ॥

वृत्तिः ॥ जातिगुणक्रियाभिस्समुदायादेकदेशस्य पृथक्करणं
निर्धारणं । यतो निर्धारणं तत्र वर्तमानाल्लिङ्गादोक् भवति ॥
प्रयोगः ॥ जात्या । मानवरोक् पुरुषरुत्तमर्, पुरुषरोक् क्षत्रियर्
ब्रह्मरर् ॥ गुणेन । तुरुगकोक् काराक् पालुक्कुदु, वस्त्राङ्गकोक्
वेक् बद्देयोक्किन्तु ॥ क्रियाया । अवरोक्कोडुवं काल्वेगि पाणक्केक्
बीक्वपुतनिवण् ॥ क्वचिद् द्रव्येणापि । अवरोक्कातं कलि, स्वरो-
क्कीतन्नेम्मातं ॥ यत इति निर्धार्ये मा भूत् ॥

साधुनिपुणार्थः पूज्ये ॥ २२४ ॥

वृत्तिः ॥ साधु, निपुण इत्येतदर्थे शशब्दैर्योगे पूज्यत्वाच्चिन्ति वर्तमाना-
ल्लिङ्गादोक् प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः ॥ तायोक् साधु, तागोक्कोक्किदं, गुरुविनोक् सहजं,
पूजेयोक् जाणं, जपदोक् चकुरं, विद्येयोक् निपुणं, चित्रदोक् कुशलं ॥

साधुनिपुणार्थैरिति किम् । तदेयं धनं, ताय मोलेय नुंडं ॥ पूज्य इति
किम् । कक्क विन जाणं ॥

योगोऽद् ॥ २२५ ॥

वृत्तिः ॥ योगस्तम्बः । सचानैकविधः । तस्मिन् विवक्षिते लिङ्गाद्
प्रत्ययौ भवति ॥

प्रयोगः ॥ अरलकंपु, कण्णबेक्कु, ऊरोडेयं, मरदकोंबु ॥

कर्तृकर्मणोः कृति भावे ॥ २२६ ॥

वृत्तिः ॥ भावे विहितोऽयः कृत् तद्योगे कर्तरि कर्मणि च कारके अद् भवति ॥
प्रयोगः ॥ देवदत्तन घटद माक्के, देवदत्तन श्रुवु, यज्ञदत्तन निद्रे ॥
कर्तृकर्मणोरिति किम् । मनेयोकिरुवु, पोलदोक्किर्के ॥ कृतीति तद्धितं
मा भूत् ॥ भाव इति किम् । देवदत्तनिं माडल्पडुदु, देवदत्तं घटं माडिदं ॥

युक्ते ॥ २२७ ॥

वृत्तिः ॥ तिङ्गयुक्तयोः कर्तृकर्मणोः मकारस्सुब् भवति ॥
प्रयोगः ॥ देवदत्तनिर्दपं, यज्ञदत्तं पौदपं ॥ उक्ते इति किम् । कुलालनिं
घटं माडल्पडुदु, अक्कसालेयिं पदकंगेय्यल्पडुदु । कर्मणि मा भूत् ॥
कुलालं घटं माडिदं । सकर्मकं मा भूत् ॥

आमन्त्रणे ॥ २२८ ॥

वृत्तिः ॥ कार्यन्तरव्यापृतस्य स्वाभिमुखी कृणुमात्मन्त्रणं । तस्मिन्
विवक्षिते लिङ्गान् मकारस्सुब् भवति ॥

प्रयोगः ॥ देव विनपं, सति कैक्, झेले देवदत्त, झेले भूप ॥ (२२८)

यस्य भावो भावलक्षणम् ॥ २२९ ॥

वृत्तिः ॥ भावः क्रिया । यस्य भावो भावान्तरस्य लक्षणं तापकं भवति
तत्र वर्तमाना लिङ्गान् मकारस्सुब् भवति ॥

प्रयोगः ॥ पळ्ळु कारेयल् बंदं, रमणि नोडल् बंदं ॥ गत्येति प्रकृत्यर्थः ॥

भाव इति किम् । तापसंगे जडेयिंदूदं ॥ भावलक्षणमिति किम् ।

भावंगूटमातं देवदत्तं ॥ (२२९), (२३०)

विशेषणाद् वा ॥ २३० ॥

वृत्तिः ॥ विशेषणवाचिनो लिङ्गान् मकारः सुब् वा भवति । पक्षे
विशेष्य विभक्तिरैव ॥

प्रयोगः ॥ चीरनुदारं कलिगं ।

भीरं भूपति कुमारकंगादुदयं ।

पक्षे चीरंगे, उदारंगे, कलिगे, गंभीरंगे ॥

व्यत्ययो बहुलम् ॥ २३१ ॥

वृत्तिः ॥ लुपां बहुलं व्यत्ययो भवति ॥

प्रयोगः ॥ तत्र श्लोकमौर्मकारः । परियणदोर्कुडं - परियणमुंडं,
घटमं माडिदं, घटं माडिदं ॥ मिमृगेत्स्वग् । देवस्तनिर्दं - देवस्त-
ननिर्दं, पूविंदर्चिसिदं - पूवनर्चिसिदं, लोकक्कदिकं - लोकमनदिकं ॥
अतपिभीम् । मरस्तणिंदेले वीक्कुदु - मरदिंदेले वीक्कुदु ॥ श्लोकमत्सुगेत् ।
श्लोककोकेणे - श्लोकगेणे, शिष्यनं कल्पिसिदं - शिष्यगे कल्पिसिदं,
जगदोडेयं - जगक्कोडेयं ॥ इममौरत्तणिं । कोडलियिंकडिदं -
कोडलियत्तणिं कडिदं, आतनं बेसगोडं - आतन्तणिं बेसगोडं ॥
श्लोकममत्त्वद् । श्लोककोकेणे - श्लोकगेणे, नीबंदय - निन्नबंदय,
श्लेन्नं मरेदं - श्लेन्नमरेदं ॥ ओकिमि । कुडुगौलिकोयदं - कुडुगौ-
लोककोयदं ॥

गकनेकत्वे सुपि ॥ २३२ ॥

वृत्तिः ॥ लिङ्गाद् गक् प्रत्ययो भवत्यनेकत्वे सुपि परे ॥

प्रयोगः ॥ नयनंगक्, नयनंगक्कं, नयनंगकिं, नयनंगक्गे,
नयनंगक्त्तणिं, नयनंगक्, नयनंगक्कोक्, एवं कैशंगक्त्त्यादि ॥

नाड्वादिभ्यः ककुब् वा ॥ २३३ ॥

वृत्तिः ॥ नाड्वादिभ्यश्शब्देभ्यः ककुप् प्रत्ययो वा भवत्यनेकत्वे

सुपि परे ॥ उकार उच्चारणार्थः । पकारः ककुप इति विशेषणार्थः ॥

प्रयोगः ॥ नाक्कक्, नाडुगक्, नाक्गक्, कौक्कक्, कौडुगक्, कौक्गक्,
वीक्कक्, वीडुगक्, वीक्गक् ॥ नाड्वादयः प्रयोगगम्याः ॥

व्याख्या ॥ नाक्कक् । रुडौदौरकं व्यञ्जने (४३) इति ककारदेशः ॥

नाडुगक्, नाक्गक् इति । वागि (४३) इति विकल्पः ॥ --

श्लेलाद्बुः ॥ २३४ ॥

वृत्तिः ॥ श्लेलाशब्दाद् बु प्रत्ययो भवत्यनेकत्वे सुपि परे ॥

प्रयोगः ॥ श्लेलाबु, श्लेलानं, श्लेलावरिं ॥

अद्वादेर्दोर्लुप् च ॥ २३५ ॥

वृत्तिः ॥ अद्वादेर्गणाद् लु प्रत्ययो भवति । दोर्लोपश्चानेकत्वे सुपि परे ॥

प्रयोगः ॥ अलु, इलु, उलु, आलुलु, पेरुलु ॥

गुणोक्तेर्यश्च ॥ २३६ ॥

वृत्तिः ॥ गुणवचनेभ्यो लु प्रत्ययो भवति । दोर्यशब्दादेशश्चानेकत्वे सुपि परे ॥

प्रयोगः ॥ इनियलु, पिरियलु, कडियलु, निडियलु, किरियलु, विक्कियलु,
करियलु ॥

तो दः ॥२३७॥

वृत्तिः ॥ गुणवचनानां दोस्तकारस्य दकारादेशो भवत्यनेकत्वे सुपि परे ॥
प्रयोगः ॥ ओक्किदुवु, मेक्किदुवु, तेक्किदुवु, बेट्टिदुवु ॥

नानित्वादिभ्यः ॥२३८॥

वृत्तिः ॥ अनित्वादिभ्यश्च शब्देभ्यो नैकत्वे सुपि परे यदुक्तं तन्न भवति ॥
प्रयोगः ॥ अनितु, इनितु, अेनितु, अेषु, ऐषु ॥ अनित्वादिराहुतिगणः ॥

स्त्रीपुंसाददिर्विर् बहुकम् ॥२३९॥

वृत्तिः ॥ स्त्रीवाचकात् पुरुषवाचकान्च शब्दात् अर्, दिर्, विर् एते प्रत्यया
बहुकं यथा लक्ष्यं भवत्यनेकत्वे सुपि परे ॥
प्रयोगः ॥ अर् । स्त्रियर्, अत्नेयर्, सोसेयर्, सुतेयर्, पुरुषर्, सुतर्,
अवर्, इवर्, उवर्, ओल्लर्, इनियर्, बरुवर्, पोसेवर् ॥ दिर् ।
अत्नेदिर्, सोसेदिर्, तायिदिर्, तंगिदिर्, तंदेदिर्, भावंदिर्, भावदिर्,
अण्णदिर्, तम्मदिर् ॥ विर् । अत्नेविर्, सोसेविर्, तायविर्, तंगिविर्,
तंदेविर्, आतृविर् ॥ बहुकग्रहणात् क्वचिद् गकपि भवति ॥ ताय्गक्,
तंदेगक्, अत्नेगक्, सोसेगक् ॥ क्वचिद् गकैव नान्यत् । नीगक्,
तांगक्, आंगक् ॥

तोक्तुपेंडादिर् ॥२४०॥

वृत्तिः ॥ तोक्तु, पेंड इत्येताभ्यामिप्रत्ययो भवत्यनेकत्वे सुपि परे ॥
प्रयोगः ॥ तोक्तिर्, पेंडिर् ॥ एताभ्यामिति किम् । गोडियर्, पेंडितियर् ॥

संख्याया वर ॥२४१॥

वृत्तिः ॥ स्त्रीपुरुषवाचकेभ्यः संख्यावाचकेभ्यः वर प्रत्ययो भवत्यनेक-
त्वे सुपि परे ॥
प्रयोगः ॥ ईर्वर्, भूवर्, नाल्वर्, बूर्वर्, सासिर्वर्, शोबदिर्वर्,
पादिर्वर् इत्यादि ॥

तेभ्यः कक् वा ॥२४२॥

वृत्तिः ॥ तेभ्योरादिभ्यः परः कक् प्रत्ययो वा भवत्यनेकत्वे सुपि परे ॥
प्रयोगः ॥ अत्नेयक्कक्, अत्नेयर्; अत्नेदिक्कक्, अत्नेदिर्; अत्नेविक्कक्,
अत्नेविर्; तंदेयक्कक्, तंदेयर्; तंदेदिक्कक्, तंदेदिर्; तंदेविक्कक्,
तंदेविर्; भूवक्कक्, भूवर्; नाल्वक्कक्, नाल्वर् ॥ तेभ्य इति किम् ।
ताय्गक्, तंदेगक् ॥

संस्कृतादिश्च ॥२४३॥

वृत्तिः ॥ अरादिप्रत्ययान्तेभ्यः संस्कृतशब्देभ्यः कक् प्रत्यय

इत्प्रत्ययश्च वा भवत्यनेकत्वे सुपि परे ॥

प्रयोगः ॥ स्त्रीयर्क्क्, स्त्रीयरिर्, स्त्रीयर्; पुरुषर्क्क्, पुरुषरिर्,
पुरुषर्; पंडितर्क्क्, पंडितरिर्, पंडितर् ॥

गळ्वादेः ॥२४४॥

वृत्तिः ॥ अरादि प्रत्ययान्तादद्वादेर्गणात् परी गळ् प्रत्ययो वा भवत्यने-
कत्वे सुपि परे ॥

प्रयोगः ॥ अवर्गळ्, अवर्; इवदिर्गळ्, इवदिर्; आकेविर्गळ्,
आकेविर्; ईकेविर्गळ्, ईकेविर् ॥

निनो विशेषणस्य कय्किरेकानेकत्वे सुपः ॥२४५॥

वृत्तिः ॥ निनो विशेषणवाचकं यच्छब्दरूपं तत्संबन्धिन एकत्वानेक-
त्वयोर्विहितस्य सुपो यथाक्रमं कय्, किर् इत्येतावागमौ वा भवतः ॥

प्रयोगः ॥ नीं पंडितनय्, नीं पंडितं; नीं जाणनय्, नीं जाणं;
नीं गळ् पंडितरिर्, नीं गळ् पंडितर्; नीं गळ् जाणरिर्, नीं गळ्
जाणर् ॥ निन इति किम् । तां जाणं, तां जाणर् ॥ विशेषणग्रहणं
निनो माभूदिति ॥

अनेः केन्केव् ॥२४६॥

वृत्तिः ॥ अनेो विशेषणवाचकं यच्छब्दरूपं तत्संबन्धिन एकत्वानेकत्व-
योर्विहितस्य सुपो यथाक्रमं केन्, केव् इत्येतावागमौ वा भवतः ॥

प्रयोगः ॥ आं पंडितनें, आं पंडितं; आं पंडितरेव्, आं पंडितर् ॥

श्लुबव्ययस्य ॥२४७॥

वृत्तिः ॥ वेति निवृत्तं । अव्ययाद्विहितस्य सुपः श्लुब् भवति शकारस्स-
र्वादिशार्धः ॥

प्रयोगः ॥ अरमे कंडं, अरमे ईदं, अरमे अरसं, निन्नेरं मुडिदं, निर्नेरं
कोदं ॥ अव्ययस्येति किम् । पुररं, पुररिं, पुरर्गे ॥

व्याख्या ॥ अरमे ईदं, अरमे अरसं इत्यत्र निपाताः (५५) इति प्रकृतिभावः ॥

वृत्तेः ॥२४८॥

वृत्तिः ॥ वृत्त्यन्तर्गतस्य सुपः श्लुब् भवति ॥

प्रयोगः ॥ वंडनुण्वुदु- वंडुणि, मीनं कोत्वं- मीं गुलि, कल्लं कुडुवं-
कल्कुटिगं, मणियं माडुवं- मणिगारं, कालूरोक् पुट्टिदं- कालुरिचं,
लुंकदोक् नियुक्तं- लुंकिगं, अरसिन मगळ्- अरमगळ्, सुक्कियर
केरि- सुकेगेरि, मनदिं मुट्टिदं- मनमुट्टिदं ॥ वृत्तेरिति किम् ।
जनंगळिं, वनंगळिं ॥

व्याख्या ॥ ... ॥ बंडुणि, मीगुलि, कल्कुटिग मित्यादौ कृति इरुणः
कर्मणि (५४१), कोल उद्घ्रस्वश्च (५४१), कुट्टौ रिगौ दुल्लुप् च (५४३)
इति छुब् निमित्तक एव प्रत्ययः ॥ तद्धितसमासयोस्तु स्फुट एवेति ॥

न वौल्वोलि ॥२४९॥

वृत्तिः ॥ अकारान्ताच्छब्दात् परस्य छुपः श्लुब् न भवति वौल् प्रत्यये,
वौल् प्रत्यये च परे ॥

प्रयोगः ॥ इंद्रनवौल्, इंद्रनवौल्; चंद्रनवौल्, चंद्रनवौल् ॥ वौल्-
वौलीति किम् । इंद्रवौल्, चंद्रवौल् ॥

व्याख्या ॥ तस्य तुल्ये वौल् वौली (५४३) इति षष्ठ्यन्तादेर्न प्रत्ययो
विधात्येते ।

अनतो वा ॥२५०॥

वृत्तिः ॥ अकारान्ताच्छब्दात् परस्य छुपः श्लुब् वा न भवति वौल्
प्रत्यये वौल् प्रत्यये च परे ॥

प्रयोगः ॥ हरियवौल्, हरिवौल्; हरियवौल्, हरिवौल्; विधुववौल्,
विधुवौल्; विधुववौल्, विधुवौल्; पितृववौल्, पितृवौल्; पितृववौल्,
पितृवौल् ॥

मः ॥२५१॥

वृत्तिः ॥ अकारान्ताच्छब्दात् परस्य मकारात्मकस्य छुपः श्लुब् भवति ॥

प्रयोगः ॥ महाज्या, पुण्यस्त्रि, नदि, वधु, गौ, नौ, पोन्, मण्,
कल्, मरक्, कोकंबाक्, मावंदिर्, अस्तेयर् ॥ अनत इति किम् ।

घाटं, पठं, स्तंभं, कुंभं ॥ म इति किम् । गिरियं, नदियं, अरलं, गरुक् ॥

अच् चामन्त्रणे ॥२५२॥

वृत्तिः ॥ आमन्त्रणे विहितस्य मः श्लुप् ओदादेशश्च भवति ॥ (२२८)

प्रयोगः ॥ देव विन्नपं, देवने विन्नपं; अरसकैक्, अरसनेकैक्;
ओलेवधु, ओलेवधुवे; गुरुगक्, गुरुगके; मावंदिर्, मावंदिरे ॥

नैरो नैकत्वे वुककुपः ॥२५३॥

वृत्तिः ॥ अनैकत्वे विहितस्य मः इर इत्यादेशो वा भवत्यामन्त्रण विषये ।
न वुककुबभ्यां परस्य ॥

प्रयोगः ॥ बुधरिर, बुधर्, लतेगकिर, लतेगक्; मावंदिरिर,
मावंदिर्; अस्तेविरिर, अस्तेविर्; पंडितक्ककिर, पंडितक्कक् ॥

अवुककुप इति किम् । इनिमनु, इनियवे; नाक्कक्, नाक्कके ॥

व्याख्या ॥ (२३४) (२३३)

दीर्घः ॥२५४॥

वृत्तिः॥ अत्र दीर्घश्रुत्या स्वरस्येत्येतत् पदमुप तिष्ठते । तेन च म इत्यनु-
वर्तमानं विशिष्यते । स्वरान्तस्य मकारात्मकस्य सुबन्तस्य दीर्घदेशो
वा भवत्यामन्त्रजविषये ॥

प्रयोगः॥ देवा विन्नपं, देव विन्नपं; देवने विन्नपं, देवने विन्नपं;
देवरे विन्नपं, देवरे विन्नपं; देवर्कके विन्नपं, देवर्कके विन्नपं;
देवरिरा विन्नपं, देवरिर विन्नपं; देवर्ककिरा विन्नपं, देवर्ककिर
विन्नपं ॥ स्वरस्येति किम् । देवर्कके किं, गुरुगक्पैकिं ॥

अदः ॥२५५॥

वृत्तिः॥ अदित्येतत् सुबन्तस्य दीर्घदेशो वा भवति ॥

प्रयोगः॥ जिनना, जिननः गुरुगक्, गुरुगक् ; गंगेया, गंगेयः
वधुना, वधुव ॥

अमो नः ॥२५६॥

27.3.93
8-30 AM

वृत्तिः॥ नकारान्तस्य अमन्तस्य दीर्घदेशो वा भवति ॥

प्रयोगः॥ कल्लानैरिदं, कल्लानैरिदं; विल्लानैरिसिदं, विल्लानैरिसिदं;
पालानैरिदं, पालानैरिदं ॥ ... अत्र इति किम् । देवनिर्नं, जिननीतं ॥
न इति किम् । देवनं कंडं, कंडं देवनं ॥

अत्ते मग् गेदिरि ॥२५७॥

वृत्तिः॥ तेति निवृत्तम् । अकारान्तस्य शब्दस्य मगागमो भवति गेति दिरिच परे ॥
प्रयोगः॥ अक्कंगे, अण्णंगे, तम्मंगे, भावंगे, मगंगे, अक्कंदिरि, अण्णंदिरि,
भावंदिरि, भावंदिरि ॥ अत इति किम् । अत्तेगे, सोत्तेगे, अत्तेदिरि, सोत्तेदिरि ॥
गेदिरितीति किम् । पंडित्, मंडित्, पेड् ॥ (२५७)

गक्कि ॥२५८॥

वृत्तिः॥ अकारान्तस्य शब्दस्य मगागमो भवति गक् प्रत्यये परे ॥

प्रयोगः॥ अक्कंगक्, अम्मंगक्, भावंगक्, भावंगक् ॥ योगविभागः अर्थः ।

नप्यमि च बहुक्कम् ॥२५९॥

वृत्तिः॥ अकारान्तस्य शब्दस्य मगागमो बहुक्कं भवति गक् प्रत्यये अमि
च परे नपुंसकलिङ्गविषये ॥

प्रयोगः॥ बेड्डमं, चट्टमं, सालमं, सोलमं ॥ क्वचिद् विकल्पः । कोक्कंगक्,
कोक्कंगक्; मरंगक्, मरंगक् ॥ संस्कृतैषु नित्यं । फलंगक्, जलंगक्,
जनंगक्; फलमं, जलमं, जनमं ॥ क्वचिदन्यदपि भवति । नेलनं, पोलनं ॥
क्वचिदन्यत्रापि । नृक्षमे, प्लक्षमे ॥

नक् स्वरे ॥ 260 ॥

वृत्तिः ॥ नपीति निवृत्तमुत्तरत्र नबग्रहणात् । अकारान्तस्य शब्दस्य
जगागमो भवति स्वरादौ सुपि परे ॥

प्रयोगः ॥ जिमने, जिमने, जिमनि, जिमनतर्णि, जिमन, जिमनोक्;
अक्कने, अक्कनं, अक्कनि, अक्कनतर्णि, अक्कन, अक्कनोक् ॥
स्वर इति किम् । अक्कं, अर्णं ॥

दगिमादौ नपि ॥ 261 ॥

वृत्तिः ॥ अकारान्तस्य शब्दस्य दगागमो भवति स्वरादविमादौ सुपि
परे नपुंसकलिङ्गविषये ॥

प्रयोगः ॥ फलदे, फलदि, फलस्तर्णि, फलद, फलदोक् ॥ इमादाविति
किम् । फलमं ॥ स्वरादविमिति किम् । फलवक्के ॥

वौवोः किन्वा ॥ 262 ॥

वृत्तिः ॥ ऋवर्ण उवर्ण ओकार ओकारान्तानां शब्दानां किनागमो वा
भवति इमादौ सुपि परे ॥

प्रयोगः ॥ पितृविनि, पितृविं; गृविनि, गृविं; मधुविगे, मधुगे;
गूविगे, गूगे; ग्लौविन, ग्लौव; गौविनोक्, गौवोक् ॥ वौवोरिति
किम् । तंदेयिं, तंदेगे; मुनियिं, मुनिगे ॥

पगलिरुक् ॥ 263 ॥

वृत्तिः ॥ पगल्, इरुक् इत्येतयोः शब्दयोः किनागमो वा भवति इमादौ सुपि परे ॥
प्रयोगः ॥ पगलिनि, पगलिं; इरुकिनि, इरुकिं; पगलिंगे, पगल्गे;
इरुकिंगे, इरुक्गे ॥

आगकीगको नित्यम् ॥ 264 ॥

वृत्तिः ॥ आगक्, ईगक् इत्येतयोर्नित्यं किनागमो भवति इमादौ सुपि परे ॥
प्रयोगः ॥ आगकिनि, ईगकिनि; आगकिंगे, ईगकिंगे ॥

कण् दिक् षडस्य ॥ 265 ॥

वृत्तिः ॥ दिवाचकानां शब्दानां कणागमो भवति इमादौ सुपि परे ॥

प्रयोगः ॥ मूडणि, मूडणगे; तेंकणि, तेंकणगे; पडुवणि, पडुवणगे;
बडगणि, बडगणगे; अन्नणि, अन्नणगे; इन्नणि, इन्नणगे; नडुवणि,
नडुवणगे; कडेयणि, कडेयणगे ॥

कृतीडुरुक्तः ॥ 266 ॥

वृत्तिः ॥ कृत्प्रत्ययान्नानामुक्तरान्तानां शब्दानां अरुरादेशो भवति
इमादौ सुपि परे ॥

प्रयोगः॥ माक्पुदरिं, माक्पुदक्के, माडुपुदरिं, माडुपुदक्के ॥
उत इति किम्। ओडुक्कियिं, वंडुणियिं ॥ कृत इति किम्।
मडिंमिं, मडिंगे; विक्पिनिं, विक्पिंगे ॥

व्याख्या ॥ अत्र हि शब्दस्वरूपमेव विशेष्यं। कृत इत्युत इति-चौम्यमपि
विशेषणमेव नान्यतरदपि विशेष्यमित्युभयत्रापि तदन्तलाभ इति मन्वान
आह कृदन्तानामुकारान्तानामिति ॥ माक्पुदरिं, माडुक्करण इत्यस्माद्वातो-
रन्तर्कर्मणोः (543) इति कर्तर्यन्ति (447) इति भाविकालौ वा
सति वा वा (448) इति सति कालौ वा वप्रत्यये रुडोर्दे रक्कं व्यञ्जने
(82) इति डुशब्दस्य ककारादेशो आदिष्टाद रक्कः (514) इति वकारस्य
पकारादेशो। अचः (455) इत्यच उद्वादेशो च सति माक्पुदु इति
कृदन्तत्वं मुदन्तत्वं च भवति। ततो र्णवलिङ्गं (8) इति लिङ्गसंज्ञाया
हेतुर्कर्तृकरणेत्यम्बुतलक्षणो (209) इति कर्तरीभित्तोरुत्त-
इत्यर्वादेशो माक्पुदरिं इति सिद्ध्यति ॥ कुर्वता करिष्यतावेत्यर्थः ॥
एवमुत्तरत्रापि यथायथं द्रष्टव्यम् ॥

भावे बुद्धेः ॥ 267 ॥

वृत्तिः॥ भावे निहितो यो कृदन्तदन्तस्य शब्दस्योरुददेशो भवति
इमादौ छुपि परे ॥

प्रयोगः॥ बर्प्पुदरिं, बर्प्पुदक्के; पौपुदरिं, पौपुदक्के ॥ सिद्धे
सुत्यास्मा नियमाय। यदि भाव वाचिनामुत्तामरुर्भवति तदा बुद्धेरेवेति।
तनेह न भवति। कापिनिं, कापिंगे; पसिविनिं, पसिविंगे;
तिनिषिनिं, तिनिषिंगे ॥

व्याख्या ॥ - - - पसिविनिं, पसिविंगे, पत्यादेर्कुः (566) ॥ तिनिषिनिं
तिनिषिंगे, इक्षुप्तिनः (578) ॥ सर्वत्रोक्त निमित्तेपि किनेव ॥

संख्यापरिमाणगुणोक्तेः ॥ 268 ॥

वृत्तिः॥ संख्यादिवाचिनामुकारान्तानां शब्दानामरुददेशो भवति
इमादौ छुपि परे ॥

प्रयोगः॥ पत्तरिं, पत्तक्के; नूररिं, नूरक्के; अनितरिं, अनितक्के;
इनितरिं, इनितक्के; विक्किदरिं, विक्किदक्के; करिदरिं, करिदक्के ॥

अद्वादेः कित् ॥ 269 ॥

वृत्तिः॥ उदन्तानामद्वादीनामरुददेशो भवति स च क्तिप् भवति
इमादौ छुपि परे ॥

प्रयोगः॥ अदरिं, अदक्के; इदरिं, इदक्के; आवुदरिं, आवुदक्के;

ओतरिं, ओतर्के ॥ किद्ग्रहणं सर्वादेशा निवृत्त्यर्थम् ॥

वोः ॥ 270 ॥

वृत्तिः ॥ कुप्रत्ययान्तस्य शब्दस्य अकरादेशो भवति इमादीं छुपि परे ॥
प्रयोगः ॥ ओल्लवारिं, ओल्लवर्के, ओल्लवद्, ओल्लवरोक् ॥

वान्तणिमो देग्दम्कौ ॥ 271 ॥

वृत्तिः ॥ लिङ्गात्परस्यान्तणिमो देक् दम्क इत्येतावागमौ वा भवतः ॥
प्रयोगः ॥ फलदत्तणिंदे, फलदत्तणिंदं, फलदत्तणिं; गिरियत्तणिंदे,
गिरियत्तणिंदं, गिरियत्तणिं ॥

इमः ॥ 272 ॥

वृत्तिः ॥ लिङ्गात्परस्यैमो देग्दम्कौ वा भवतः ॥
प्रयोगः ॥ फलदिंदे, फलदिंदं, फलदिं; पूविंदे, पूविंदं, पूविं;
मधुविनिंदे, मधुविनिंदं, मधुविनिं ॥ योगविभाग उत्तरार्धः ॥

मेश्चातो नपि ॥ 273 ॥

वृत्तिः ॥ अकारान्ताच्छब्दात्परस्य इममेशादेशो वा भवति । चकाराद्
देग्दम्कौ च भवतौ नपुंसकलिङ्ग विषये ॥
प्रयोगः ॥ फलदे, फलदिंदे, फलदिंदं, फलदिं; मरदे, मरदिंदे,
मरदिंदं, मरदिं ॥ अत इति किम् । नदियिंदे, नदियिंदं, नदियिं ॥
नपीति किम् । जिननिंदे, जिननिंदं, जिननिं ॥

गेतः क आदेः ॥ 274 ॥

वृत्तिः ॥ वेति निवृत्तम् । अकारान्ताच्छब्दात्परस्य गेतः प्रथमावयवस्य
ककारादेशो भवति नपुंसकलिङ्ग विषये ॥
प्रयोगः ॥ नैलके, पोलके, फलके, पुष्पके ॥ अत इति किम् । गिरिगे,
गिडुगे ॥ नपीति किम् । जिर्नगे, शिर्नगे ॥

रौर्विकृतात् ॥ 275 ॥

3493
8. 2. 12

वृत्तिः ॥ विकृतौ यौ क शब्दस्तस्मादुत्तरस्य गेतः प्रथमावयवस्य ककारादेशो भवति ॥
प्रयोगः ॥ माक्पुदक्के, वीक्पुदक्के, अवक्के, इवक्के, ओतक्के, आतुदक्के ॥
रौरिति किम् । मूडणगे, पडुवणगे ॥ विकृतादिति किम् । करुगे, तुरुगे । ओके
इत्यत्र तु केत्येच्च (177) इति निर्देशादेव भवति ॥

कुग् वा ॥ 276 ॥

वृत्तिः ॥ अकारान्ताच्छब्दात्परस्य गेतः प्रथमावयवस्य कुगागमौ वा
भवति नपुंसकलिङ्ग विषये । उकार उच्चारणार्थः ॥
प्रयोगः ॥ मरक्के, मरके; फलक्के, फलके; पुष्पक्के, पुष्पके ॥

ओकश्शालिः ॥२७७॥

वृत्तिः ॥ लिङ्गात्परस्य ओक्ः शालिरादेशौ वा भवति ॥

प्रयोगः ॥ मनेयल्लि, मनेयोक्, गृहदल्लि, गृहदोक्, कल्लल्लि, कल्लोक्, कुरुक्गल्लि, कुरुक्गकोक्, केशं गकल्लि, केशं गकोक् ॥

श्लुबुतः कालार्थात् ॥२७८॥

वृत्तिः ॥ उकारान्तात् कालवाचिनः परस्य ओक्ः श्लुब् वा भवति ॥

प्रयोगः ॥ अंदु, अंदिनोक्, अंदिनल्लि, इंदु, इंदिनोक्, इंदिनल्लि ॥

उत इति किम् । संजेयोक्, संजेयल्लि, बय्गेयोक्, बय्गेयल्लि ॥

कालार्थादिति किम् । मडुविनोक्, मडुविनल्लि ॥

अमः ॥२७९॥

वृत्तिः ॥ उकारान्तात् कालवाचिनः परस्यामः श्लुब् नित्यं भवति ॥

प्रयोगः ॥ अंदुककेदं, इंदुककेदं ॥ योऽविभागो नित्यार्थः ॥

ओक् मक्चातो दिगर्थाच्छलन् च ॥२८०॥

वृत्तिः ॥ अकारान्ताद् दिगवाचिनः परस्य ओको मीडमश्च शलादेशौ भवति । चकाराच्छलुप् च ॥

प्रयोगः ॥ मूडल् घूर्यनुदयिसिदं, मूड घूर्यनुदयिसिदं । एवं मैरुविं तेंकल् भरतक्षेत्रं, मैरुविं तेंक भरतक्षेत्रं, मूडल् नौडिदं, मूडनौडिदं —

प्राचीमपश्यदित्यर्थः ॥ वडगलोप्पिदुदु, वडगोप्पिदुदु — उदीची जयतीत्यर्थः ॥

अत्त लिदं, अत्तिदं — तस्यां दिश्यतिष्ठदित्यर्थः ॥ अत्तल्लकंडं, अत्तकंडं —

तां दिशामपश्यदित्यर्थः ॥ अत्तल्लनडेये पट्टपुदु, अत्तनडेये पट्टपुदु —

सा दिग्गम्यत इत्यर्थः ॥ अत्त इति किम् । मूलेयोक्, मूलेयं, मूले ॥

दिगर्थादिति किम् । फलदोक्, फलमं, फलं ॥

ओश्चौतः ॥२८१॥

वृत्तिः ॥ उकारान्ताद् दिगवाचिनः परस्य ओक्ः मः इमश्च ओशादेशौ वा भवति । पक्षे यथा योगं भवति ॥

प्रयोगः ॥ ओकगे, ओकगिनोक्, ओकगिनल्लि, ओकगे, ओक्कां, ओक्कां, ओक्कां ॥

तन्निनेनो मनेकत्वे ॥२८२॥

वृत्तिः ॥ तन्, निन्, जेन् इत्येतेषां मकारादेशौ भवत्यनेकत्वे लुपि परे ॥

प्रयोगः ॥ ताम्, नीम्, जाम्, तमगे, निमगे, जेमगे ॥ अनेकत्वं इति किम् ।

तान्, नीन्, जान् ॥ (२४७), (२५१), (२४८)

मो मक् स्वरे ॥२८३॥

वृत्तिः॥ मकारान्तानां तन्, निन्, झेन् इत्येतेषां मगागमौ भवति
स्वरादौ छुपि परे ॥

प्रयोगः॥ तमां, निमां, झेमां; तमिं, निमिं, झेमिं, तम्म, निम्मा, झेम्मा,
तम्मोक्, निम्मोक्, झेम्मोक् ॥ अ इति किम् । तम्मां, निम्मां, झेम्मां ॥
स्वर इति किम् । तमगे, निमगे, झेमगे ॥ (53)

अक् तुत्तुगेति ॥२४४॥

वृत्तिः॥ तन्, निन्, झेन् इत्येतेषामगागमौ भवति तुत्तुगेत्तु परेषु ॥
प्रयोगः॥ तन्तु, तन्तु, निन्तु, निन्तु; झेन्तु, झेन्तु, तजगे, तजगे;
निनगे, निनगे; झेनगे, झेनगे ॥

वावस्तुतू ॥२४५॥

वृत्तिः॥ तन्, निन्, झेन् इत्येतेभ्यः परस्य अदस्तुतू इत्येतावादेशौ
वा भवतः ॥

प्रयोगः॥ तन्तु, तन्तु, तन्न; निन्तु, निन्तु, निन्न; झेन्तु, झेन्तु, झेन्न ॥
एवं बहुवैपि । वा द्वित्वमपि । तन्नदु, तम्मदु; निन्नदु, निम्मदु,
झेन्नदु, झेम्मदु ॥

संख्यायामुत्तुश्च ॥२४६॥

वृत्तिः॥ तन्, निन्, झेन् इत्येतेभ्यः परस्याद उत्तुर्वादेशौ वा भवति
संख्यावाचिनि परतः ॥

प्रयोगः॥ तम्मुतय्वर्, निम्मुतेण्वर्, झेम्मुतेण्वर्दिब्, तम्मुतयु
मनेगक्, निम्मुतारु गिरिगक्, झेम्मुतेण्डु मक्कक् ॥

मि दीर्घः ॥२४७॥

वृत्तिः॥ तन्, निन् इत्येतयोर्दीर्घदेशौ भवति मकारे छुपि परे ॥

प्रयोगः॥ तान्, ताम्, नीन्, नीम् ॥ (२४२) (२५१)

आदेनः ॥२४८॥

वृत्तिः॥ दीर्घ इति वर्तते । अन् इत्येतस्य दीर्घ आकारौ भवति मकारे छुपि परे
प्रयोगः॥ ज्ञान्, ज्ञाम् ॥ दीर्घ ग्रहणमन्त्यादेशानिवृत्त्यर्थम् ॥ (२३२)

उम् समुच्चये परोनदः पदात् ॥२४९॥

वृत्तिः॥ अद् व्यतिरिक्तात् पदात् पर उम् प्रयुज्यते समुच्चये गम्यमाने ॥
प्रयोगः॥ हरियुं, हरनुं, जिनेन्द्रं, गणैन्द्रं, केवलिगकुं, श्रुतकेवलि-
गकुं; फलदिंदुं, पुष्पादिंदुं, आतनिंदुं, आकेयिंदुं; आदुं,
इदुं; माडियुं, कूडियुं ॥ आनद इति किम् । आतन, आकेय, आदर ॥
पदादिति प्रकृतेर्माभूत् ॥ पर इति पूर्वं माभूत् ॥

ओक्गेतोरम्-च ॥ 290 ॥

वृत्तिः ॥ ओक्न्ताद् गेदन्ताच्च पदात्पर उम् अम्-च भवतः समुच्चये
गम्यमाने ॥

प्रयोगः ॥ अवनोक्कुं, अवनोक्कं, आकेयोक्कुं, आकेयोक्कं, अदरोक्कुं,
अदरोक्कं, आतंगेयुं, आतंगं, आकेगेयुं, आकेगं, अदक्केयुं, अदक्कं ॥

अमः प्रागमः ॥ 291 ॥

वृत्तिः ॥ अमन्तस्य पदस्य समुच्चयविषये उम् भवति । स-चामः प्रागभवति ॥

प्रयोगः ॥ अवनुमं, अवरुमं, आकेयुमं, आकेगकुमं, फलमुमं,
पुष्पमुमं, अवरुमन् अंतकन् ओर्मये सविनीडिदं ॥ प्रागग्रहणं परतो
निवृत्त्यर्थम् । अमो द्विरूपादानम् अमन्तादेव मा भूदिति ॥

इति श्री भट्टकलंकदेव विरचितायां माधामंजरी समाख्यायां

शब्दानुशासनवृत्तौ द्वितीयः पादः ॥

समर्थः पदतिथिः ॥ 292 ॥

वृत्तिः ॥ परिभाषेयं ॥ पदानां यौ विधिः स समर्थ एव वेदितव्यः ।
सामर्थ्यं च द्वेधा । एकार्थिभावलक्षणं व्यपेक्षालक्षणं चेति । तत्राद्यं
समासे । द्वितीयं तु वाक्ये ॥

प्रयोगः ॥ अमकृत्तिडा (२९४) वज्रमंकोड्य-वज्रगोंड्य ॥ समर्थ इति
क्विप् । नोटु वज्रमं, कोड्य-चक्रमं ॥ इम्करणे (३००) नीरिं तोकेदं -
नीर्द्धोकेदं ॥ समर्थ इति क्विप् । तोकेदं नीरिं, तोकेदनेलेयं ॥ गेत्तदर्थेनः
(३०२) तेर्गे मरं-तेर्मरं ॥ इह न भवति । मरं तेर्गे, वण्णं मनेगे ॥
भीत्यर्थेनान्तराणि (३०३) पुलियत्तणिं दक्कु-पुलियक्कु ॥ इह न भवति ।
वीक्कुदु पल् पुलियत्तणिं, अक्कुदेवदत्तेगे ॥ आद् (३०४) मरदकोंबु-
मरगोंबु ॥ इह न भवति । पेणे मरद, कोंबु गोविने ॥ ओक् साधु-
निपुणार्थेन (३०५) जगक् दोक्जाणं-जगक्जाणं ॥ इह न भवति ।
वर्यं जगक्दोक्, जाणं नोटदोक् ॥ अंशिना भिन्नैः (३०६) काल-
मुंदु - मुंगाल् ॥ इह न भवति । वेरल् काल, मुंदु मनेय ॥ संख्या-
समाहारे (३०७) मूरु लोक् - मूलोक् ॥ इह न भवति । कालंगक्
मूरु, लोक्कगळीरेक्कु ॥ विशेषणमेकार्थेन (३०९) विक्किदु तावरे -
वेक्दावरे ॥ इह न भवति । पाल् विक्किदु, तावरे योप्पिदु ॥ द्वन्द्वः
साहित्ये (३१०) आक्किगिक्किगक् ॥ इह न भवति । पाडिदुदक्कि,

गिकियौडिदुदु ॥ इरुणः कर्मणि (५४०) कंपनु ० बुदु - कंपुणि ॥
 इहन भवति । अरियदु कडंडुक कंपं, उणबुदु जर्न कर्मफलं ॥ कुडोरि-
 गौदुलुप्-च (५४०) कल्लं कुडुवं - कल्लुकुडिगं ॥ इहन भवति ।
 कंडं कल्लं, कुडुवं भत्तमं ॥ वेत्थयधेत्तौः (५४०) जोयि समनोपुवं -
 जोयिसिगं ॥ इहन भवति । वल्लं जोयिसगं, ओदुवं वेत्थमं ॥ दिक्ख-
 व्वादाणः (५४०) तेंकल् पुडिदं - तेंकणं ॥ इहन भवति । भरतक्षेत्रं,
 मैरु वि तेंकल्, पुडिदं कृष्णं गोकुलदोक् ॥ ओक् साधु निपुणार्थेन
 (३०५) तायोक् साधु - तायसाधु ॥ इहन भवति । आतन्ताय्,
 साधु वीतं ॥ सहायेनाप्रधाने (३११) पुत्रनिं कूडि - पुत्रं गूडि ॥ इह
 न भवति ॥ कंडं पुत्रनं, कूडि मोहदि ॥

सुप्सुपा समासो बहुलम् ॥ २९३ ॥

वृत्तिः ॥ अधिकारोऽयम् । पुबन्तं पुबन्तेन सह बहुलं समस्यत इत्यधि-
 कृतं वैदितव्यम् । वक्ष्यति विशेषणमेकार्थेन (३०१) ॥
 प्रयोगः ॥ वेक्कावरे, कन्नेय्दिल् ॥ पुबिति किम् । अहं वाणसिगं ॥
 सुपेति किम् । गाय कर्प्पाडिदर ॥ बहुलं ग्रहणं वाक्यस्यापि साधुलार्थं ॥
 विधिश्चायं । वेगं बंद - वेगबंदं, तिब्वं नुडिदं - तिब्वनुडिदं ॥

कृत्संख्याउद्वादि गुणोक्तिरसंस्कृतेन च ॥ २९४ ॥

वृत्तिः ॥ कृदन्तं संख्यावाचकमद्वादिकं गुणवचनं च पुबन्तं संस्कृतेना
 संस्कृतेन च पुबन्तेन सह समस्यत इत्यधिकृतं वैदितव्यम् ॥
 प्रयोगः ॥ बीपुव-चामरं, पोडेवभेरि, ओरुव जव्वनं, मुक्तेरक्
 दं तियरिवर्, नाल् भुजनीतं, नाल्वडे, आतुरंगं, ओल्लाजगंगक्,
 ईमने, पिरियगुरुगक्, किरियंगने ॥ कृदादीनां संस्कृतेन सह
 समास विधानादन्येषां तेन सह समासो न भवतीति विज्ञायते ॥

तच्च विरुदावक्याम् ॥ २९५ ॥

वृत्तिः ॥ संस्कृतमसंस्कृतं च पुबन्तं संस्कृतेना संस्कृतेन च पुबन्तेन
 सह समस्यते विरुदावक्यां विषये इत्यप्यधिकृतं वैदितव्यम् ॥
 प्रयोगः ॥ नरलोक-दल्लनं, करिवेंदेगारं, रायकोलाहलं, जवादिकोला-
 हलं, गीणं चक्रेश्वरं, राकुत्तरायं ॥ विरुदावकि ग्रहणमन्वयं संस्कृता-
 संस्कृतयोस्समास निरासार्थम् ॥

कडुरागादयः ॥ २९६ ॥

वृत्तिः ॥ कडुरागादयश्शब्दाः कृत समासाः साधवो वैदितव्याः ॥
 प्रयोगः ॥ कडुरागं, मोगरागं, गुणकरु, कूरसि, मार्बलं, पैबर्बलं,

माक्किजनं, तुरगादकं, मंगळारति, मंगळपसदनं, पंचसरं, पादरक्के,
परबोमं, दानसाले, बाहुबळे, पादसंकले, गौडुरं, सिरिरामं, तिहुंतकं,
पयगति, जवदंडं, धेंडुवांतं, गावरलं, पयपति, लोंमांडं, डारपुगुणं,
झक्करमाले, माकाकि, मादानी, मादेवं, माशौर्यचनं, इति कुडुरणाक्ष-
राकृतिगणः ॥

सूक्तं पूर्वम् ॥ २९७ ॥

18/4/93
7.46

वृत्तिः ॥ समासविधौ यत्प्रथमानिर्दिष्टं तत्पूर्वं प्रयोक्तव्यम् ॥
प्रयोगः ॥ अगकृतिज (२९४) वज्रंगोड्यु। इम्करणे (३००) कोडलिगडिदं।
गेतदर्धेन (३०२) उंगुरचिन्नां ॥ सूक्तमिति किम्। अगकृतिज (२९४)
इत्यादी तिङ्श्रुत्यादिद्वैतादेर्मायूत्। वाक्यवदानेयमेन पौर्वापर्ये प्राप्ते।
नियमार्थो योगः ॥

अमकृतिज ॥ २९४ ॥

वृत्तिः ॥ कुदन्तव्यातिरिक्तमगन्तं सुबन्तं तिङन्तेनोत्तरपदेन सह
बहुकं समस्यते ॥
प्रयोगः ॥ पालं कुडिदं - पालगुडिदं, बक्कपमं पिडिदय - बक्कपं विडिदय,
नीरं कुडिगुं - नीर्गुडिगुं, संतसमं कुडुगे - संतसंगुडुगे ॥ अकृदिति
किम्। गाडिदनं कंड्य, पाडिदनं पोग्दय ॥ अमिति किम्।
मरनिहुदु, कणिकंड्य ॥ तिङ्श्रुति किम्। मरनं कोडलियि कडिदय ॥

कृता ॥ २९९ ॥

वृत्तिः ॥ कुदन्तव्यातिरिक्तमगन्तं सुबन्तं कुदन्तेनोत्तरपदेन सह बहुकं समस्यते ॥
प्रयोगः ॥ मरनं कडिदनं - मरगडिदनं, कणं विडिदं - कणिविडिदं, वार्यं
विडिगे - वारिविडिगे ॥

इम्करणे ॥ ३०० ॥

वृत्तिः ॥ करणेन विहितं य इम्तदन्तं सुबन्तमुत्तरपदेन कुदन्तेन सह
बहुकं समस्यते ॥
प्रयोगः ॥ कोडलियि कडिदं - कोडलिगडिदं, कणिकंडं - कणिकंडं,
कुडुगोलि कोडुं - कुडुगोलंगोडुं ॥ करण इति किम्। देवदत्तनि
काणल्पहुदु, यज्ञदत्तनि पैकल्पहुदु ॥ इम्ग्रहणमुत्तरार्थम् ॥

सहार्धेन ॥ ३०१ ॥

वृत्तिः ॥ इमन्तं सुबन्तं सहार्धेनोत्तरपदेन सह बहुकं समस्यते ॥
प्रयोगः ॥ नीरिं कूडि - नीर्गूडि, मक्ककिं बेरसि - मक्कक्वेरसि ॥
सहार्धेनेति किम्। विज्जेयिं जसं, पणदिं कुलं ॥ इमिति किम्।

देवस्तनोऽने ॥ बहुकादिभिरात् यद्भेदात् तद्वदाख्या (अ०) -
इत्यनेन विहितं मन्त्रं प्रकारवाच्युत्तरपदेनापि समस्यते । कर्णं कुरुडं -
कर्णकुरुडं, कालं कुटं - कालकुटं ॥

जेत् तदर्थेन ॥ 302 ॥

वृत्तिः ॥ जेदन्तं सुबन्तं तदर्थेनोत्तरपदेन सह बहुकं समस्यते ॥
प्रयोगः ॥ तेर्गे मरं - तेर्मरं, उंगुस्के चिन्नं - उंगुरचिन्नं ॥ तदर्थे -
नेति किम् । याश्चिं गिष्टं स्वर्गं, ब्रान्निणगे गोवं कोहं ॥

भीत्यर्थेनात्तणिम् ॥ 303 ॥

वृत्तिः ॥ अत्तणिमन्तं सुबन्तं भीत्यर्थेनोत्तरपदेन सह बहुकं समस्यते ॥
प्रयोगः ॥ पुलियत्तणिं पक्कु - पुलियक्कु, कक्करत्तणिं पेक्कु - कक्करे-
क्कु, मरुक्कत्तणिं दक्कु - मरुक्कक्कु ॥ भीत्यर्थेनेति किम् । ऊरत्तणिं
बंदं, मनेयत्तणिं पोदं ॥ अत्तणिमिति किम् । तुरुगक्काक्कु पुलियत्तणिं ॥

अद् ॥ 304 ॥

वृत्तिः ॥ अदन्तं सुबन्तं सुबन्तेनोत्तरपदेन सह बहुकं समस्यते ॥
प्रयोगः ॥ मरद कोंबु - मरगोंबु, पक्किय गूडु - पक्कियगूडु, अरसिन
आक् - अरसाक्, आनेय मरि - आनेमरि ॥

ओक् साधुनिपुणार्थेन ॥ 305 ॥

वृत्तिः ॥ ओक्कन्तं सुबन्तं साधुन्यर्थेन निपुणार्थेन चोत्तरपदेन सह बहुकं समस्यते ॥
प्रयोगः ॥ तायोक्कोक्कदं - तायोक्कदं, तंदेयोक्कोक्कदं - तंदेयोक्कदं,
जुदिनोक्काणं - जुदुजाणं, बेहिनोक्कचदुरं - बेहुचदुरं ॥ साधुनिपुणा-
र्थेनेति किम् । ओक्कोक्केण्णे, पालोक्कमचुरं ॥ ओक्किति किम् ।
कक्किंजाणं ॥

अंशिनामिन्नेन ॥ 306 ॥

वृत्तिः ॥ अंशवान्कं सुबन्तं अंशिवान्विनोत्तरपदेन सह बहुकं समस्यते ।
नचेत् सोंशि मिन्नः ॥
प्रयोगः ॥ कय्य मुंदु - मुंगय, काल मुंदु - मुंगाल, काल अडि - अंगाल
कय्य अडि - अंगय, काल मेगु - मेगाल ॥ अंशिवेति किम् ।
कय्य बेरलमुंदु, काल बेरल अडि ॥ अमिन्नेनेति किम् । मुंदुमनेगक्, पिंदुं कालका

संख्या समाहारे ॥ 307 ॥

वृत्तिः ॥ संख्यावान्चि सुबन्तं संख्येयैना सुबन्तेनोत्तरपदेन सह बहुकं
समस्यते समाहारे गम्यमाने । समाहरणं समाहारः साहित्यं ॥
प्रयोगः ॥ मूरु लोक्कगक्क समाहारं - मूलोक्कं । रवं नाल्मोणं, मय्यावुदं,

श्लेषे ॥ समाहारस्यैकत्वादेकवचनं ॥ संख्येति किम् । श्लेषिकद्वयं
पार्श्वर समाहारं ॥ समाहार इति किम् । मूरुलोकंगक् ॥

इयुक्तं कृता तद्विधौ नित्यम् ॥ 308 ॥

वृत्तिः ॥ कृद्विधौ सप्तमीनिर्दिष्टं पुबन्तं कृदन्तेनोत्तरपदेन सह
नित्यं समस्यते ॥

प्रयोगः ॥ कंपनुष्बुद्धु - कंपूणि, मीनं कोल्वं - मींगुलि, कल्लं
कुटुवं - कल्लुटिगं ॥ इयुक्तमिति सर्व निपातार्थं ॥ कुतेति किम् ।
मीनं बलेयिं कोल्वं ॥ तद्विधावेति किम् । पेडातेयं कंडं ॥ (541) (542)

विशेषणमेकार्थेन ॥ 309 ॥

वृत्तिः ॥ विशेषणवानि पुबन्तं समात्ताधिकरणेन विशेष्यवानि नोत्तरपदेन
पुबन्तेन सह बहुकं समस्यते । पूर्वोत्तरयोर्नित्यग्रहणादिह बाहुक्यो
विधिरवसीयते ॥

प्रयोगः ॥ बिक्किदु तावरे - वेक्दावरे, बह्दितु गोले - बह्दमोले, तोरितु
मुडि - तोरमुडि, निडिदु कण - निडुगण ॥ विशेषणमिति किम् ।
तावरे बिक्किदु ॥ एकार्थेनेति किम् । पोर्केयोक्मीनगक् ॥

अन्यार्थे बहुव्रीहि नित्यम् ॥ 310 ॥

वृत्तिः ॥ विशेषणवानि पुबन्तं विशेष्यवानिना समात्ताधिकरणेनोत्तरपदेन
सह नित्यं समस्यते अन्यपदार्थे गम्यमाने । स समासो बहुव्रीहिसंज्ञो
भवति ॥

प्रयोगः ॥ कोंकिदुदु बिल्लावंगानं - कुडुविल्लं, कडिदु चागमावंगानं -
कडुचागि, निडिदु कण्णावंगानं - निडुगणं, जाल्लु तोक्कवंगानं -
जाल्लोक्कं ॥ अन्यार्थे इति किम् । कडुचागं, कुडुविल्लं ॥ विशेषणमिति
किम् । विल्लं कोंकिदुदावंगे ॥ एकार्थेनेति किम् । ज्ञानेय कोंकीतंगे ॥
बहुव्रीहि प्रदेशा अब् बहुव्रीहिः (524) इत्येवमादयः ।

श्लोका ॥ 311 ॥

वृत्तिः ॥ पुबन्तं पूर्वपदं श्लोक्कन्तेनोत्तरपदेन सह नित्यं समस्यते
अन्यार्थे गम्यमाने । स समासो बहुव्रीहिसंज्ञो भवति ॥

प्रयोगः ॥ वावोच्चं तलेयोक्कावंगानं - वावोच्चदलेयं, बज्जदोवल्
उडियोक्कावंगानं - बज्जदोवल्लुडियं, किच्चु कण्णोक्कावंगानं -
किच्चुगणं ॥

मित्रो ग्रहणे प्रहरणे च युद्धे ससुपम् ॥ 312 ॥

वृत्तिः ॥ मिथः अन्योन्यं गृह्णन्ति यस्मिन् येन वान्योन्यं प्रहरन्ति

तत्र प्रवर्तमानं समानश्रुतिकं तत्रैव प्रवर्तमानेन पुबन्तेन सह नित्यं
समस्यते अन्यार्थे युद्धे गम्यमाने । स समाप्तो बहुव्रीहिसंज्ञो भवति ॥
प्रयोगः ॥ हेल्लमं हेल्लमनोरोदं पिडिबुदाव युद्धदोक्कु-हेल्ला-
हेल्लि, कोलिं कोलिं पोयबुदाव युद्धदोक्कु-कोलाकोलि ॥ मिथ
इति किम् । हेल्लमं हेल्लमं पिडिबुदु युद्धदोक् ॥ ग्रहणे प्रहरणे-येति
किम् । हेल्लमं हेल्लमं मेदिमाक्प युद्धं ॥ युद्ध इति किम् । कय्यं
कय्यनोरोदं पिडिबुमाक्प विनदं ॥ सरूपमिति किम् । कय्यं
कालनोरोदं पिडिबुमाक्प युद्धं ॥

वा वारार्थे संख्येयै संख्याया संख्या ॥ 313 ॥

वृत्तिः ॥ वार्षी विकल्पः संशयो वा ॥ वार्षी वारार्थे-च गम्यमाने संख्या-
वाचि पुबन्तं संख्येयैवर्तमानेन संख्यावाचिनोत्तरपदेन सह नित्यं समस्यते ॥
प्रयोगः ॥ ओरडु मेण् मूरु मेण् - ओरक्मूरु, नाल्कुमेण् अयडु
मेण् - नाल्कयडु, ओरडो मूरो - ओरक्मूरु, नाल्को अयडो -
नाल्कयडु, ओरक्बारि अयडु - ईरडु, ओरक्बारि पत्तु इर्प्पत्तु ॥
वावार्थ इति किम् । ओरडु मूरु, ओरडो मूरे ॥ संख्येय इति किम् ।
पार्वरन्नूरो अयक्तो ॥ संख्येयेति किम् । आने ओरडो कल्लो ॥
संख्येयेति किम् । कुदुरेयो पत्तानेयो ॥

द्वन्द्वः साहित्ये ॥ 314 ॥

वृत्तिः ॥ पुबन्तं पुबन्तेनोत्तरपदेन सह नित्यं समस्यते साहित्ये गम्यमाने ।
स समाप्तो द्वन्द्वसंज्ञो भवति ॥

प्रयोगः ॥ मरुनुं गिडुनुं - मरगिडुगक्, अकियुं गिकियुं - अकियिगिक् -
गक्, करियुं तुरगमुं - करितुरगंगक् ॥ साहित्य इति किम् । मरुनुं
गिडुनुं ॥ द्वन्द्वप्रदेशाः परवद् द्वन्द्वः (॥ 2) इत्येवमादयः ॥ (283)

समानामेकः ॥ 315 ॥

वृत्तिः ॥ रूपतीर्ष्यतो वा समानां शब्दानामेक एव शब्दोऽवशिष्यते
साहित्ये गम्यमाने ॥

प्रयोगः ॥ अक्षमुं अक्षमुं - अक्षंगक्, पादमुं पादमुं - पादंगक्,
माषमुं माषमुं - माषंगक्, मडमुं मडमुं - मडंगक्, जाणनुं-जडुनुं
-जाणर्-चडुरमोण्, विक्किडुं विशदमुं - विक्कियु विशदंगक्मेण् ॥
समानामिति किम् । मरगिडुगक्, पुल्लोदङ्गगक् ॥

अद्वादिः ॥ 316 ॥

वृत्तिः ॥ अद्वादिनान्येन वा सहवचने अद्वादिरेक एव शिष्यते ॥

प्रयोगः॥ कुदुरेयुं आतनुं - अक्, अतुं कुदुरेयुं - अतु, लतेयुं
 शेयुं - इक्, पूतुं उतुं - उतु ॥ अद्वादिष्वेव पूर्वोत्तरयोस्सहवचने
 शब्द पर विप्रतिषेधादुत्तरस्यैव शेषः ॥ आतनुं ईतनुं - इक्, ईतनुं
 अतनुं - उक्, आकेयुं ईकेयुं - इक् ॥ - (२४७)

तन्निनेन् ॥ ३१७ ॥

वृत्तिः॥ तनादिस्तनादिनान्येन वा सहवचने एक एव शिष्यते ॥
 प्रयोगः॥ जिनदत्तनुं - डां, यज्ञदत्तनुं नीनुं - नीं, विष्णुमित्रनुं
 तानुं - तां ॥ अत्रापि पूर्वोक्तन्यामैर्नोत्तरस्यैव शेषः ॥ तानुं नीनुं -
 नीं, नीनुं आनुं - डां ॥

स्त्रीपुन्नप् ॥ ३१८ ॥

वृत्तिः॥ स्त्रीपुन्नपां सहवचने स्त्रीपुन्नबेक एव शिष्यते । शब्द पर-
 विप्रतिषेधादत्राप्युत्तरस्यैव शेषः ॥

प्रयोगः॥ आकेयुं आतनुं - अक्, आतनुं अपुक् - अतु, अपुक् आकेयुं -
 अक् ॥

तन्देस्ताया वा ॥ ३१९ ॥

वृत्तिः॥ ताय् शब्देन सहवचने तंदे शब्द एको वावाशिष्यते ॥

प्रयोगः॥ तंदेयुं तायुं - तंदेगक्, तंदेताय्गक् ॥

एकवक् द्वन्द्वः ॥ ३२० ॥

वृत्तिः॥ द्वन्द्वसमास एकवद् वा भवति ॥

प्रयोगः॥ मरगिडुगक् - मरगिडु, अकिगिक्पुलपोदरुगक् - अकिगिक् -
 पुलपोदरु, कावचंदिरर् - कावचंदिरं ॥

जात्याख्यायामनेकवत् ॥ ३२१ ॥

वृत्तिः॥ एकमप्यनेकवद् वा भवति जात्याख्यायां विषये ॥

प्रयोगः॥ कक्कनेकेदुदु - कक्कनेगक्केकेदुदु, गोधिरेदुदु - गोधिगक्केकेदुदु,
 चान्यं पेचिचतु - चान्यंगक्पेचिचतु ॥ जात्याख्यायामिति किम् । देवदत्तं
 पुष्टिदं, यज्ञदत्तनुं ॥

तिङ् तद्वाचि ॥ ३२२ ॥

वृत्तिः॥ जात्याख्यायां विषये तद्वाचि तिङन्तमनेकवद् वा भवति ॥

प्रयोगः॥ आनेनुं किदुदु - आनेनुं किदुवु, कुदुरेबंदुदु - कुदुरेबंदुवु,
 अकृतुपौदुदु - अकृतुपौदुवु ॥ तिङिति किम् । कुण्ठिबुदं कुदुरेयं
 नोडिदं ॥ तद्वाचीति किम् । देवदत्तं वंदं ॥

अेन् ॥ ३२३ ॥

वृत्तिः॥ ओन् शब्द एकार्थोऽप्यनेकवद् वा भवति ॥

प्रयोगः॥ ओं माडिदं, ओं माडिदेकु; ओन्न मने, ओम्मा मने; ओन्न कुलं, ओम्मा कुलं ॥ व्यवस्थितविभाषा विज्ञानाद्यत्र संज्ञा शब्दे विनिश्चितं तत्र न भवति । ओं देवदत्तं वंदे ॥

पूजोपहारो ॥३२४॥

वृत्तिः॥ पूजायामुपहारं च विषये एकार्थोऽप्यनेकवद् वा भवति ॥

प्रयोगः॥ पूजायाम् । ओम्मा तंदे - ओम्मा तंदेगक् ; ओम्मा गुरु - ओम्मा गुरुगक् ॥ उपराह ।

कं० ॥ बड्वादि रसकालो ।

कून्तेदपिरोऽन्नाकू मिल्ल कडलेगके निम् ॥

मुडियोक्कगे पडुन देगुल ।

देडेयाळुदु कुडद निमगमी येडरायते ॥

प्रतिनिर्देश्यम् ॥३२५॥

वृत्तिः॥ प्रतिनिर्देश्यं विधेयम् । तद्वान्नाकमेकार्थमप्यनेकवद् वा भवति ॥

प्रयोगः॥ ऐश्वर्यमेल्लमधुवं, अधुवं गळिति वा । बेरल तोरिन्नु, तोरिदु विरि वा । लुडि सूरक्, सूरक् गळिति वा ॥

संख्येयमेकवद् ॥३२६॥

वृत्तिः॥ संख्याशब्दविशेष्यं संख्येयं । तदनेकार्थमप्येकवद् भवति वा ॥

प्रयोगः॥ ईरेकु लोकंगक् ; लोकमिति वा ; ईरेड्यादु, अयदु गळिति वा ; ईरेडवस्वगेगक्, अवस्वे इति वा ॥

अब् बहुव्रीहिः ॥३२७॥

वृत्तिः॥ वेति निवृत्तम् । बहुव्रीहि समासादप्यप्रत्ययो भवति । पकारः अप्कात् (१५४) इति विशेषणार्थः ॥

प्रयोगः॥ अलर्गणं, पेरेनोसलं, कुडुविल्लं, नाल्दोक्कं, विडुगलं ॥ बहुव्रीहिरिति किम् । अलर्गणं, पेरेनोसलं ॥

अइ स्वरात् ॥३२८॥

वृत्तिः॥ स्वराणां बहुव्रीहि समासादप्यप्रत्ययो भवति । टकारः

अइदाणान्चः (१८२) इति विशेषणार्थः ॥

प्रयोगः॥ पलगेदयं, निडुवणेयं, नुण्दोडयं, बडुवोलेयक्, निडुजडेयक्, पेरेवणेयक् ॥ स्वरादिति किम् । कुसिगोरलं, कुसिगोरलि ॥

इश्चागादिभ्यः ॥३२९॥

वृत्तिः॥ चागाद्यन्ताद् बहुव्रीहि समासादिप्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः॥ कुङ्चाणि, कुङ्गोलसि, पुष्टिबादि, बलकुङ्जाणि ॥ न्यागादिभ्यं
इति किम् । मिङ्कुवेन्नं, न्येबोन्नं ॥ न्याग, केलस, बैहार, ऊजाग, बाहु,
(बड) बत इति न्यागादिराकृतिगणः॥

इल्लाल्लुप्-च ॥ 330 ॥

वृत्तिः॥ इल्ल शब्दानाद् बहुव्रीहिसमासादि प्रत्ययो भवति । इल्लशब्दस्य
लोपश्च ॥

प्रयोगः॥ पलिललि बाय्, कूरिलि कुङ्गोल, नाणिलि कलहाडि ॥ इल्लादीनि
किम् । पेरेवणेयक् ॥

आक्-च युद्धे पूर्वपदस्य ॥ 331 ॥

वृत्तिः॥ युद्धे विहिताद् बहुव्रीहिसमासादि प्रत्ययो भवति । पूर्वपदस्यागागमश्च

प्रयोगः॥ हेल्लाहेल्लि, कल्लाकल्लि, कोलाकोलि, जणाजाणि,
खाडाखाडि ॥ युद्ध इति किम् । बलगय्यं, मेलगय्यं ॥ पूर्वपदग्रहण-
मुत्तरस्यैव मा भूदिति ॥

अरस्वादीनां दोर्लुबुत्तरपदे ॥ 332 ॥

वृत्तिः॥ अरस्वादीनां शब्दानां दोर्लुब् भवत्युत्तरपदे परे ॥

प्रयोगः॥ अरसिन् मगक्-अरमगक्, बडवु नडु-बडगडु, तेरविन पोन्-
तेरवोन् ॥ दुग्ग्रहणमन्त्यादेश निवृत्त्यर्थम् ॥ उत्तरपद इति किम् । अरु
बंरं, अरसिन् मगक् ॥ अरसु, नरवु, नेरवु, बरवु, तेरवु, बडवु, नोक्वु,
ओक्तरवु इत्यरस्वादिराकृतिगणः॥

कृद्गुणोक्तेः पूर्वस्वरेणैकार्थे ॥ 333 ॥

वृत्तिः॥ एकैर्वा समानाधिकरणे उत्तरपदे परे पूर्वपदभूतानां कृदन्तानां
गुणक्वनानां-च दैः पूर्वस्वरेण सह लुब् भवति ॥

प्रयोगः॥ अत्तुवुडु कोल्-अत्तुंगोल्, वत्तुवुडु पयन्-वत्तुंबयन्,
तृगुवुडु तोट्टिल्-तृगुंदोट्टिल्, उक्कुवुडु तोरे-उक्कुंदोरे, बट्टितु
मोले-बट्टिमोले, ओक्किन्नु कन्नडं-ओक्कगन्नडं, तोरितु मुडि-
तोरमुडि ॥ कृद्गुणोक्तेरिति किम् । अरसुमगं-अरमगं ॥ एकैर्वा
इति किम् । तोरितरविण्णु, तोरितु विण्णु, ओक्किन्नुहारमित्यादी
बहुक्कन्चनान् समासभावः । ओक्कारमित्यादिकन्त्वारोदि शब्देन
समासात् सिद्धम् ॥

अदैस्तन्निनादेः ॥ 334 ॥

वृत्तिः॥ तत्र पूर्वस्वरेण सह दोर्लोपविषये इनादिवर्जितस्य पूर्वपदस्य
सम्बन्धिन इवर्णस्यार्थेकारादेशो भवति ॥

प्रयोगः ॥ पिरिदु मोले - पेर्मोले, विरिदु नावरे - वेक्दावरे ॥
 ए रिति किम् । करिदु मडु - कर्मडु ॥ तत्रेति किम् । दसि कोल् -
 दसिगोल् ॥ अणिनादेरिति किम् । इनिदु मावु - इग्मावु, विणिणतु
 कोने - निणगोने ॥ इन्, विण्, विधु, विद्रु, किरु, निडु इति
 इनादिराकृतिगणः ॥

दीर्घस्वरः ॥ ३३५ ॥

वृत्तिः ॥ तत्रेति वर्तते । पूर्वपदे वर्तमानस्य स्वरस्य दीर्घादेशो भवति
 स्वरादावुत्तरपदे परे पूर्वस्वरेण सह दोर्लोपविषये ॥

प्रयोगः ॥ करिदु इरुक् - कारिरुक्, पिरिदु ओडल् - पैरोडल् ॥
 तत्रेति किम् । ओडलिन ओक्को - ओडलेक्को ॥ एवमिति किम् ।
 वेक्दावरे ॥

न गुरोः ॥ ३३६ ॥

वृत्तिः ॥ पूर्वपदे वर्तमानस्य गुरोः स्वरस्य दीर्घादेशो न भवति
 स्वरादावुत्तरपदे परे पूर्वस्वरेण सह दोर्लोपविषये ॥

प्रयोगः ॥ पच्चोले, बेच्चोडु, बेक्कणने, बेक्कणगरे इत्यादावन्तरङ्ग-
 त्वाद् द्वित्वे कृते गुरुत्वाद् दीर्घाभावः ॥

किरस्तः ॥ ३३७ ॥

वृत्तिः ॥ किरिति पूर्वस्वरेण सह लुप्तपदः किरिदु शब्दो गृह्यते ।
 तस्य तकारादेशो भवति स्वरादावुत्तरपदे परे ॥

प्रयोगः ॥ किरिदु ईक्के - किलीक्के, किरिदु आडि - कित्तडि ॥

नञोर्दोष्टः ॥ ३३८ ॥

वृत्तिः ॥ नडु इत्येतस्य दोष्टकारादेशो भवति स्वरादावुत्तरपदे परे ॥

प्रयोगः ॥ नडु इरुक् - नट्टिरुक्, नडु अडवि - नट्टाडवि ॥

दुग्गणमन्त्यादेशो निवृत्त्यर्थम् ॥

कड्निडः ॥ ३३९ ॥

वृत्तिः ॥ कडिदु, निडिदु इत्येतयोः ष्टकारादेशो भवति स्वरादावुत्तर-
 पदे परे तत्र विषये ॥

प्रयोगः ॥ कडिदु आयं - कट्टायं, कडिदु ओल्लु - कट्टेल्लु, निडिदु
 उल्लुरं - निट्टुल्लुरं, निडिदु आयं - निट्टायं ॥

किरश्च कुर्वञ्जने ॥ ३४० ॥

वृत्तिः ॥ कडिदु, निडिदु इत्येतयोः किरिदु इत्येतस्य च कुरागमो
 भवति व्यञ्जनादावुत्तरपदे परे तत्र विषये ॥

प्रयोगः॥ कडिदु गाडि - कडुगाडि, कडिदु चेलु - कडुचेलु । एवं
निडुदीर्, निडुदूक्, किरानगे, किरुगूक् ॥ व्यञ्जन इत्युत्तरार्धम् ॥

केच्य पच्च बेच्चश्चामः ॥ 341 ॥

वृत्तिः॥ केच्यने, पच्चने, बेच्चने शब्दानां चकारेण सप्तम्यस्य मकारादेशो ^{20/1/43} _{2.36}
भवति व्यञ्जनादावुत्तरपदे परे तत्र विषये ॥

प्रयोगः॥ केच्यने तेगु - केदंगु ॥ एवं केदकिर्, केबोन्; पंदले, पंदोवल्;
पंगाम्; बेन्नीर्, बंगदिर्, बेंबूदि ॥ चेत्यन्त्य मात्रस्य मा भूदिति ॥
व्यञ्जन इति किम् । केच्योले, पच्चडके, बेच्योडु ॥

केमः कश्चो वा ॥ 342 ॥

वृत्तिः॥ कृत मकारस्य केच्यने शब्दस्य ककारस्य चकारादेशो वा भवति
व्यञ्जनादावुत्तरपदे परे तत्र विषये ॥

प्रयोगः॥ चेदंगु, केदंगु; चेदकिर्, केदकिर्; चेगाम्, केगाम् ॥
केम इति किम् । पंदले, वेगल् ॥ क इति अन्त्यस्य मा भूत् ॥

अते सुर्वे मश्चौर्यादिषु च ॥ 343 ॥

वृत्तिः॥ कृत मकारस्य केच्यने शब्दस्य बेच्चने शब्दस्य चाद्यकारेण
सह इत्युत्तरार्धो वा भवति व्यञ्जनादावुत्तरपदे परे उर्यादिषु च
परतस्तत्र विषये ॥

प्रयोगः॥ विमुसंजे, विमुदकिर्; विमुनीर्, विमुगदिर्; कैयुरि, कैसकि;
वैयुरि, वैसोडु ॥ पक्षे । केजंजे, चेजंजे; केदकिर्, चेदकिर्;
बेन्नीर्, बंगदिर्; केन्नुरि, केच्युरि; केन्नकि, केच्यकि; वेन्नुरि,
वेच्युरि; वेन्नोडु, वेच्योडु ॥ इदमेव ज्ञापकमुर्यादिषु परतः केच्यने,
बेच्चने शब्दयोरुत्तर विषये मादेशोऽपि भवतीति ॥ अनयोरिति किम् ।
पंदले, पच्चडके ॥ उर्यादिष्विति किम् । केच्याने, बेच्चगूक् ॥
उरि, अकि, ओडु, ओक्कु, ओण्णे, उगुर, अणिल, आवरे, अडविल,
अडके इत्युर्यादिनाकृतिगणः ॥

कृतो मो गदबज्यनकि ॥ 344 ॥

वृत्तिः॥ कृदन्तानां शब्दानां मकारादेशो भवति गदबजादावुत्तरपदे परे तत्र विषये ॥
अकि तु न भवति ॥ (345)

प्रयोगः॥ ओनुवुदु कोल् - ओतुंगोल् ॥ एवं कुतुंगरि, तूगुंदोदिल, आतुंदोरे,
कुतुंवयन्, मिन्तुंबुक्कु, तूगुंजोडर्, ओतुंजगक् ॥ अनकीति किम् । ओनु
मगके, ओडुवडारि, ओनुव वावि, माडुवजगक् ॥ कृत इति किम् । बेक्कवावरे,
कगगंदि ॥ गदबजीति किम् । तूगुव डोणे, केगुव सोणे ॥ तत्रेति किम् ।

पाङ्गुदेकगे ॥ आनकीति वचनात् बहुवचनाच्चात्र विषये अग्निकल्पो-
उवक्ष्यते । सा च व्यवस्थित विभाषा विज्ञायत इति पटुधातोः कृदन्तस्य
नित्यमेवाग्न भवति । माडल्पटुवजगर्क, तूगल्पटुव दीविगे ॥

अग्न बहुकम् ॥ 345 ॥

वृत्तिः ॥ अगागमो बहुकं भवति एकर्चं व्यञ्जनादावुत्तरपदे परे
तत्र विषये ॥

प्रयोगः ॥ बडितु-मोले बडमोले, तौरितु-मुडि तौरमुडि ॥ क्वचिन्न
भवति । बलमोले, मेल्लडि, कूर्गति ॥ क्वचिद् विकल्पः ॥ चुच्युव
कोक्कि - चुच्युंगोक्कि ; तूगुव सोडर् - तूगुंजोडर् ॥ क्वचिदन्यदेव
भवति । निडियुंदले, इकियुंलोक्नु ॥ (344)

कम् नणः ॥ 346 ॥

वृत्तिः ॥ नकारान्तस्य पकारान्तस्य च शब्दस्य कमागमो बहुकं भवति
एकर्चं व्यञ्जनादावुत्तरपदे परे ॥

प्रयोगः ॥ मीनं बुक्कु, मींबुक्कु ; वानं गुकि, बांगुकि ; कण्णं दोक्कलि,
कण्णदोक्कलि ; गोणा नाकि, गोण्णाकि ॥ नण इति किम् । तैक् वल्लुरु ॥
व्याख्या ॥ ... गार्तवन्चीकुक्कि शब्दः । कतमः (89) इत्यादिना कस्य गादेशः ।
कम्कुमि (55) इति एकारस्य द्विर्भावः ॥

कः कुम् ॥ 347 ॥

वृत्तिः ॥ ककारान्तस्य शब्दस्य कुमागमो भवति बहुकमेकार्चं
व्यञ्जनादावुत्तरपदे परे ॥

प्रयोगः ॥ वेक्कुं वडे, वेक्वडे, तेक्कुं वसुर्, तेक्वसुर् ॥

दोर्मो शिन्धुडिमेगोः ॥ 348 ॥

वृत्तिः ॥ झडि, मेगु इत्यनयोरंशवाचिनो दोर्मकारदेशो भवति
व्यञ्जनादावंशवाचिनि पदे परे ॥

प्रयोगः ॥ कय्य झडि-झंगल्, काल मेगु-मैंगाल् ॥ अनयोरिति
किम् । कय्य झोक्कु-झोक्कय्, काल पोरगु-पोरकाल् ॥
अंशिनीति किम् । झडिमेगुगल् ॥ व्यञ्जनादाविति किम् । इद्विय
झडि - झडिशिट्टि ॥

व्याख्या ॥ अंशिना भिन्नेन (306) इति समासः ॥ -

पिण्डु पिन्दुमुन्दोः ॥ 349 ॥

वृत्तिः ॥ पिण्डु, मुण्डु इत्येयोरंशवाचिनो दोर्लुब् भवति व्यञ्जनादा-
वंशवाचिनि पदे परे ॥

प्रयोगः॥ मागिय मुंदु - मुंमागि, काल मुंदु - मुंगाल, काल पिंदु - पिंगाल, तलेय पिंदु - पिंदले ॥

नित्यं मेवरि ॥350॥

वृत्तिः॥ अधिकारोऽयम् । यदित ऊर्ध्वमनुष्मिष्यामस्तन् मेवरि नित्यं भवतीति वेदितव्यम् ॥

ओण्डुनाल्केदोरक्षन्द्धे ॥351॥

वृत्तिः॥ ओण्डु, नाल्कु, अय्दु इत्येतैर्षां दोर्लुब् भवति ०यञ्जनादाकुतर पदे परे न द्वन्द्वसमासे । मेवरितु नित्यं भवति । मेवरि नित्यविधानादन्यत्र विकल्पः ॥

विप्रयोगः॥ ओण्गावुदं, ओण्डुगावुदं; ओण्देसे, ओण्डुदेसे; नाल्मोगं, नाल्कुमोगं; नाल्गावुदं, नाल्कुगावुदं; अय्मुषुडं, अय्दुमुषुडं; अय्मोले, अय्दुमोले; ओण्मे, ओण्वर्; नाल्मे, नाल्वर्; अय्मे, अय्वर् ॥ अक्षन्द्ध इति किम् । अय्दुनाल्केण्डु ॥ ०यञ्जनादाविति किम् । ओण्टानेयं, नाल्काकल्, अय्दाडु ॥

व्याख्या ॥ - संख्यायामेद्वारे (433), संख्याया वर (241) इत्येताभ्यां योगाभ्यां मेप्रत्ययो व्यप्रत्ययश्च विधास्येते । ओण्टोः (99)

मूरोः ॥352॥

वृत्तिः॥ मूरु इत्यस्य दोर्लुब् भवति ०यञ्जनादाकुतरपदे परे न द्वन्द्वसमासे । मेवरितु नित्यं भवति ॥

प्रयोगः॥ मूगावुदं, मूरुगावुदं; मूदलेयं, मूरुतलेयं; मूमे, मूवूर् ॥ अक्षन्द्ध इति किम् । मूरुनाल्कु ॥ ०यञ्जन इति किम् । मूरावु । योगविभाग उत्तरार्धः ॥

ह्रस्वस्तत्र वा ॥353॥

वृत्तिः॥ मूरु इत्यस्य तुलोपे सति ह्रस्वादेशो वा भवति ॥

प्रयोगः॥ मुग्गुडे, मूग्गुडे; मुक्कोडे, मूगोडे; मुच्चोडु, मूचोडु ॥ तत्रेति किम् । मूरुगावुदं ॥

व्याख्या ॥ - मुग्गुडे । मीः (68) इति गकारस्य द्विर्भावः ॥

मेवरि ॥354॥

वृत्तिः॥ मूरु इत्यस्य ह्रस्वादेशो वा भवति मेवरि परे ॥

प्रयोगः॥ मुम्मे, मूमे; मुन्वर, मूवर ॥

आरोः ॥355॥

वृत्तिः॥ मारु इत्यस्य ह्रस्वादेशो भवति ०यञ्जनादाकुतरपदे परे न

द्वन्द्व समासे । मेवरितु नित्यम् । अन्त्यस्य प्रयोजनाभावादेरेव भवति ॥
प्रयोगः ॥ अरुगानुदं, अरुगानुदं ; अरुमोर्कं, अरुमोर्कं ; अरुमे,
अरुमे ॥

लुप् सासिरैकोः ॥ 356 ॥

वृत्तिः ॥ सासिर, औकु इत्येतयोः लुब् भवति व्यञ्जनानादावुत्तरपदे परे
न द्वन्द्व समासे । मेवरितु नित्यम् ॥

प्रयोगः ॥ सासिर्दलेयं, सासिरतलेयं ; सासिर्दोर्कं, सासिर्दोर्कं ;
औकगय्यं, औकुकय्यं ; औकगानुदं, औकगानुदं ; सासिर्मे, सासिर्वरु ;
औक्मे, औक्वर ॥

शित् ॥ 357 ॥

वृत्तिः ॥ यदितः परमनुक्रमिष्यामस्तत्सर्वं शिक्वद् भवतीति वेदितव्यम् ॥

ओरोर्दोः ॥ 358 ॥

वृत्तिः ॥ व्यञ्जन इति निवृत्तम् ॥ ओंदु इत्यस्य ओरित्यादेशो भवति
स च शिक्वद् भवति उत्तरपदे परे न द्वन्द्व समासे । मेवरितु नित्यम् ॥
प्रयोगः ॥ ओर्तले, ओंदुतले ; ओर्वर्कणंगे, ओंदुकणंगे ;
ओर्नुडियं, ओंदुनुडियं ; ओर्मै, ओर्वर् ॥

ओरडोरिर् ॥ 359 ॥

वृत्तिः ॥ ओरडु इत्यस्य इरित्यादेशो भवति स च शिक्वद् भवति
उत्तरपदे परे न द्वन्द्व समासे । मेवरितु नित्यम् ॥

प्रयोगः ॥ इर्वर्क्, ओरक्वर्क् ; इर्तले, ओरक्तले ; इर्मै, इर्वर् ॥
व्याख्या ॥ इर्तले, ओरक्तले । जादिष्टाप् रक्ः (90) इति तृतीयवर्णाभावः ॥

स्वरे मुय् मूरोः ॥ 360 ॥

वृत्तिः ॥ मूरु इत्यस्य मुय् इत्यादेशः शिक्वद् भवति स्वरादावुत्तर
पदे परे न द्वन्द्व समासे । मेवरितु नित्यम् ॥

प्रयोगः ॥ मुय्याने, मूराने ; मुय्यैकु, मूरैकु ; मुय्ये, मुय्वर् ॥
स्वर इति किम् । मुतले, मूरुतले ॥

ओंबतोस्तोम् पत्तो ॥ 361 ॥

वृत्तिः ॥ ओंबतु इत्यस्य तोमित्यादेशः शिक्वद् भवति फुशब्दे परे न
द्वन्द्व समासे । मेवरितु नित्यम् ॥

प्रयोगः ॥ तौंबतु, ओंबतुपतु । तोम्मे, तौंबर् ॥ पत्ताविति किम् । ओंबतु-
नाम्बु ॥

ओंबय् नूरु सासिरै ॥ 362 ॥

वृत्तिः॥ ओंबन्तु इत्यस्य ओंबय् इत्यादेशः शिप्त्वद् भवति नूरुशब्दे
सासिरशब्दे च परे न द्वन्द्वसमासे । मेवरितु नित्यम् ॥

प्रयोगः॥ ओंबय्नूरु, ओंबन्तुनूरु, ओंबय्सासिरं, ओंबन्तुसासिरं,
ओंबय्मे, ओंबय्वर् ॥ नूरुसासिर इति किम् । ओंबन्तु लक्कं ॥

पयिन् पत्तोः ॥ 363 ॥

वृत्तिः॥ पन्तु इत्यस्य पयिन् इत्यादेशः शिप्त्वद् भवति नूरुशब्दे सासिर
शब्दे च परे न द्वन्द्वसमासे । मेवरितु नित्यम् ॥

प्रयोगः॥ पयिन्नूरु, पन्तुनूरु, पयिन्सासिरं, पन्तुसासिरं, पयिन्मे,
पयिन्वर् ॥ अनयोरिति किम् । पन्तु लक्कं ॥

पन्नोदौ ॥ 364 ॥

वृत्तिः॥ नित्यं मेवरि इति निवृत्तम् ॥ पन्तु इत्यस्य पन् इत्यादेशः
शिप्त्वद् भवति ओंदुशब्दे परे न द्वन्द्वसमासे ॥

प्रयोगः॥ पन्नोदु ॥ ओंदाविति किम् । पन्तोबन्तु ॥

ओरडौ ॥ 365 ॥

वृत्तिः॥ पन्तु शब्दस्य पन् इत्यादेशः शिप्त्वद् भवति ओरडुशब्दे परे ॥

प्रयोगः॥ पन्नेरडु ॥ योगविभागो निर्देशार्थः ॥

पदिमूर्वादिषट्के ॥ 366 ॥

वृत्तिः॥ पन्तु इत्यस्य पदिरादेशः शिप्त्वद् भवति मूरु इत्येतदादिषु
षट्षु शब्देषु परेषु ॥

प्रयोगः॥ पदिमूरु, पदिनाल्कु, पदिनट्टु, पदिनारु, पदिनेकु,
पदिनेट्टु ॥ मूर्वादिषट्क इति किम् । पन्तोबन्तु ॥

पदेर्नक् स्वरे ॥ 367 ॥

वृत्तिः॥ पदि इत्यस्य नगागमो भवति स्वरादाकुत्तरपदे परे ॥

प्रयोगः॥ पदिनट्टु, पदिनारु, पदिनेकु, पदिनेट्टु ॥ पदेरिति

किम् । पन्तोबन्तु, पन्नोदु ॥ स्वर इति किम् । पदिमूरु, पदिनाल्कु ॥

केरुगोः कीरुकिनौ ॥ 368 ॥

वृत्तिः॥ केरुगु इत्यस्य कीरु, किन् इत्येतावादेशौ शितौ भवत
उत्तरपदे परे ॥

प्रयोगः॥ कीरुकि, कीरुपोटे, किन्नेलं, किन्निट्टे ॥

व्याख्या ॥ (306), (53)

किरिदुबेट्टित्तुपेरुगोः कुरुविरुपेडं ॥ 369 ॥

वृत्तिः॥ किरिदु, बेट्टित्तु, पेरुगु इत्येतेषां यथाक्रमं कुरु, विरु, पेड

इत्यादेशः शितो भवत्युत्तरपदे परे ॥

प्रयोगः ॥ कुरुगडं, कुरुगडु, कुरुमने, बिरुगाकि, बिरुबुडि, बिरुवजे,
पेडगाल, पेडगय, पेडतले ॥

आदीदूदद्विदूदोः ॥370॥

वृत्तिः ॥ अदु, इदु, उदु इत्येतेषां यथाक्रमं आत्, ईत्, ऊत् इत्येते
आदेशा भवत्युत्तरपदे परे ॥

प्रयोगः ॥ आनाडु, आवीडु, ईयाने, ईमने, ऊमानिसं, ऊवाक् ॥

आगेल्लस्य वा ॥371॥

वृत्तिः ॥ ओल्लशब्दस्य आगागमो वा भवत्युत्तरपदे परे ॥

प्रयोगः ॥ ओल्लाचनं, ओल्लाचनं, ओल्लजनंगक्, ओल्लजनंगक् ॥

कोंकोः कुडुः ॥372॥

वृत्तिः ॥ कोंकु इत्येतस्य कुडु इत्यादेशो वा भवत्युत्तरपदे परे ॥

प्रयोगः ॥ कुडुविल्लं, कोंकुविल्लं, कुडुवुर्वु, कोंकुवुर्वु ।

महतो मा व्यञ्जने ॥373॥

वृत्तिः ॥ महच्छब्दस्य मा इति शिद्वाददेशो वा भवति व्यञ्जनादाकुत्तरपदे परे ॥

प्रयोगः ॥ मादेवं, महादेवं, मादानि, महादानि ॥ व्यञ्जन इति किम् ।

महांगने, महाविध ॥

सहस्य सा ॥374॥

वृत्तिः ॥ सहशब्दस्य सा इति शिद्वाददेशो वा भवति व्यञ्जनादाकुत्तरपदे परे ॥

प्रयोगः ॥ सादेवं, सहदेवं, सावासि, सहावासि ॥ व्यञ्जन इति किम् । सहस्रं ॥

ओक्कमेकस्या संस्कृतेऽपि ॥375॥

वृत्तिः ॥ एकशब्दस्य ओक्क इति शिद्वाददेशो वा भवति संस्कृतेऽपि
व्यञ्जनादाकुत्तरपदे परे ॥

प्रयोगः ॥ ओक्कसरं, ओक्कसरं, ओक्कराशि, ओक्कराशि, ओक्कतुक्कं, ओक्कतुक्कं ॥ ^{7.3.93}_{3.5.94}

व्यञ्जन इति किम् । ओकांगं, ओकावकि ॥ इदमेव हितापक्रमसंस्कृतेनाप्येक-
शब्दस्य समासोऽस्तीति ॥

त्रिचतुरोस्तिचौ वा तद्विते च ॥376॥

वृत्तिः ॥ त्रि, चतुर इत्येतयोः तिचौ इत्यादेशौ शितो वा भवतः संस्कृते-
ष्वसंस्कृतेऽपि व्यञ्जनादाकुत्तरपदे परे तद्विते च परे ॥

प्रयोगः ॥ त्रिदंडि, त्रिदंडि, त्रिगुंडं, त्रिगुंडं, त्रिमोर्गं, त्रिमुखं, त्रिदंतं,
चतुर्दंतं, चौविधं, चतुर्विधं, चौमागि, चतुर्भागि ॥ तद्विते ॥ तितयं,
त्रितयं, चौतयं, चतुष्टयं ॥ अनयोरिति किम् । पंचमुखं, पंचतयं ॥

द्वैतद्वय ॥ 377 ॥

वृत्तिः ॥ द्विशब्दस्य द्व, दु इति शितवादेशौ वा भवतः संस्कृतोपसंस्कृती
व्यञ्जनादावुत्तरपदे परे तद्धिते च परे ॥

प्रयोगः ॥ द्वमुकं, दुमुकं, द्विमुखं; द्वाजवं, दुजानं, द्वियागं; दूतयं,
दुतयं, द्वितयं; द्वीतीयं, दुतीयं, द्वितीयं ॥ इभावेनयोगौ गमको
द्विनिचतुश्शब्दानामन्तविषये लिङ्गसंज्ञा भवतीति ॥

कीलारादीनि यथोपदिष्टम् ॥ 378 ॥

वृत्तिः ॥ कीलारादयः शब्दा यथोपदेशं साधनै वैदितव्याः ॥

प्रयोगः ॥ कीलारं, कीरारं; देवारं, चवकारं, गूडारं, दीवकिगे,
दीवाकिगे; सीयदरं, सीयदारं, सीयबारं; सिरिदरं, सिरिदारं,
सिरिबारं; वंकदरं, वंकदारं, वंकबारं; पाणीयदरं, पाणीयदारं,
पाणीयबारं; कंटेयदरं, कंटेयदारं, कंटेयबारं; चौवट्टं, पायवट्टं,
रत्नवट्टिगे, संतेवट्टणं, देसेवल्लि, कल्लवुरं, वण्णवुरं, झंतवुरं,
कंडपटं, निब्बुद्धि, मालेदोरणं, दंमाणि, चम्मट्टिगे, चम्मट्टिगे,
कंसाकं, देगुलं, सूयाणं, देशाके, दुगं, दूगं, तिगं, तीगं; चौकं इति
कीलारादिराकृतिगणः ।

मक् पेरुवादीनाम् ॥ 379 ॥

वृत्तिः ॥ पेरुवादीनां मगागमौ वा भवति व्यञ्जनादावुत्तरपदे परे ॥

प्रयोगः ॥ पेडंगम्, पेडाय; वेडुंबोके, वेडुवोके; वेडुंगाडु, वेडुगाडु;
आगसं वोच्चं, आगसवोच्चं; वगगंदोवल, वगगंदोवल; कक्कुंदरि,
कक्कुंदरि; मर्दुंगूक्, मर्दुगूक्; कोंकुंडाणे, कोंकुंडाणे ॥ पेरुवा-
दयः प्रयोगगम्याः ॥

धाताकुतः ॥ 380 ॥

वृत्तिः ॥ उकारान्तस्य शब्दस्य मगागमौ वा भवति व्यञ्जनादौ
धातावुत्तरपदे परे ॥

प्रयोगः ॥ मडुं वीक्दं, मडुवीक्दं, गिडुंगडिदं, गिडुगडिदं; कडुंगंडं,
कडुगंडं; वीडुवोक्कं, वीडुवोक्कं ॥ धाताविति किम् । मडुनीर्,
गिडुगाय ॥ व्यञ्जन इति किम् । गिडुवगुक्दं ॥ उत इति किम् ।
ओलेगंडं, वडिगोंडं ॥ (278) (279)

अतः ॥ 381 ॥

वृत्तिः ॥ अकारान्तस्य शब्दस्य मगागमौ वा भवति व्यञ्जनादौ
धातावुत्तरपदे परे ॥

प्रयोगः॥ बक्पं विडिदं, बक्पविडिदं, नेलं विडिदं, नेलविडिदं॥
योगविभाग उत्तरार्धः॥

संस्कृतस्य नित्यम् ॥ 382 ॥

वृत्तिः॥ अकारान्तस्य संस्कृतशब्दस्य नित्यं ममागमो भवति व्यञ्जनानादौ-
न्धाताकुत्तरपदे परे ॥

प्रयोगः॥ चक्रं गोंडं, वज्रं गोंडं, खड्गं विडिदं, दंडं गोंडं ॥ संस्कृतस्येति
किम् । मरंगडिदं, मरगडिदं ॥ अत इति किम् । विधुगोंडं, विधुगोंडं ॥

गुक्तिबोलि ॥ 383 ॥

वृत्तिः॥ अकारान्तस्य शब्दस्य नित्यं ममागमो भवति गुक्तिप्रत्यये
बोलिप्रत्यये च परे ॥

प्रयोगः॥ आटंगुक्ति, लंचंगुक्ति, धनंगुक्ति, इंद्रबोल, चंद्रबोल,
आतंबोल, क्षणंबोल ॥ गुक्तिबोलीति किम् । आटगारं, गेल्लगारं;
इंद्रनबोल, चंद्रनबोल ॥ (414), लक्ष्यः

उतो गारै ॥ 384 ॥

वृत्तिः॥ उकारान्तानां शब्दानां ममागमो नित्यं भवति गारप्रत्यये परे॥
प्रयोगः॥ पाडुंगारं, जूडुंगारं, औडुंगारं ॥ उत इति किम् । कुंमगारं,
मणिगारं ॥ गार इति किम् । पाडुगं, जूडुगं ॥ (415)

सम्भ्रमोऽसकृत् ॥ 385 ॥

वृत्तिः॥ आह्वयप्रतिपादने प्रयोक्तृत्वरूपं सम्भ्रमः । तस्मिन् गम्यमाने
यत्पदं वाक्यं वा वर्तते तदसकृदनेकवारं प्रयुज्यते ॥

प्रयोगः॥ कुडु कुडु कुडु, तुडु तुडु तुडु, ओपिसोपिसोपिसु, नौडु
नौडु नौडु, इत वा इत वा इत वा, आने बंदुदानेबंदुदानेबंदुदु, दंडु
बंदुदेक् दंडुबंदुदेक् दंडुबंदुदेक् ॥ सम्भ्रमादौ पदं वाक्यं वा वर्तते
न तदवयव इति नासावसकृद् द्विर्वा भवति ॥ सम्भ्रम इति किम् ।
आनेबंदुदु ॥

सातत्यक्रियासाकल्यामीक्षण्ये द्विः ॥ 386 ॥

वृत्तिः॥ सातत्यमक्लिष्टैः क्रियान्तरैरव्यवधानं । क्रियासाकल्यमवयव-
क्रियाणां कालस्वरूपम् । आमीक्षण्यमावृत्तिः पौनःपुन्यं ॥ सातत्याद्यर्थे
प्रवर्तमानं शब्दरूपं द्विः प्रयुज्यते ॥

प्रयोगः॥ सातत्ये । बंदं बंदं, पौदं पौदं, कंडं कंडं ॥ क्रियासाकल्ये ।
कोय्कोर्येणु कोयं, पोयपोर्येणुतेपोयं, बाबायेणुतेबंदं ॥ आमीक्षण्ये ।
आट्टिट्टिकुपिदं, उंडुडुपौदं, नौडिनौडिनर्क ॥ श्लेषिविति किम् ।

वंदं, कोटदं, उंडं, पौदं ॥

नानावधारणो ॥ 387 ॥

वृत्तिः ॥ नानाभूतानां भेदेन यत्तापरिच्छेदो नानावधारणं । तत्र वर्तमानं शब्दरूपं द्विः प्रयुज्यते ॥

प्रयोगः ॥ ईजाकिगेयोक्किवर्गे पोन्नं पोन्नं कुडु, ईगं टिनोक्किवर्गे पोन्नं पोन्नं कुडु - प्रत्येकं निष्कमानं देहिनाधिकमित्यर्थः ॥ नानेति किम् । जाकिगेयोक्किवर्गे पोन्नं कुडु - एकमेव निष्कमित्यर्थः ॥ अवधारण इति किम् । जाकिगेयोक्किवर्गे पोन्नं कुडु । अत्र पोन् शब्दो धनवाचीति नावधारणम् । एकं द्वौ त्रीन् दश वा निष्कान् देहीत्यर्थः ॥

15/5/93
8.10am

आधिक्ये ॥ 388 ॥

वृत्तिः ॥ आधिक्यं प्रकर्षः । तस्मिन् द्योत्ये यद्वर्तते पदं वाक्यं वा तद् द्विः प्रयुज्यते ॥

प्रयोगः ॥ तुक्किल् तुक्किल् - अधिकं नम इत्यर्थः । एवं आदुरादुडु, लेसुलेसु, होमगप्पुदेमगप्पुडु, ओक्किदक्कोक्किदक् ॥ आधिक्य इति किम् । तुक्किल्, लेसु ॥ योगविभाग उत्तरार्थः ॥

तुदिमोदलः पूर्वस्थादिस्वरात्तश्च ॥ 389 ॥

वृत्तिः ॥ आधिक्ये द्विरुच्यमानस्य तुदिशब्दस्य मोदल् शब्दस्य च पूर्वस्थादिस्वरादुत्तरावयवस्य च इति द्वितकारदेशो भवति ॥

प्रयोगः ॥ तुत्ततुदि, मोत्तमोदल् ॥ तुदिमोदल इति किम् । ओक्कगोक्कु ॥ पूर्वस्योत्तरस्य मा भूत् । आदिस्वरादित्यन्तस्वरान्गामूत् ॥

कडेनडोडुः ॥ 390 ॥

वृत्तिः ॥ आधिक्ये द्विरुच्यमानयोः कडे नडु इत्येतयोः पूर्वस्थादिस्वरा-
दुत्तरावयवस्य डु इत्यादेशो भवति । पूर्ववदत्रापि द्विटकारको निर्देशः ॥

प्रयोगः ॥ कट्टकडे, नट्टनडु ॥ अनयोरिति किम् । देसे देसे, मूले मूले ॥

दोरद् गुणोक्तेः ॥ 391 ॥

वृत्तिः ॥ आधिक्ये द्विरुच्यमानस्य गुणवचनस्य पूर्वस्य दोरकारादेशो भवति ॥

प्रयोगः ॥ तीरतीर मुत्तुगक्, बट्ट बट्ट मोलेगक्, विक्किम विक्किमंचेगक्, दोडु दोडुनेगक् ॥ गुणोक्तेरिति किम् । पत्तुपत्तानेगक् ॥

गोठ्यञ्जनादोर्लुप् ॥ 392 ॥

वृत्तिः ॥ आधिक्ये द्विरुच्यमानानां गुहाब्दान्तानां व्यञ्जनादीनां शब्दानां पूर्वस्य दोर्लुप् भवति ॥

प्रयोगः ॥ केक्केक्के पौदं - अत्यन्तमधोगत इत्यर्थः । एवं सेरसेरु,

वेकवेकगु, तक्तकगु, मेमेगु, मूमुगु ॥ गौरिति किम् । बेगेबेगे ॥
०मञ्जनादेरिति किम् । श्लोकगोक्कगु ॥

धातुबहुस्वरस्य ॥ 393 ॥

वृत्तिः ॥ आधिक्ये द्विरुच्यमानानां गुणशब्दान्तानां व्यञ्जनादीनां
बहुस्वराणां धातूनां पूर्वस्य दोर्लुब् भवति ॥

प्रयोगः ॥ तोक्तोक्तगिदुदु, वेकवेकगिदुदु, मुकुमुकुगिदुदु,
मोक्कमोक्कगिदुदु ॥ बहुस्वरस्येति किम् । द्विस्वरे मा भूत् ॥

वानुकरणे ॥ 394 ॥

वृत्तिः ॥ अनुकरणे वर्तमानं शब्दरूपं द्विः प्रयुज्यते । तत्र च पूर्वस्य
दोर्लुब् वा भवति ॥

प्रयोगः ॥ कम्मने कम्मने, कम्मकम्मने; तण्णने तण्णने, तण्णतण्णने;
मेल्लने मेल्लने, मेल्लमेल्लने ॥

केकगुमेगोस्सामीप्ये ॥ 395 ॥

वृत्तिः ॥ सामीप्यं प्रत्यासत्तिर्देशकृता कालकृता वा । तस्मिन् द्यौत्ये
केकगु, मेगु इत्येतयोः द्विः प्रयोगो भवति । तत्र च पूर्वस्य दोर्लुब्
वा भवति ॥

प्रयोगः ॥ केककेकगे नरक बिलंगक्, मेमेगे स्वर्ग पटलंगक्, वेकगे
केकगे नरक बिलंगक्, मेमेमेगे स्वर्ग पटलंगक्; केककेकगे दुर्गिस्सं,
केकगे केकगे दुर्गिस्सं; मेमेगे सुग्गिस्सं, मेमेमेगे सुग्गिस्सं ॥ सामीप्य
इति किम् । मरदमेगे तिङ्गक्, मुगिलमेगे तारगे, तलेय मेगे कोडं
इत्यत्रौत्तराधर्यमात्रं न सामीप्यम् ॥

मोदलोऽन्यतोऽतिशये ॥ 396 ॥

वृत्तिः ॥ दोरिति निवृत्तम् ॥ अन्यैर्म्योऽतिशये द्यौत्ये मोदल्शब्दस्य
द्विः प्रयोगो भवति तत्र पूर्वस्य लुब् वा भवति ॥

प्रयोगः ॥ वसंतदोक्कलुगे मोदमोदलोक् पुत्तुदु, मोदल्मोदल् पुत्तुदु—
अन्यैर्म्यः प्रथममेव युष्मिन् भवतीत्यर्थः । द्युरदोक्किम्मोदमोदलो-
क्केच्चर ॥ अन्यत इति किम् । मामरं मोदल् नेरे पुत्तुदु बक्किं कलुदु ॥
अत्र स्वव्यापारापेक्षयैवातिशयेन त्वन्यसपेक्षया ॥ आतिशय इति
किम् । मोदलुडं ॥

वीप्सानुपूर्व्ये सुपश्श्लुप् ॥ 397 ॥

वृत्तिः ॥ वदूनां सजातीयानामर्थानां साकल्येन प्रत्येकं क्रियादिभिः

प्रयोजनुराप्तुमिच्छा वीप्सा । क्रमानुल्लंघनमानुपूर्व्यम् ॥ वीप्सायामानुपूर्व्ये

च वर्तमानं शब्दरूपं द्विः प्रयुज्यते । तत्र च पूर्वस्य पुपः श्लुब् वा भवति ।
 प्रयोगः ॥ वीप्सायाश्च । कैरिकैरियोक् मेरेदं, कैरियोक् कैरियोक् मेरेदं;
 मने मनेगकोप्पिदुनु, मनेगक् मनेगकोप्पिदुनु; पोकेपोकेगक् चेल्लु,
 पोकेगक् पोकेगक् चेल्लु; तंतं मसिरि, तम्म तम्म सिरि ॥ शानुपूर्व्ये ।
 मोदमोदलोक् दोडित्तु, मोदलोक् मोदलोक् दोडित्तु; तुदितुदियोक्
 सण्णं, तुदियोक् तुदियोक् सण्णं; अज्जज्जरं वंदिसु, अज्जरनज्जरं वंदिसु;
 किरिय किरियारं बेसगोक्, किरियरं किरियरं बेसगोक् ॥ वीप्सानुपूर्व्ये
 इति किम् । मनेयोप्पित्तु, तुदियोक् सण्णं ॥

तिङ्श्चाबाधे ॥ ३९८ ॥

वृत्तिः ॥ आबाधः पीडा । तद् विषये वर्तमानं शब्दरूपं द्विः प्रयुज्यते ।
 तत्र च पूर्वस्य पुपस्तिङ्श्च श्लुब् वा भवति ॥
 प्रयोगः ॥ मर मरं, मरं मरं; पौद पौदं, पौदं पौदं; कल् कल्लं,
 कल्लं कल्लं; पुल्लुल्लोक्, पुल्लोक् पुल्लोक्; बंद बंदय्, बंदय् बंदय्;
 बाब्बोरं, बारं बारं; पौप पौपें, पौपें पौपें ॥ आबाध इति किम् ।
 मरं, कल्, बंदय्, पौपें ॥

वाक्यादेरामन्नितस्यासूया सम्मति कौप कुत्सन-
भर्त्सनैऽन्यतरस्य प्लुतश्च ॥ ३९९ ॥

वृत्तिः ॥ परगुणा सहनमसूया । चार्यैष्वाभिमर्त्यं सम्मतिः । कौपः क्रोधः ।
 कुत्सनं निन्दा । दण्डविष्करणं भर्त्सनं ॥ असूयाद्यर्थेषु वर्तमानस्य
 वाक्यस्यादिभूतं यदामन्नितपदं तस्य द्विः प्रयोगो भवति । तत्र
 च पूर्वस्योत्तरस्य वा प्लुतो वा भवति ॥
 प्रयोगः ॥ असूयायां । देवदत्ता ३ देवदत्त, देवदत्त देवदत्ता ३; देवदत्त
 देवदत्त निनगेनुमिल्लं ॥ सम्मतौ । मगने ३ मगने, मगने मगने ३,
 मगने मगने नीनोक्कित्तु जेय्दय् ॥ कौपे । बाणसिगा ३ बाणसिग,
 बाणसिग बाणसिगा ३, बाणसिग बाणसिग नीनिर्दपयो सत्तयो ॥
 कुत्सने । सतिथे ३ सतिथे, सतिथे सतिथे ३, सतिथे सतिथे निन्न-
 चेणतनमं छुडुगे ॥ भर्त्सने । दुरुक्का ३ दुरुक्क, दुरुक्क दुरुक्का ३,
 दुरुक्क दुरुक्क निन्न कौंउपें कडिदपें ॥ वाक्यादेरिति किम् । ओक्किदक्
 नीं मगके ॥ आमन्नितस्येति किम् । देवदत्तनोक्किदं ॥ असूयादि
 ग्रहणं किम् । पार्व्व नीं जन्ममं माडु, शरसूनीं कक्कगमं माडु ॥
 असकृदधिकारादिह सर्वत्र त्रिवचनमपि केचिदिच्छन्ति ॥ बंद बंद बंदं,
 बंदं बंदं बंदं; उंडुंडुंडु पौदं, तोक् तोक् तोक् गित्तु, बेक्बेक्बेक्कगित्तु

गगने गगने गगने इति ॥

दूरादाहाने बहुक्म् ॥ 400 ॥

वृत्तिः ॥ दूरादाहाने वर्तमानस्यामल्लितस्य पदस्य बहुक्ं प्लुतो भवति ॥
प्रयोगः ॥ ओले अण्णा ३ इत्त वा, ओले अक्का ३ इत्त वा, ओले
अण्ण इत्त वा ३, ओले अक्क इत्त वा ३ ॥ बहुक्ग्रहणादाहान विषये
अनामल्लितस्यापि प्लुतो भवति । ओले ३ अण्ण इत्त वा, ओले ३
अक्क इत्त वा, ओले अम्म बै ३ ग वा, ओले अय्य बै ३ ग वा ॥
कंचिदन्यानापि । अय्यो ३ अक्क, अय्यो ३ अण्ण, ओहो ३ गगने,
ओहो ३ तंदे इत्यादयो यथा लक्ष्यमनुसर्तव्याः ॥

वाद्यात् तद्धितः ॥ 401 ॥

वृत्तिः ॥ अधिकारोऽयम् । इत्त ऊर्ध्वं यैः सूत्रैः यस्मिन्नर्थविषये प्रत्यया
वक्ष्यन्ते तत्र प्रथमोपात्तात् तस्मिन्नर्थविशेषे ते प्रत्यया वा भवन्ति । ते
च तद्धितसंज्ञा भवन्ति इत्यधिकृतं वेदितव्यम् ॥
प्रयोगः ॥ वक्ष्यति तदस्यास्त्यस्मिन्निति वंतः (नव) । तदित्येतस्मात्
प्रत्ययोत्पत्तिः ॥ आयुवुंटीतंगे — आयुवंतं, जसमुंटीतंगे — जसवंतं ॥
अनेकैषामुपादानात् प्रकृत्य नियमे नियमार्थोऽयमारब्धः । तद्धितप्रदेशः
वृत्तेः (३५४) इत्येवमादयः ॥

तदस्यास्त्यस्मिन्निति वंतः ॥ 402 ॥

वृत्तिः ॥ तदिति प्रथमा समर्थादस्यास्मिन् वास्ति इत्यर्थे वंतप्रत्ययो
वा भवति । स च तद्धितसंज्ञो भवति । वाचिकारात् पक्षे यथायोगं
वाक्ये समासश्च भवति ॥

प्रयोगः ॥ आयुवुंटीतंगे, इत्तनोक् गेण् — आयुवंतं । एवं जसवंतं,
गुणवंतं, बुद्धिवंतं ॥ तदिति प्रकृति निर्देशार्थम् ॥ अस्तीति किम् ।
धनमादुदीतंगे, धनमप्पुदीतंगे, धनसमीपमीतंगे इत्यादौ भूत-
भविष्यत् सत्तयोऽसमीपादौ च मा भूदिति । इति करणं विवक्षार्थम् । तेन

श्लो० ॥ भूमनिष्ठा प्रशंसासु नित्ययोगोऽतिशायने ।

२२/५/५३
७३३०-

संसङ्गेऽस्ति विवक्षायां प्रायो वन्तादयो मताः ॥

भूमि । धनवंतं, द्रव्यवंतं ॥ निन्दायां । जगत्वंतं, दोषवंतं ॥ प्रशंसायां ।
रूपवंतं, गुणवंतं ॥ नित्ययोगे । विसवंतं सेसं, स्वकेवंतं गरुडं ॥ अतिशायने ।
पोट्टेवंतं बैनकं ॥ संसङ्गे । दंडवंतं, क्षतिगेवंतं ॥ प्रायिकमेतद् भूमादिदर्शनां ।
क्वचित् सत्तामात्रेऽपि प्रत्यये दृश्यते । जन्तुविरवंतं पार्वं, पेंडतिवंतनीतं ॥
वंतप्रत्ययान्तादस्तित्वं विवक्षायां वंतप्रत्ययेन भवति ॥ नीतियुंतिवर्गे-

नीतिवन्तर्, नीतिवन्तर्कटिवन्ते इत्यत्र वाक्यमेव भवति ॥ कर्माधार्याद्
वन्तौ न भवति । अलर्गण्णंटीतंगे इत्यत्र बहुव्रीहिरैव भवति ।
अलर्गण्णमिति ॥ तदपीच्छन्ति केचित् । अलर्गण्वन्तं, तोरमुडिवन्ते ॥

गुणोक्तेः को पुलुप् च ॥ 403 ॥

वृत्तिः ॥ तदिति प्रथमा समर्थाद् गुणवचनादस्यास्मिन् वास्तव्यार्थे कप्रत्ययो
वा भवति शैलोपश्च ॥

प्रयोगः ॥ करिदुंटीतंगीतनोक् मेण् - करिकं । एवं बिकिकं, कडिकं,
तोरिकं ॥ गुणोक्तेरिति किम् । कर्ण्वन्तं, काल्वन्तं ॥ (133)

आकिशशौलम् ॥ 404 ॥

वृत्तिः ॥ तदिति प्रथमा समर्थादस्य शीलमित्यस्मिन्नर्थे आकि प्रत्ययो
वा भवति ॥

प्रयोगः ॥ ऊदु शीलमीतंगे - ऊदकि । एवं गाताकि, सिग्गाकि, झोदाकि,
हडपाकि ॥

इगः पण्यम् ॥ 405 ॥

वृत्तिः ॥ तदिति प्रथमा समर्थादस्य पण्यमित्यस्मिन्नर्थे इग प्रत्ययो वा भवति ॥

प्रयोगः ॥ तंबुलं पण्यमीतंगे - तंबुलिंगं । एवं दवसिंगं, दूसिंगं, कामिंगं,
पणिगं ॥ (134)

शिल्पम् ॥ 406 ॥

वृत्तिः ॥ तदिति प्रथमा समर्थादस्य शिल्पमित्यस्मिन्नर्थे इग प्रत्ययो वा भवति ॥

प्रयोगः ॥ मद्धके शिल्पमीतंगे - मद्धकिंगं । एवं सरवंदिंगं, कीणिंगं, गाणिंगं,
केणिंगं ॥

तदाचरति ॥ 407 ॥

वृत्तिः ॥ तदिति द्वितीया समर्थादाचरतीत्यस्मिन्नर्थे इग प्रत्ययो वा भवति ॥

प्रयोगः ॥ पडिसणमनाचरिपं - पडिसणिगं । एवं अटमटिगं, पुसिगं,
उपवासिगं, नियमिगं, प्रतिगं ॥

वेत्तद्येत्तौ ॥ 408 ॥

वृत्तिः ॥ तदिति द्वितीया समर्थाद् वेत्ति अद्येतीति वार्त्त इग प्रत्ययो वा भवति ॥

प्रयोगः ॥ जौयिसमनरिन्नोदुवं मेण् - जौयिसिगं । एवं गणिदिगं,
सिद्धांतिगं, लेक्किगं, शाळिगं, बागरणिगं ॥

कीणद्विकीणतो ॥ 409 ॥

वृत्तिः ॥ तदिति द्वितीया समर्थात् कीणाति विकीणाति वेत्यस्मिन्नर्थे
इग प्रत्ययो वा भवति ॥

प्रयोगः॥ तंबुलवं कोक्वं माऋवं मेण् - तंबुलिगं । एवं दवसिगं, गंदिगं, मेणसिगं, पिप्पलिगं ॥

कुर्वत्युक्तिश्च ॥410॥

वृत्तिः॥ तदिति द्वितीया सप्रर्थात् करोतीत्यस्मिन्नर्थे उक्ति प्रत्ययश्चकारा-
दिग प्रत्ययश्च वा भवतः ॥ (192)

प्रयोगः॥ देवरं माडुवं - देवुक्तिं, देविगं । एवं पाकुक्तिं, पाकिगं,
अडुगुक्तिं, अडुगिगं ; कबुक्तिं, कबिगं ; चौपदुक्तिं, चौपदिगं ॥

गारो जातो ॥411॥

वृत्तिः॥ तदिति द्वितीया सप्रर्थात् करोतीत्यस्मिन्नर्थे गार प्रत्ययो वा भवति
जातो विषये ॥

प्रयोगः॥ मालेयं माडुवं - मालेगारं । एवं बळेगारं, झोरेगारं, मणिगारं,
गेज्जेगारं ॥ जाताविति किम् । पाकुक्तिं, कबिगं ॥

रः कम्मकुंवात् ॥412॥

वृत्तिः॥ तदिति द्वितीया सप्रर्थात् कम्मशब्दात् कुंवा शब्दाच्च करोतीत्यस्मि-
न्नर्थे र प्रत्ययो वा भवति जातो विषये ॥ (194)

प्रयोगः॥ कम्मवं माडुवं - कम्मरं, कुंवावं माडुवं - कुंवरं ॥ जाताविति
किम् । कम्मिगं, कुंविगं ॥ कम्मकुंवा दिति किम् । अक्करिगं, मदनवतिगं ॥

देवादडिगो हति ॥413॥

वृत्तिः॥ तदिति द्वितीया सप्रर्थाद् देवशब्दादहतीत्यस्मिन्नर्थे अडिगप्रत्ययो
वा भवति ॥

प्रयोगः॥ देवरं पूजिषुवं - देवडिगं ॥ देवादिति किम् । मारियं पूजिषुवं
मारिगं । गाविलादित्वात् साधुः ॥

गुकिर्गृह्णाति ॥414॥

वृत्तिः॥ तदिति द्वितीया सप्रर्थाद् गृह्णातीत्यस्मिन्नर्थे गुकि प्रत्ययो वा भवति ॥

प्रयोगः॥ लंचमं कोंबं - लंचंगुकि । एवं सालंगुकि, आटंगुकि,
पांगुकि, पणगुकि, कायंगुकि ॥

तैव जीवति गवणिगौ ॥415॥

वृत्तिः॥ तैवेति तृतीया सप्रर्थाच्च शब्दाज्जीवतीत्यर्थे गप्रत्ययो वणिग्प्रत्ययश्च
वा भवतः ॥

प्रयोगः॥ लंचादिं जीविषुवं - लंचगं, लंचवणिगं । एवं मातुगं, मातुवणिगं,
बूतुगं, बूतुवणिगं ; ऊटगं, ऊटवणिगं ॥ (193) (196)

वडिगो जातो ॥416॥

वृत्तिः तैनेति तृतीया समर्थाद् वडिग प्रत्ययो वा भवति जातो विषये ॥
 प्रयोगः ॥ मालेयिं जीविषुवं - मालेवडिगं । एवं कंचुवडिगं, पदेवडिगं,
 पूवडिगं ॥ जातविति किम् । पूवणिगं, पदेगं ॥ (132)

पावोदुलुप् च ॥ 417 ॥

वृत्तिः ॥ तैनेति तृतीया समर्थात् पावुशब्दाद् वडिग प्रत्ययो वा भवति
 दोलोपश्च जातो विषये ॥
 प्रयोगः ॥ पाविं जीविषुवं - पावडिगं ॥ (133)

तत्रेगो नियुक्ते ॥ 418 ॥

वृत्तिः ॥ तत्रेति सप्तमी समर्थात् नियुक्त इत्यस्मिन्नर्थे ण प्रत्ययो वा भवति ॥
 प्रयोगः ॥ सुंकदोक् नियुक्तं - सुंकिगं । एवं बागिलिगं, द्वारिगं, भंडारिगं ॥

भवजातयोः ॥ 419 ॥

वृत्तिः ॥ तत्रेति सप्तमी समर्थाद् भव इत्यर्थे जात इत्यर्थे च ण प्रत्ययो वा भवति
 प्रयोगः ॥ कालूरोक्कादं पुट्टिदं मेण् - कालूरिगं । एवं करहाडिगं,
 ओक्कूरिगं, बानिगं, पट्टणिगं ॥

इचो ह्रस्वश्चोपान्त्यस्य ॥ 420 ॥

वृत्तिः ॥ तत्रेति सप्तमी समर्थाद् भव इत्यर्थे जात इत्यर्थे च इच प्रत्ययो वा
 भवति उपान्त्यस्य ह्रस्वश्च ॥

प्रयोगः ॥ कालूरोक्कादं पुट्टिदं मेण् - कालूरिचं । एवं ओक्कुरिचं,
 बनिचं, कलिचं, करहडिचं ॥ (140)

दिक्खब्दादणः ॥ 421 ॥

वृत्तिः ॥ तत्रेति सप्तमी समर्थाद् दिक्खब्दाद् भवार्थे जातार्थे च अण
 प्रत्ययो वा भवति ॥

प्रयोगः ॥ मूडलादं पुट्टिदं मेण् - मूडणं । एवं तंकाणं, पडुवणं, बडगणं,
 नडुवणं, कडेयणं, अत्तणं, इत्तणं ॥ दिक्खब्दादिति किम् । कन्नाडिगं,
 कन्नाडिचं ॥ (141)

दश्चेतः ॥ 422 ॥

वृत्तिः ॥ तत्रेति सप्तमी समर्थाद् दिकारान्ताद् दिक्खब्दाद् भवार्थे जातार्थे च
 द प्रत्ययो वा भवति । चकारादणश्च ॥

प्रयोगः ॥ अल्लियादं पुट्टिदं मेण् - अल्लियणं, अल्लिदं । एवं इल्लियणं,
 इल्लिदं; उल्लियणं, उल्लिदं; ओल्लियणं, ओल्लिदं ॥

कारः प्रवणव्यापृतयोः ॥ 423 ॥

वृत्तिः ॥ तत्रेति सप्तमी समर्थात् प्रवण इत्यर्थे व्यापृत इत्यर्थे च कार प्रत्ययो

वा भवति ॥

प्रयोगः ॥ नगोयोक् प्रवणं व्याप्तं मेण् - नगोकारं । एवं नुडिकारं, आटकारं, मौसकारं, मुंडुकारं ॥

व्यञ्जनादुगः ॥ 424 ॥

वृत्तिः ॥ तत्रैति सप्तमी समर्थाद् व्यञ्जनान्ताच्छब्दाद् व्याप्तः प्रवण इति वार्धे उग प्रत्ययो वा भवति ॥

प्रयोगः ॥ पेणोक् प्रवणं व्याप्तं मेण् - पेणुगं । एवं मण्णुगं, पेणुगं, नारुगं, पालुगं, परलुगं ॥ व्यञ्जनादिति विम् । कय्दुकारं ॥ (193)

आयतौदधिकृतं बहुकम् ॥ 425 ॥

वृत्तिः ॥ तत्रैति सप्तमी समर्थादधिकृत इत्यर्थे आयत प्रत्ययो बहुकं भवति ॥

प्रयोगः ॥ सूकोक् अधिकृतं - सूकायतं । एवं बागिलायतं, अचुक्कायतं, कल्लायतं ॥ (194)

वक्कवक्को ॥ 426 ॥

वृत्तिः ॥ तत्रैति सप्तमी समर्थादधिकृत इत्यर्थे वक्, वक्क इत्येतौ प्रत्ययौ वा भवतः

प्रयोगः ॥ पडेयोक् अधिकृतं - पडेवक्, पडेवक्कं । एवं सेजेवक्, सेजेवक्कं; अडपवक्, अडपवक्कं; सेनेवक्, सेनेवक्कं ॥

मडे जातौ ॥ 427 ॥

वृत्तिः ॥ तत्रैति सप्तमी समर्थान्मडिशब्दादधिकृत इत्यर्थे वक्, वक्क इत्येतौ प्रत्ययौ वा भवतो जातौ विषये ॥

प्रयोगः ॥ मडियोक् अधिकृतं - मडिवक्, मडिवक्कं ॥

तस्य तुल्ये वोल्वौल् ॥ 428 ॥

वृत्तिः ॥ तस्येति षष्ठी समर्थात् तुल्यमित्यस्मिन्नर्थे वोल्, वौल् प्रत्ययौ भवतः ॥

प्रयोगः ॥ हरियसमानं - हरिवोल्, हरिवौल् । एवं गिरिवोल्, गिरिवौल्; विधुवोल्, विधुवौल् ॥

वातो बोल् ॥ 429 ॥

वृत्तिः ॥ तस्येति षष्ठी समर्थादकारान्ताच्छब्दात् तुल्यमित्यस्मिन्नर्थे वोल् प्रत्ययो वा भवति ॥

प्रयोगः ॥ इंदन सदृशं - इंदंबोल्, इंदनबोल्, इंदनवौल् । एवं चंद्रंबोल्, चंद्रनबोल्, चंद्रनवौल्; अण्णंबोल्, अण्णनबोल्, अण्णनवौल् ॥

भावे तनः ॥ 430 ॥

वृत्तिः ॥ भवतोऽस्मादभिधान प्रत्ययाविति भावः शब्दप्रवृत्ति निवृत्तम् ।

तस्येति षष्ठीसमर्थाद् भावैर्धे तन प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः ॥ पुरुषतनं भावं - पुरुषतनं । एवं वीरतनं, शूरतनं, बलतनं, चेल्वतनं, सूकेतनं, गरतितनं ॥

उन्नतादिभ्य इकेत् ॥४३१॥

वृत्तिः ॥ षष्ठीसमर्थेभ्य उन्नतादिभ्यो भावैर्धे इकेत् प्रत्ययो वा भवति ॥

प्रयोगः ॥ उन्नतिके, पन्नतिके, मानसिके, गरुविके, आयतिके ॥

उन्नतादयः प्रयोगगम्याः ॥

गुणोक्तेः पुः पूर्वस्वरेण क्लृप्त्वा ॥४३२॥

वृत्तिः ॥ तस्येति षष्ठीसमर्थाद् गुणवाचिनो भावैर्धे पु प्रत्ययो भवति पूर्वस्वरेण सह दीर्घोपश्च ॥

प्रयोगः ॥ ओक्क्वितर भावं - ओक्क्पु, विक्क्दर भावं - विक्क्पु । एवं कप्पु, तेक्पु, मेक्पु, सैप्पु, कूप्पु ॥ गुणोक्तेरिति किम् । केकेयत्तनं, सुखतनं ॥

संख्याया मेद् वारे ॥४३३॥

वृत्तिः ॥ संख्यावाचिनो मेत् प्रत्ययो भवति वारार्धे गम्यमाने ॥

प्रयोगः ॥ ओंदुवारि - ओम्मर् । एवं इम्मर्, भूम्मर्, नूम्मर्, ससिम्मर् ॥

परिमाणान्चानेयः पूरणे ॥४३४॥

वृत्तिः ॥ संख्यावाचकात् परिमाणवाचकान्वयशब्दात् पूरणेर्धे अनेय् प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः ॥ ओंदर पूरणं - ओंदनेयं । एवं ओरडनेयं, मूरनेयं, नाळकनेयं, अनितनेयं, इनितनेयं, अनितनेयं ॥

अद्धिद्वौर्नितुः परिमाणे दीर्घुप्त्वा ॥४३५॥

वृत्तिः ॥ अद्, इद्, उद् इत्येतेभ्यो नितु प्रत्ययो भवति परिमाणेर्धे गम्यमाने दीर्घोपश्च ॥

प्रयोगः ॥ अनितु, इनितु, उनितु ॥ (१११)

अेवरमेवरेण कालस्य नश्च ॥४३६॥

वृत्तिः ॥ अद्, इद्, उद् इत्येतेभ्यः अेवरं, अेवरेणं इत्येते प्रत्ययो भवतः कालपरिमाणे द्योत्ये दीर्घकारादेशश्च ॥

प्रयोगः ॥ अन्नेवरं, अन्नेवरेणं ; इन्नेवरं, इन्नेवरेणं ; उन्नेवरं, उन्नेवरेणं ॥ कालस्येति किम् । अनितु, इनितु, उनितु ॥

प्रकारे तुटुतेतवः ॥४३७॥

वृत्तिः ॥ अद्, इद्, उद् इत्येतेभ्यः तुटु, ते, तु इत्येते प्रत्यया

भवन्ति दीर्घकारादेशश्च प्रकारे गम्यमाने ॥

प्रयोगः ॥ अंतुट्, अंते, अंतु ; इंतुट्, इंते, इंतु ; उंतुट्, उंते, उंतु ॥

काले दुः ॥ 438 ॥

वृत्तिः ॥ अट्, इट्, उट् इत्येतेभ्यो दुप्रत्ययो भवति दीर्घकारादेशश्च काले गम्यमाने ॥

प्रयोगः ॥ अट्, इट्, उट् ॥

अनावुदौरेतेषु ॥ 439 ॥

वृत्तिः ॥ आवुदुशब्दस्य अन् इत्यादेशौ भवति अवरं, अवरेणं, तुट्, ते, तु, दु इत्येतेषु प्रत्ययेषु परतः ॥

प्रयोगः ॥ अन्नेवरं, अन्नेवरेणं ; अंतुट्, अंते, अंतु, अंतु ॥

अद् नितौ ॥ 440 ॥

वृत्तिः ॥ आवुदु शब्दस्यार्धकारादेशौ भवति नितु प्रत्यये परे ॥

प्रयोगः ॥ अनेनितु ॥

गाविलादीनि यथोपदिष्टम् ॥ 441 ॥

वृत्तिः ॥ गाविलादयः शब्दा यथोपदेशं साधवो वेदितव्याः ॥

प्रयोगः ॥ गाविलं, नाविलं, घोळयिलं, घोळायिलं, पदयिलं, पचयिलं, तट्टुकं, चट्टुकं, पट्टुकं, कट्टुकं, अट्टुकं, सण्णुकं, सण्णुकं, बौट्टुकं, दिट्टुकं, पेण्णुकि, वारिकं, नसिकं, कुसिकं, गरवटिगं, कोल्लटिगं, गळेवटिगं, दीवटिगं, नीर्व्वटिगं, आय्कुकि इति गाविलादिशृङ्गिणः ॥

इति श्री भट्टकलंकदेव विरचितायां भाषामञ्जरी समाख्यायां

शब्दानुशासनवृत्तौ तृतीयः पादः ॥

धातोरेकानेकत्वोन्मरयिरेनेववौ अन्ययुष्मदस्मासु कर्तरि ॥ 442 ॥

वृत्तिः ॥ अन्ययुष्मदस्मदर्थे प्रत्येकमेकत्वानेकत्वयोर्विवक्षितयो र्यथाक्रमं धातोः अम्, अर्, अय्, इर्, अन्, अन्तु एते प्रत्यया भवन्ति कर्तर्यमिर्धेये ॥ अन्यत्वं च युष्मदस्मदपेक्षां सन्निधानात् । अन्यस्मिन्नेकत्वे अम् । अनेकत्वे अर् ॥ एवं युष्मदर्थेऽप्येकत्वे अय् । अनेकत्वे इर् । तर्हिस्मादर्थेऽप्येकत्वे अन् । अनेकत्वे अन्तु ॥

प्रयोगः ॥ तानिर्द्धं, तानिर्द्धर् ; नीनिर्द्धय्, नीनिर्द्धिर् ; आनिर्द्धं, आनिर्द्धन्तु ॥ अन्य युष्मदस्मदामप्रयोगेऽपि तदर्थे विवक्षायां भवन्ति ॥ नीडिदं, नीडिद्वर् ; नीडिदय्, नीडिदिर् ; नीडिदं, नीडिद्वन्तु ॥

देवदत्तनं कंडं, देवदत्तनं कंडय्; निन्नं कंडं, निन्नं कंडं; ओन्नं कंडं, ओन्नं कंडय् इत्यादावन्य युष्मदस्मदां प्रयोगेपि व्यधिकरणत्वादमादयो न भवन्ति ॥ ओन्नो दीर्घमपि केचि दिच्छन्ति ॥

वृत् ॥ तनिवण्णं लंचमीवे पुरुक्कि निनगे पूगोंचलं बेगदिदं ।
निनगीवेतुं बि केंदावरेय मिषुप मेलमोग्गेयं माणदेदुं ॥
निनगीवेन चैकंपं निनगोसयिषुवे कूडे तेंगा कियेन्नो ।
पननिंदारदु तंदेन्नो डनिरिसिदोडे दाके माताडुतिर्पक् ॥

आतनुं नीनुमिर्दिर्, आतनुमानुमिर्देवु, आनुमातनुमिर्देवु इत्यत्र शब्द परविप्रतिषेधात् पराग्रय एव भवति ॥

कर्मणि ॥ 443 ॥

वृत्तिः ॥ अन्य युष्मदस्मदर्थेषु प्रत्येकमेकत्वानेकत्वयोर्विवक्षितयो-
र्यथाक्रमं चातोः अम्, अर्, अय्, इर्, ओन्, ओनु एते प्रत्यया
भवन्ति कर्मणि चाभिधीयते ॥ (कर्मणि = in the passive)

प्रयोगः ॥ तानिरल्पट्टं, तामिरल्पट्टर्; नीनिरल्पट्टय्, नीमिरल्प-
ट्टिर्; आनिरल्पट्टं, आमिरल्पट्टेवु ॥ योगविभाग उत्तरार्धः ॥

बेड्वादेरप्रधाने ॥ 444 ॥

वृत्तिः ॥ अन्याद्यर्थविवक्षायां बेडु इत्येवमादिभ्यो चातुभ्यः अप्रधाने कर्मण्यमादयो
भवन्ति ॥ [The personal endings of बेडु etc. in the passive agree with the indirect object.]

प्रयोगः ॥ पार्व्वनिनरसं ग्राममं बेडल्पट्टं । एवं गोवळनिंदेर्म पालं करेयल्पट्टु,
उपाध्यायं शिष्यरिं तत्वमं बेसगोकल्पट्टं, बेडुकारनरसनिं सुदियं कैकल्पट्टं ॥

कसुपः प्रयोज्यकर्तरि ॥ 445 ॥

वृत्तिः ॥ अन्याद्यर्थविवक्षायां कसुबन्तेभ्यो चातुभ्यः प्रयोज्य कर्त्तात्मके
कर्मण्यमादयो भवन्ति ॥

प्रयोगः ॥ तुरुगकूरनेय्दिसल्पट्टु गोवळनिं, गुरुगकिनरसं धर्ममनरि-
यिसल्पट्टं, अरसननां पेर्चिसल्पट्टं ॥ प्रयोज्यकर्त्तरीति किम् । ग्रामादेर्मा
भूत् ॥ कर्मणीति किम् । कृष्णनिवर्ज्जुननिं कर्णं कोलिसल्पट्टं ॥

दपदवं तिडिं सद्भूतभाविनि ॥ 446 ॥

वृत्तिः ॥ सति भूते भाविनि च काले विवक्षिते यथाक्रमं चातोः दप, द,
व इत्येते प्रत्यया भवन्ति तिडि परे ॥ (सति = in the present)

प्रयोगः ॥ हर्दपं, इर्दं, हर्वं; नौडिपं, नौडिदं, नौडुवं; कूडिदपं, कूडिदं,
कूडुवं ॥ तिडीति किम् । इरुवु, इर्वे ॥

अचि ॥ 447 ॥

वृत्तिः॥ सति भूते भाविनि च काले विवक्षिते यथाक्रमं धातोः दप, द,
व इत्येते प्रत्यया भवन्त्यचि परे॥ (अच्-gerundial affix)

प्रयोगः॥ नोडिदपनं, नोडिदनं, नोडुवनं; माडिदपंगे, माडिदंगे, माडुवंगे॥
योग विभाग उत्तरार्धः॥

व्याख्या॥ सदादि काल त्रये दपादि प्रत्ययत्रयमुक्तम्। तत् तु न केवलं तिङ्येव
परत इत्येकान्तः। किन्त्वच कर्तृकर्मणोः (543) इति कृत्संज्ञकौडच् प्रत्ययो
वक्ष्यते। तस्मिन् परतोऽपि भवतीत्याह सतीत्यादि॥ --

सति वो वा ॥448॥

वृत्तिः॥ वर्तमानकाले विवक्षिते धातोर्व प्रत्ययो वा भवत्यचि परे॥
प्रयोगः॥ नोडुवनं, नोडिदपनं; कूडुवंगे, कूडिदपंगे; इर्पन, इर्दपन॥

अनौदुवूद्वक्तौ ॥449॥

वृत्तिः॥ ओन्, ओत्, उवु, उदु, ऋक्, अन्तु एतेषु परेषु सदादि काल विवक्षायां
धातोर्दपादयो भवन्ति॥

प्रयोगः॥ आमिदं माडिदपे, माडिदे, माडुवे; नीनिदनेंतु नंबिदपो, नंबिदो,
नंबुवो; तामिदं माडिदपुवु, माडिदुवु, माडुवुवु; तानिदं नोडिदपुदु, नोडिदुदु,
नोडुवुदु; कान्तेनोडिदपक्, नोडिदक्, नोडुवक्; तानिदं माडिदन्तु॥ प्रतिषेध-
यिष्यत्यादेशौ (452) इति। तस्यायं पुरस्तादपवादः। अतएवात्र ओन्व्या-
दिष्ट एव ग्राह्यः॥

नौक्स्सत्तायाम् ॥450॥

वृत्तिः॥ सत्तायामर्थे वर्तमानादुक् इत्यस्माद् धातोस्सदादि काल विवक्षायां
दपादयो न भवन्ति तिङ्यचि च परे॥

प्रयोगः॥ तिडि। ओकं, ओक्, ओक्च, ओकिर्, ओकें, ओकेवु॥
अचि। ओकनं, ओकनिं, ओकंगे॥ उक् इति क्तिम्। संभविदपं,
संभविदं, संभविदुवं॥ सत्तायामिति क्तिम्। उक्तपं, उक्तं, उक्वं।
उक्त्र हल विलेखने॥

बलोवबोधने ॥451॥

वृत्तिः॥ अवबोधनार्थे वर्तमानाद् बल् इत्यस्माद् धातोस्सदादि काल विवक्षायां
दपादयो न भवन्ति तिङ्यचि च परे॥

प्रयोगः॥ बल्लं, बल्लर्, बल्लय्, बल्लें, बल्लेवु; बल्लनं, बल्लनिं, बल्लंगे॥
बल इति क्तिम्। अरिदपं, अरिदं, अरिवं॥ अवबोधन इति क्तिम्। बल्लुदु
मोसर्, बल्लुदु तुप्पं। कठिनमभूदित्यर्थः॥

आदेशो ॥452॥

वृत्तिः॥ चातोर्दिपादयो न भवन्त्यादेशौ तिङ्यन्ति च परे ॥

प्रयोगः॥ माडिनु, माडित्तु; माक्कुं, माडुगुं; माक्कुगुं, माडुगुगुं;
माक्के, माडुगे; माक्पुडु, माडुवुडु; माड, माडु; माक्पुडु, माडुवुडु;
माडिं, माडुवं, माडुवं; माडुते, माडुते; माडुतुं, माडुतुं ॥ आदेश इति
किम् । माडिदपिर्, माडिदिर्, माडुविर् ॥

अकमः स्त्रियाम् ॥ 453 ॥

वृत्तिः॥ चातोर्विहितस्यामः अकित्यादेशौ भवति स्त्रियां विषये ॥

प्रयोगः॥ सति नोडिदपक्, नोडिदक्, नोडुवक्; कूडिदपक्, कूडिदक्,
कूडुवक् ॥ अम इति किम् । सतियन्नोडिदर्, कूडिदर् ॥ स्त्रियामिति
किम् । आतं नोडिदं, कूडिदं ॥

नप्युदुः ॥ 454 ॥

वृत्तिः॥ चातोर्विहितस्याम उदुरादेशौ भवति नपुंसकलिङ्गविषये ॥

प्रयोगः॥ गिकि यो दिदपुडु; ओदिदुडु, ओडुवुडु; अळिपाडिदपुडु,
पाडिदुडु, पाडुवुडु ॥ अम इति किम् । ओलेगिकियोडुवय्, ओलेतुं
विपाडुवय् ॥ नपीति किम् । पार्वनोडुवं, गायकं पाडुवं ॥

व्याख्या ॥ अम इत्येव ॥

अचः ॥ 455 ॥

वृत्तिः॥ चातोर्विहितस्याच उदुरादेशौ भवति नपुंसकलिङ्गविषये ॥

प्रयोगः॥ ओदिदुदं, ओदिदुदरिं, ओदिदुदक्कं; पाडिदुदं, पाडिदुदरिं,
पाडिदुदक्कं ॥ नपीति किम् । ओडुवनं, ओडुवंगे; पाडुवकं, पाडुवक्के ॥
योग विभाग उत्तरार्धः ॥

उवुरनेकत्वे ॥ 456 ॥

वृत्तिः॥ चातोर्विहितस्याच उवुरादेशौ भवत्यनेकत्वे नपुंसकलिङ्गविषये ॥

प्रयोगः॥ ओडुवुवं, ओडुवुवरिं, ओडुवुवक्कं । एवं पाडुवुवं, पाडुवुवरिं,
पाडुवुवक्कं ॥ अनेकत्व इति किम् । पाडिदुदं, ओडुवुदं ॥

व्याख्या ॥ अचो नपीति चानुवर्तनीयम् ॥

अरः ॥ 457 ॥

वृत्तिः॥ चातोर्विहितस्यार उवुरादेशौ भवति नपुंसकलिङ्गविषये ॥

प्रयोगः॥ गिकिगकोदिदुवु, ओदिदुवु, ओडुवुवु । एवं तुंगिगक्पाडि-
दुवु, तुंगिगक्पाडिदुवु, पाडुवुवु ॥ नपीति किम् । ओदिदर्, पाडिदर् ॥

व्याख्या ॥ उवुर्नपीति चानुसेच्यम् ॥

वैलित्वननोडुमो भूते ॥ 458 ॥

वृत्तिः॥ चातोरतीतकाले विहितस्याम् इत्तु, इत्तु, इत्तु इति आदेशा
वा भवन्ति णपुंसकलिङ्गविषये ॥

प्रयोगः॥ गिकियोदितु, ओदितु, ओदिदितु, ओदिदुदु । एवं अकिपाडितु,
पाडितु, पाडिदितु, पाडिदुदु ॥ अम् इति क्म् । ओदिदय्, पाडिदय् ॥ भूत
इति क्म् । गिकियोदिदपुदु, ओदुवुदु; अकिपाडिदपुदु, पाडुवुदु ॥
नपीति क्म् । पाडिदं, पाडिदक् ॥

उडूवोष्ठववूकस्सत्तायाम् ॥459॥

वृत्तिः॥ सत्तायामर्थे वर्तमानात् उक् इत्यस्माद् चातोः परयोः उडु, उवु
इत्येतयोर्यथासंख्यं डु, अडु इत्यादेशौ भवतः ॥

प्रयोगः॥ पणमुण्टु, कुदुरेगळोक्कु ॥ उडूवोरिति क्म् । ओकय्, ओकिर् ॥
उक् इति क्म् । संभविलिडुडु, संभविषुवुवु ॥ सत्तायामिति क्म् । उक्तुदेक्कु,
उक्तुवेक्कुगक् ॥

ओरत् प्रतिषेधे ॥460॥

वृत्तिः॥ उडूवोरिति वर्तते ॥ चातोः परस्य उडु, उवु इत्येतयोरुकारस्य
अकारादेशौ भवति प्रतिषेधे गम्यमाने ॥

प्रयोगः॥ पाडुगिक्कि, पाडुगिक्किगक्; ओदुगिक्कि, ओदुगिक्किगक् ॥
उडूवोरिति स्थानि नियमार्थम् । ओ रित्यादेरेव यथा स्यादिति । अन्त्यस्य
तु व्यवहितत्वाद्ध्वयर्थाच्च न भवति ॥ प्रतिषेध इति क्म् । माडिडुडु,
माडिडुवु ॥

ओदयो वा ॥461॥

वृत्तिः॥ चातोर्विहितस्य अय् इत्येतस्य ओकारादेशौ वा भवति प्रतिषेधे
गम्यमाने ॥

प्रयोगः॥ देहगनिदनेतु निच्चटं नंबिदवो, नंबिदपय्—देहं स्थित्वेन
मा विश्वसिहीत्यर्थः । एवं ओंतु नंबिदो, ओंतु नंबिदय्, ओंतु नंबुवो,
ओंतु नंबिवय् ॥ अय इति क्म् । ओंतु नंबिदर, नंबिदपिर, नंबुविर ॥
प्रतिषेध इति क्म् । ऊटमं माडिदय् ॥

ओवोरेन् ॥462॥

वृत्तिः॥ प्रतिषेध इति निवृत्तम् ॥ चातोर्विहितस्य ओवु इत्येतस्य ओन्
इत्यादेशौ वा भवति ॥

प्रयोगः॥ आमिदं कंडेवु, कंडे; नोडिदपेवु, नोडिदपे; माक्पेवु,
माक्पे ॥ ओवोरिति क्म् । तानिदं माडिदं, तामिदं माडिदर ॥

अमरोर्गुम् ॥463॥

वृत्तिः॥ -चातोः परयोः सतिभूते भविष्यति च काले विहितयोः अम्, अर् इत्येतयोर्गुम् इत्यादेशो वा भवति पुल्लिङ्गे स्त्रीलिङ्गे नपुंसक-
लिङ्गे च विषये ॥

प्रयोगः॥ सति तावत् पुंसि । मुद्गुमीगक् सुरेन्द्रगिरियोक् दिनपुं,
मूडिदपुं दिनपुनदयगिरिमस्तकदोक् ; श्रुतमं नौडुगुमुदारचरितर्मु-
निपर्, श्रुतमं नौडिदपरमलचरितर्मुनिपर् ॥ स्त्रियाम् । ओलुंज-
नकात्मजातेयीगक्नोडा, ओल्दपक्काजनकपुत्रयीगक्नोडा,
पाडुगुमीजिनपनिदिरोक्मरांगनेयर्, पाडिदपज्जिनपनिदिरोक्म-
रांगनेयर् ॥ नपि । काडुगुमीमत्तहस्ति समरांगणदोक्, कादिदपु-
मत्तहस्ति समरांगणदोक् ; काडुगमतिभरदे कुदुरेगक् भंडणदोक्,
कादिदपुवु भरदेकुदुरेगक् भंडणदोक् ॥ भूते पुंसि । निन्ने पुट्टुं
कलिरामं, निन्ने पुट्टिदं कलिरामं ; बलरामम्मोन्ने माडुगुं
बलिबधमं, बलरामम्मोन्ने माडिदब्बलिवधमं ॥ स्त्रियाम् ।
पितेकाण्णुमवक्ज्जुननं, पितेकंठक्वक्ज्जुननं ; निन्न निन्ने काण्णुं
सतियर्, निन्न निन्ने कंठर् सतियर् ॥ नपि । अंडु पुट्टुं नेलनजनिं,
अंडुपुट्टितीनेलनजनिं ; पोक्कुं बल्लारिगकंदु वज्राहतिथिं, पोक्कुवु
बल्लारिगकंदु वज्राहतिथिं ॥ भविष्यति पुंसि । नाके पुट्टुं श्रीकृष्णं,
नाके पुट्टुवं श्रीकृष्णं ; नाके पुट्टुं बलरामर्, नाके पुट्टुवब्बलरामर् ॥
स्त्रियाम् । नाके पुट्टुं पुतेकेक्की, नाके पुट्टुवक् पुतेकेक्की ; नाके
पुट्टुं बहुपुतेयर्, नाके पुट्टुवब्बहुपुतेयर् ॥ नपि । नाके पुट्टुं
कुचयुगकं, नाके पुट्टुवु कुचयुगकं ; नाके पुट्टुं बल्मोलेगक्, नाके
पुट्टुवु बल्मोलेगक् ॥

गुगुमेकेषाम् ॥ 464 ॥

वृत्तिः॥ -चातोः परयोः सदादिकाले विहितयोः अम्, अर् इत्येतयोर्गुम्
इत्यादेशो भवत्येकेषामाचार्याणां मते ॥

प्रयोगः॥ गायकं पाडुगुं, गायकर्प्पाडुगुं ; नच्चणि कुणिगुं,
नच्चणियक्कुणिगुं ; गिकियौदुगुं, गिकिगौदुगुं ॥ एकेषां
ग्रहणं विकल्पार्थम् । तेन पक्षे यथायोगं भवति । पाडुं, पाडिदपुं ;
पाडुं, पाडिदं ; पाडुं, पाडुवं ॥

आशीर्वादिनिमन्त्रणमन्त्रणाद्येषणसम्प्रश्नप्रेषणविज्ञापनाज्ञापनप्रार्थने गेत् ॥ 465 ॥

वृत्तिः॥ वेति निवृत्तम् ॥ इष्टार्थस्याशंखनमाशीः ॥ विधिर्नियोगः
कर्तव्योपदेशो वा ॥ नियोगतः कर्तव्यं क्रियास्वाभिमुख्यकरणं वा

निमन्त्रणम् ॥ कामचारः कर्तव्यं कर्तव्येष्वनुज्ञापनं वा आमन्त्रणम् ॥
 सत्कार पूर्वको व्यापारोऽध्येषणम् ॥ कर्तव्यालोचनं सम्प्रश्नः ॥ क्षीणं
 प्रतिकर्म प्रतिपादनं प्रेक्षणं ॥ अधिकं प्रतिकर्म प्रतिपादनं विज्ञापनं ॥
 विहितकर्म प्रतिपादनमाज्ञापनं ॥ याच्या प्रार्थना ॥ आशीरादि विवक्षायां
 चार्ताः परयोः अम्, अर् इत्येतयोर्गेदित्यादेशो भवति ॥
 प्रयोगः ॥ आशिषि । तत्कैषुगस्मन्मति कुमुदिनियं नेमिचंद्रं जिनेन्द्रं,
 चतुर्विंशति दैवद्वयेगेयुगे विमल रत्न त्रियमं ॥ विर्यो । देवरं पूजिषुगे
 बुधं, तत्वमं नंबुगे विमुधर् ॥ विमन्त्रणे । संजेयोक् नियमं माडुगे, धूमं
 यथाक्रममौडुगे ॥ आमन्त्रणे । बुभुक्षु भोजनंगेयुगे, पंडित् प्रसंगंगेयुगे ॥
 अद्येषणे । उपाध्यायं भाणवकननौ दिडुगे, पुरोहितर् भाणवकनं
 श्रौतमनौदिडुगे ॥ सम्प्रश्ने । पुनं व्याकरणमनौडुगे मेण् वेदमनौडुगे,
 श्वर् नाटकमनौडुगे मेण लंकारमनौडुगे ॥ प्रेषणे । मल्लं मेयनोत्तुगे,
 बंटककिंगंगेयुगे ॥ विज्ञापने । असनिदं माडुगे, गुरुगकिदं पालिडुगे ॥
 आज्ञापने । प्रजेगकिंतु नडेगे, यतिगकिंताचरिडुगे ॥ प्रार्थनायां । ओम्पीतं
 भिक्षमं कुडुगे, ओम्ममगं गिवर्षेणं कुडुगे ॥ आशीरादाविति किम् ।
 स्नातं बंदं, ईतं पौदं ॥

इरश्च बुदुः ॥ ४६६ ॥

वृत्तिः ॥ चार्ताः परयोः अम् अर् इत्येतयोः इर इत्यस्य च बुदु रित्यादेशो
 भवति आशीरादि विषये ॥
 प्रयोगः ॥ जिनेमगे सुखमं माडुबुदु, गुरुगकेमगे तत्वमं बेसबुबुदु,
 नीमिमग भीष्टमनीबुदु, तानिदं माक्पुदु, तामिदं माक्पुदु, नीमिदं
 माक्पुदु ॥

इम् ॥ ४६७ ॥

वृत्तिः ॥ चार्ताः परस्य इर इमित्यादेशो भवत्याशीरादि विषये ॥
 प्रयोगः ॥ गुरुगकिरा मुददिनेमगे बेससिंकचेयं, शिव सुखमं
 माडिमेमगे परमजिनेन्द्र ॥

अयोडल्लुपी ॥ ४६८ ॥

वृत्तिः ॥ चार्ताः परस्य अयः अकारो लोपश्चादेशो भवतः आशीरादिविषये ॥
 प्रयोगः ॥ जिनेश्वा दयेगेय्य विमलरत्न त्रयमं, दयेगेय नीनेमगे सौरुयमं
 जिनराजा, मनदोलविम्माडसं पदंगकनरुहा, मनदोलविं माडु संपदं-
 गकन् अरुहा ।

वृ० ॥ बार मराक्किगमने नोड चकोर विलोल नेत्रेनि-

दारय पीवर स्तन नितंब भरा लसे बैक काम का- ॥
 कौरग केश पाशे येन गुत्तर मं कुडु-चारु वैणि वी- ।
 पा रवे नीनदार मग के लिले पोद पे थावुदा अयं ॥

उच्चैरः ॥ 469 ॥

वृत्तिः ॥ इर इत्यस्माद् द्यातोः परस्य अयः अकारो लोप उकारश्चादेशः
 भवन्त्याक्षीरादि विषये ॥

प्रयोगः ॥ नीनिर, नीनिर्, नीनिर ।

कं ॥ इर मग के शुष्क वैया - ।

करणं शुष्क तार्किकं वेकक - ॥

वकरिगं विषयमे का - ।

वयरत्नमति-चतुर कवि कदंबक विषयः ॥

इर इति किम् । माउ, माडु ॥

मेवोर्वम् ॥ 470 ॥

वृत्तिः ॥ द्यातोः परस्य अेवु इत्यस्य वम् इत्यादेशो भवत्याक्षीरादिविषये ॥

प्रयोगः ॥ आमेल्लरुमीगकश्चमेधंगेय्वं, आनुं नीनुमीनौ पियं माक्पं ॥

अेनो वेन् ॥ 471 ॥

वृत्तिः ॥ द्यातोः परस्य अेन् इत्यस्य वेन् इत्यादेशो भवत्याक्षीरादि विषये ॥

प्रयोगः ॥ आनिदं माक्पे, आं जिननं पूजिषुवं ॥

वागुपौगिसुब् रलकनणो गः कः ॥ 472 ॥

वृत्तिः ॥ आगु, पौगु इत्येतभ्यां इषुबन्तभ्यां रेफ लकार, ककार, नकार
 णकारान्तेभ्यश्च द्यातुभ्यः परस्य गकारस्य ककारा देशो वा भवति ॥

प्रयोगः ॥ अक्कुं, आगुगुं; अक्कुगुं, आगुगुगुं; अक्के, आगुगे;
 पौक्कुं, पौगुगुं; पौक्कुगुं, पौगुगुगुं; पौक्के, पौगुगे; माडिक्कुं, माडिक्कुगुं,
 माडिक्कुगुं, माडिक्कुगुगुं; माडिक्के, माडिक्कुगे; रागिक्कुं, रागिक्कुगुं; रागिक्कुगुं,
 रागिक्कुगुगुं; रागिक्के, रागिक्कुगे; सौक्कुं, सौगुगुं; सौक्कुगुं, सौगुगुं;
 सौक्के, सौगुगे; वेक्कुं, वेदगुं; वेक्कुगुं, वेदगुगुं; वेक्के, वेदगे;
 निल्कुं, निल्गुं; निल्कुगुं, निल्गुगुं; निल्के, निल्गे; वाक्कुं, वाक्कुगुं;
 वाक्कुगुं, वाक्कुगुं; वाक्के, वाक्गे; माक्कुं, माक्कुगुं;
 माक्कुगुं, माक्कुगुं; माक्के, माक्गे; नौक्कुं, नौगुं; नौक्कुगुं, नौगुगुं;
 नौक्के, नौगे; माण्कुं, माण्गुं; माण्कुगुं, माण्गुगुं; माण्के, माण्गे ॥ एतेभ्य
 इति किम् । माडुगुं, माडुगुगुं, माडुगे ॥ ग इति किम् । आगुवुदु, पौगुवुदु;
 आगिं, पौगिं ॥

अनुवोरिद् वि ॥ 473 ॥

वृत्तिः ॥ अनु, तनु इत्येतयोर्धात्वोरिकारादेशो भवति वकारादौ प्रत्यये परे ॥
 प्रयोगः ॥ अविपं, अविपुदु; तविपं, तविपुदु; अविपिनं, तविपिनं ॥ अनयो-
 रिति किम् । माडुवं, कूडुवं ॥ वीति किम् । अकुकुळि, तप्पं ॥ (513)

पण उड् नियोगे ॥ 474 ॥

वृत्तिः ॥ नियोगार्थे वर्तमानस्य पण् इत्यस्य धातोर्गगागमौ भवति
 वकारादौ प्रत्यये परे ॥
 प्रयोगः ॥ पण्णुवं, पण्णुविनं, पण्णुवन् ॥ पण इति किम् । छुचिषुवं,
 छुचिषुविनं ॥ नियोग इति किम् । पण्णुदु, पण्णुविनं ॥ वीति किम् ।
 पण्णिदं, पण्णुदु ॥

5/6/93
व. 05A

पण् दि ॥ 475 ॥

वृत्तिः ॥ नियोगार्थे वर्तमानस्य पण् धातोर्णिगागमौ भवति दकारादौ प्रत्यये परे ॥
 प्रयोगः ॥ पण्णिदं, पण्णिदपं, पण्णिदुदु, पण्णिदक् ॥ दीति किम् । पण्णुते, पण्णुते ॥
 नियोग इति किम् । पण्णुदु, पण्णुदु ॥
 व्याख्या ॥ (53), (69), (476), (25)

इदुतः ॥ 476 ॥

वृत्तिः ॥ उकारान्तस्य धातोरिकारादेशो भवति दकारादौ प्रत्यये परे ॥
 प्रयोगः ॥ माडिदं, नीडिदं, वेससिदं; माडिदपं, नीडिदपं, वेससिदपं ॥
 उत इति किम् । तेगेदं, वगेदं ॥ दीति किम् । माडुवं, कूडुवं ॥

ईसस्तगघ्रस्वश्च ॥ 477 ॥

वृत्तिः ॥ ई, सा इत्येतयोर्धात्वोरङ्गागमौ भवति ह्रस्वादेशश्च दकारादौ
 प्रत्यये परे ॥
 प्रयोगः ॥ इतं, इतपं, इतुं सतं, सतपं, सतु ॥ ई सा इति किम् । कौदं,
 कौदपं ॥

कीकैक् बीकाक्काणः ॥ 478 ॥

वृत्तिः ॥ कीक्, औक्, बीक्, आक्, कण् इत्येतेषां धातूनां ह्रस्वादेशो
 भवति दकारादौ प्रत्यये परे ॥
 प्रयोगः ॥ किकृतं, किकृतपं, किकृतु; औकृदं, औकृदपं, औकृदु; बिकृदं,
 बिकृदपं, बिकृदु; अकृदं, अकृदपं, अकृदु; कण्डं, कण्डपं, कण्डु ॥
 एषामिति किम् । बाकृदं, पूकृदं ॥ दीति किम् । कीक्वं, औक्वं,
 बीक्वं, आक्वं, काण्वं ॥

व्याख्या ॥ (513)

बेमीनो नक् च ॥ 479 ॥

वृत्तिः ॥ बे, मी, नो इत्येतेषां धातूनां ह्रस्वादेशो भवति नगागश्च
दकारादौ प्रत्यये परे ॥

प्रयोगः ॥ बेदं, बेदपं, बेदु; मिदं, मिदपं, मिदु; नोदं, नोदपं, नोदु ॥
बेमीनो रिति किम् । तेदं, कोदं ॥ दीति किम् । बेवं, मीवं, नोवं ॥ (४७९)

तवोर्दोः पः ॥ 480 ॥

वृत्तिः ॥ तवु इत्यस्य धातोर्दोः पकारादेशो भवति दकारादौ प्रत्यये परे ॥
प्रयोगः ॥ तप्पं, तप्पपं ॥ तवोरिति किम् । तविदं ॥ दीति किम् । तविपं ॥ दोरिति
वकारस्यापि यथास्यादिति ॥

मुदोस्तः ॥ 481 ॥

वृत्तिः ॥ मुदु इत्यस्य धातोर्दोस्तकारादेशो भवति दकारादौ प्रत्यये परे ॥
प्रयोगः ॥ मुत्तं, मुत्तपं, मुत्तु ॥

मिदेरवधाते ॥ 482 ॥

वृत्तिः ॥ अवधातेर्ये वर्तमानस्य मिदि इत्यस्य धातोर्दोस्तकारादेशो
भवति दकारादौ प्रत्यये परे ॥

प्रयोगः ॥ मित्तं, मित्तपं, मित्तु ॥ मिदेरिति किम् । कुमिदं, कुमिदपं ॥
अवधात इति किम् । मिदिदं, मिदिदक् — पद्भ्यां हस्तेन वा अप्रदयदित्यर्थः ॥
दीति किम् । मिदिपं, मिदिवक् ॥

ओक्चरुवासरुबेसरोः ॥ 483 ॥

वृत्तिः ॥ ओक्चरु प्रभृतीनां धातूनां दोस्तकारादेशो भवति दकारादौ प्रत्यये परे ॥
प्रयोगः ॥ ओक्चत्तं, ओक्चत्तपं, ओक्चत्तु; आसत्तं, आसत्तपं, आसत्तु;
बेसत्तं, बेसत्तपं, बेसत्तु ॥ एषामिति किम् । केदरिदं, बेदरिदं ॥

लोर्लघ्वादेर्द्विस्वरस्य ॥ 484 ॥

वृत्तिः ॥ लघ्वादीनां द्विस्वराणां रुशब्दान्तानां धातूनां दोस्तकारादेशो
भवति दकारादौ प्रत्यये परे ॥

प्रयोगः ॥ तेत्तं, तेत्तपं, तेत्तु; केत्तं, केत्तपं, केत्तु; पोत्तं, पोत्तपं, पोत्तु ॥
लो रिति किम् । इरिदं, तिरिदं ॥ लघ्वादेरिति किम् । मारिदं, पेरिदं ॥
द्विस्वरस्येति किम् । अकरिदं, पेकरिदं ॥ दीति किम् । तिरुवं,
किरुवं, पोरुवं ॥

गोः कः ॥ 485 ॥

वृत्तिः ॥ लघ्वादीनां द्विस्वराणां गुशब्दान्तानां धातूनां दोः ककारादेशो
भवति दकारादौ प्रत्यये परे ॥

प्रयोगः॥ पोक्कं, पोक्कपं, पोक्कु; मिक्कं, मिक्कपं, मिक्कु; नक्कं, नक्कपं, नक्कु ॥ गौरिति किम्। उगिदं, सुगिदं ॥ लघ्वादेरिति किम्। कूगिदं, बागिदं ॥ द्विस्वरस्येति किम्। हरगिदं, मसगिदं ॥ दीति किम्। पोगुवं, मिगुवं, नगुवं ॥ (485)

सौश्चः ॥ 486 ॥

वृत्तिः॥ लघ्वादीनां द्विस्वराणां पुत्रावपन्तानां चातूनां दोश्चकारदेशो भवति दकारादौ प्रत्यये परे ॥

प्रयोगः॥ ओच्चं, ओच्चपं, ओच्चु; वेच्चं, वेच्चपं, वेच्चु ॥ सौरिति किम्। वसिदं, हसिदं ॥ लघ्वादेरिति किम्। हासिदं, वीसिदं ॥ द्विस्वरस्येति किम्। अउसिदं, अलसिदं ॥ दीति किम्। इसुवं, निपुवं ॥ (486)

दोष्टः ॥ 487 ॥

वृत्तिः॥ लघ्वादीनां द्विस्वराणां पुत्रावपन्तानां चातूनां दोष्टकारादेशो भवति दकारादौ प्रत्यये परे ॥

प्रयोगः॥ इष्टं, इष्टपं, इष्टु; पष्टं, पष्टपं, पष्टु; विष्टं, विष्टपं, विष्टु ॥ गौरिति किम्। मडिदं, कडिदं ॥ लघ्वादेरिति किम्। माडिदं, कडिदं ॥ द्विस्वरस्येति किम्। हडिदं, कडिदं ॥ दीति किम्। इडुवं, पडुवं ॥ (487)

पडलिङ्वादिः ॥ 488 ॥

वृत्तिः॥ पडलिङ्वादीनां चातूनां दोष्टकारादेशो भवति दकारादौ प्रत्यये परे ॥

प्रयोगः॥ पडलिष्टं, पडलिष्टपं, पडलिष्टु; पोडमष्टं, पोडमष्टपं, पोडमष्टु ॥ पडलिडु, पोडमडु, मुंबिडु, ओडंबडु, मूगुवडु, करुविडु, तिडुविडु, दाकिडु, गोकिडु, ऊकिडु, इकिडु, माकिडु, बैर्प्पडु, जैर्प्पडु इति पडलिङ्वादिः ॥

उगुपुगुकुडुतुडौरोद्भस्वः ॥ 489 ॥

वृत्तिः॥ उगवादीनां चातूनां ह्रस्वोकारादेशो भवति दकारादौ प्रत्यये परे ॥

प्रयोगः॥ ओक्कं, ओक्कपं, ओक्कु; पोक्कं, पोक्कपं, पोक्कु; कोष्टं, कोष्टपं, कोष्टु; तोष्टं, तोष्टपं, तोष्टु ॥ यषामिति किम्। उष्टं, सुष्टं ॥

ह्रस्व इत्यनन्त्यस्यैव यथा स्यादिति ॥

०याख्या ॥ (489) (487) (488)

इसुबिसुगिरुकिरुकिडौरेत् ॥ 490 ॥

वृत्तिः॥ ह्रस्व इति वर्तते ॥ इस्वादीनां चातूनां ह्रस्वोकारादेशो भवति दकारादौ प्रत्यये परे ॥

प्रयोगः॥ ओच्चं, ओच्चपं, ओच्चु; वेच्चं, वेच्चपं, वेच्चु; गेत्तं, गेत्तपं, गेत्तु; केत्तं, केत्तपं, केत्तु; केष्टं, केष्टपं, केष्टु ॥ ह्रस्वग्रहणं पूर्ववत् ॥

(486) (489) (487)

कोल सलो नः ॥ 491 ॥

वृत्तिः ॥ कोल्, सल् इत्येतयोर्धात्वोर्नकारादेशो भवति दकारादौ प्रत्यये परे ॥
प्रयोगः ॥ कोंदं, कोंदपं, कोंदु; सेंदं, सेंदपं, सेंदु ॥ अन्योरिति किम् । बल्दं,
बल्दपं ॥ दीति किम् । कोल्वं, सल्वं ॥

तर्वरो रिमि च ॥ 492 ॥

वृत्तिः ॥ तर्, बर् इत्येतयोर्धात्वोर्नकारादेशो भवति दकारादौ प्रत्यये परे
इमि-च परे ॥

प्रयोगः ॥ तंदं, तंदपं, तंदु, तन्निं; बंदं, बंदपं, बंदु, बन्निं ॥ अन्योरिति
किम् । पोणदं, पोणदि ॥ इमीति किम् । तर्वकुं, बर्वकुं ॥ (447)

निलो वा ॥ 493 ॥

वृत्तिः ॥ निल् इत्यस्य धातोर्नकारादेशो वा भवति दकारादौ प्रत्यये परे ॥
प्रयोगः ॥ निंदं, निलतं; निंदपं, निलतपं; निंदु, निलतु ॥ निल इति किम् ।
ओल्दं, ओल्दपं ॥

कोळो णः ॥ 494 ॥

वृत्तिः ॥ कोळ् इत्यस्य धातोर्णकारादेशो भवति दकारादौ प्रत्यये परे ॥
प्रयोगः ॥ कोण्डं, कोण्डपं, कोण्डु ॥

टौ ॥ 495 ॥

वृत्तिः ॥ धातोर्णकारादेशो भवति टौ परे ॥
प्रयोगः ॥ उण्डु ॥ टाविति किम् । ओळ्वु ॥ (459)

वागोश्शप् पि ॥ 496 ॥

वृत्तिः ॥ आगु इत्यस्य धातोः शप्तादेशो वा भवति पकारादौ प्रत्यये परे ॥
प्रयोगः ॥ आप्पं, आप्पिनं; आपं, आपिनं ॥ आगोरिति किम् । तूगिपं,
वागिपं ॥ पीति किम् । आगुवं, आगुनिनं, आगुवन्नं ॥
व्याख्या ॥ (502), (515), (588)

अश् पो ह्रस्व ॥ 497 ॥

वृत्तिः ॥ आगु इत्यस्य धातोर्ह्रस्वादेशो वा भवति पकारादौ प्रत्यये
परे । पकारस्य हकारादेशश्च ॥

प्रयोगः ॥ अहं, अप्पं; अहक्, अप्पक्; अहुदु, अप्पुदु ॥

शक् कि ॥ 498 ॥

वृत्तिः ॥ आगु इत्यस्य धातोः शक्तादेशो भवति पकारादौ प्रत्यये परे ॥
प्रयोगः ॥ अक्कुं, अक्कुणं, अक्के ॥ कीति किम् । आगुगुं, आगुगे ॥

दोलुप् पौगोः ॥ 499 ॥

वृत्तिः॥ पौगु इत्यस्य चातोर्दौर्लुब् भवति ककारादौ प्रत्यये परे ॥
प्रयोगः॥ पौकुं, पौकुगुं, पौके ॥ कीति किम् । पौगुगुं, पौगुगे ॥

आगोश्च द्विती ॥ 500 ॥

वृत्तिः॥ पौगोः आगोश्च चातोर्दौर्लुब् भवति दकारादौ प्रत्यये परे
इती च परे ॥

प्रयोगः॥ पौदं, पौदपं, पौयिनु; आदं, आदपं, आयितु ॥ वित्ता विति
किम् । आगुवं, पौगुवं ॥ (37)(38)

इतावेर्यश्च ॥ 501 ॥

वृत्तिः॥ आगोः, पौगोश्च चातोर्दौर्लुब् भवति इतु प्रत्यये परे ।
इकारस्य यकारादेशश्च भवति ॥

प्रयोगः॥ आय्तु, पौय्तु ॥

तागोश्च वित्ता ॥ 502 ॥

वृत्तिः॥ आगु, पौगु इत्येतयोस्तगु इत्यस्य च दौर्लोपी वा भवति
वकारादौ प्रत्यये परे ॥

प्रयोगः॥ आगुवं, आपं; आगुकिं, आपिनं; पौगुवं, पौपं; पौगुविनं,
पौपिनं; तागुवं, तपं; तागुनिनं, तापिनं ॥ कीति किम् । आदं, पौदं,
तागिदं ॥

सौर्बहुस्वरस्य ॥ 503 ॥

वृत्तिः॥ बहुस्वरानां सुशब्दान्तानां चातूनां दौर्लुब् वा भवति
वकारादौ प्रत्यये परे ॥

प्रयोगः॥ अलसुवं, अलपं, किनिषुवं, किनिपं; विसुवं, विसपं;
वरिषुवं, वरिपं ॥ सौरिति किम् । हरगुवं, कलकुवं ॥ बहुस्वरस्येति
किम् । हासुवं, बीषुवं ॥ कीति किम् । हरसिदं, वरसिदं ॥ (575)

कि ॥ 504 ॥

12.6.93
7.578

वृत्तिः॥ वेति निवृत्तम् ॥ सुशब्दान्तस्य चातोर्दौर्लुब् भवति ककारादौ प्रत्यये परे ॥
प्रयोगः॥ माडिकुं, माडिकुगुं, प्राडिक्के; भंजिकुं, भंजिकुगुं, भंजिक्के ॥ कीति
किम् । पूजिसुवं, पूजिपं ॥ (472)

उण्कोट् काणो दो डः ॥ 505 ॥

वृत्तिः॥ उणादिभ्यो चातुभ्यः परस्य दकारस्य इकारादेशो भवति ॥

प्रयोगः॥ उण्डं, उण्डपं, उण्डु; कोण्डं, कोण्डपं, कोण्डु; कण्डं, कण्डपं,
कण्डु ॥ एतेभ्यः इति किम् । कौन्दं, सन्दं ॥ (494), (476), (494)

वर्गप्रथमात् पूर्वः ॥ 506 ॥

वृत्तिः॥ वर्गप्रथमैभ्यः परस्य दकारस्य पूर्ववर्णदेशो भवति ॥

प्रयोगः॥ ओक्कं, ओक्कपं, ओक्कु; मिक्कं, मिक्कपं, मिक्कु; अच्चं, अच्चपं, अच्चु; वेच्चं, वेच्चपं, वेच्चु; अट्टं, अट्टपं, अट्टु; सुट्टं, सुट्टपं, सुट्टु; मित्तं, मित्तपं, मित्तु; मुत्तं, मुत्तपं, मुत्तु; इत्तं, इत्तपं, इत्तु; तप्पं, तप्पपं, तप्पु ॥ वर्गप्रथमादिति किम् । कोट्टं, सट्टं, गेल्लं ॥
० याख्या ॥ (485), (486), (487), (488), (489), (490)

कवलादिभ्यस्तः ॥ 507 ॥

वृत्तिः॥ कवलादिभ्यो चातुभ्यः परस्य दकारस्य तकारादेशो भवति ॥

प्रयोगः॥ कवल्लुदु, कवल्लपुदु, कवल्लु; मडल्लुदु, मडल्लपुदु, मडल्लु; कोनल्लुदु, कोनल्लपुदु, कोनल्लु ॥ कवल्ल, मडल्ल, बल्ल, कल्ल, पौल्ल, साल्ल, सौल्ल, पैल्ल, बूल्ल, कूरु, कसरु, कनरु, कोनरु, तळिल्ल, विळिरु, चिगुरु, बेळरु, अळु, उळु, कीळु, चळि, मोळु, अळु, अळिरु, कुरि, बा, सी, पू, बी, ओ, कून्, पैन्, सीन्, आन्, नौन्, ईन् । इति कवलादिराष्ट्रव्ययः ॥

ओरे अरे सावशौषण्यौः ॥ 508 ॥

वृत्तिः॥ ओरे, अरे इत्यविभक्तिकोऽयं पञ्चमीनिर्देशः । ओरे, अरे इत्येतभ्यां यथाक्रमे सावार्थे शौषण्यार्थे वर्तमानाभ्यां चातुभ्यां परस्य दकारस्य तकारादेशो भवति ॥

प्रयोगः॥ ओरेतं, ओरेतपं, ओरेतु; अरेतं, अरेतपं, अरेतु ॥ अनयोरिति किम् । ओसर्दुदु, सौर्दुदु, वान्तिदुदु, ओणगिदुदु ॥ सावशौषण्योरिति किम् । ओरेदं, ओरेदपक् - यूकं हिनस्तीत्यर्थः ॥ अरेदं, अरेदपक् - चपेटया ताडयतीत्यर्थः ॥

निलो लः ॥ 509 ॥

वृत्तिः॥ निल् इत्यस्य चातोर्लकारात् परस्य दकारस्य तकारादेशो भवति ॥

प्रयोगः॥ निल्लं, निल्लपं, निल्लु ॥ निल इति किम् । जौल्लं, जौल्लं ॥ ल इति किम् । निदं, निदपं, निदु ॥ (493)

नेलो वा ॥ 510 ॥

वृत्तिः॥ नेल् इत्यस्माद् धातोः परस्य दकारस्य तकारादेशो भवति ॥

प्रयोगः॥ नेल्लं, नेल्लं; नेल्लपं, नेल्लपं; नेल्लु, नेल्लु ॥ नेल इति किम् । जौल्लं, जौल्लपं, जौल्लु ॥

पोडतोड मिक्कि बेक्क पस क सौस्युद्यदि नियडरो वः पः ॥ 511 ॥

वृत्तिः॥ पोडश्च तोडश्च मिक्किश्च बेक्कश्च पसश्च कसश्च उसिश्च उदिश्च आदिश्च विदिश्च अडश्च तेषां र् इति द्वन्द्वान्तैश्च्यमाणो रेफः

प्रत्येकमभिसम्बध्यते । तेन पोडर् इत्येतदादिभ्यः परस्य वकारस्य पकारादेशो वा भवति ॥

प्रयोगः ॥ पोडर्प्पं, पोडर्प्पं; पोडर्प्पिनं, पोडर्प्पिनं; तोडर्प्पं, तोडर्प्पं; तोडर्प्पिनं, तोडर्प्पिनं; मिडर्प्पं, मिडर्प्पं; मिडर्प्पिनं, मिडर्प्पिनं; ... अडर्प्पिनं, अडर्प्पिनं ॥ इति च ॥ पोणर्प्पं, पोणर्प्पिनं ॥ व इति च ॥ पोडर्प्पं, तोडर्प्पं ॥

काकूगौ नेतवरः ॥ 512 ॥

वृत्तिः ॥ वेति निवृत्तम् ॥ अत्रापि पूर्ववत् द्वन्द्वान्त्यो रेफः प्रत्येकं सम्बध्यते ॥ कार् इत्येतदादिभ्यो चातुभ्यः परस्य वकारस्य पकारादेशो भवति ॥ प्रयोगः ॥ कार्प्पं, कार्प्पिनं; कूर्प्पं, कूर्प्पिनं; गौर्प्पं, गौर्प्पिनं; नेर्प्पं, नेर्प्पिनं; तर्प्पं, तर्प्पिनं; बर्प्पं, बर्प्पिनं ॥

ओ पू तत्त्वयोः ॥ 513 ॥

वृत्तिः ॥ ओ, पू, तवु, अवु इत्येतैभ्यो चातुभ्यः परस्य वकारस्य पकारादेशो भवति ॥

प्रयोगः ॥ ओर्प्पं, ओर्प्पिनं; ओर्प्पिनेगं; पूर्प्पं, पूर्प्पिनं; पूर्प्पिनेगं; तविर्प्पं, तविर्प्पिनं; तविर्प्पिनेगं; अवर्प्पं, अवर्प्पिनं, अवर्प्पिनेगं ॥

(413)

आदिष्टाद् रेफः ॥ 514 ॥

वृत्तिः ॥ आदिष्टाद् रेफाक्काराच्च परस्य वकारस्य पकारादेशो भवति ॥ प्रयोगः ॥ तोर्प्पं, तोर्प्पिनं; नार्प्पं, नार्प्पिनं; माक्पं, माक्पिनं; सूक्पं, सूक्पिनं ॥ आदिष्टादिति च ॥ अलर्प्पं, ओलर्प्पं, बाक्पं, कीक्पं ॥

लुप्तदोः ॥ 515 ॥

वृत्तिः ॥ लुप्तदुभ्यो चातुभ्यः परस्य वकारस्य पकारादेशो भवति ॥ प्रयोगः ॥ माडिर्प्पं, कूडिर्प्पं, अलर्प्पं, वेसर्प्पं, रागिर्प्पं, भोर्प्पं ॥ लुप्तदोरिति च ॥ आडिर्प्पं, कूडिर्प्पं, अलर्प्पं, वेसर्प्पं ॥

(415)

नः ॥ 516 ॥

वृत्तिः ॥ नकारान्ताद् चातोः परस्य वकारस्य पकारादेशो भवति ॥ प्रयोगः ॥ आंर्प्पं, आंर्प्पिनं; सीर्प्पं, सीर्प्पिनं; नौर्प्पं, नौर्प्पिनं ॥ न इति च ॥ कोल्प्पं, गेल्प्पं ॥

नानेन्तिनौ बः ॥ 517 ॥

वृत्तिः ॥ नान्, ओन्, तिन् इत्येतैभ्यो चातुभ्यः परस्य वकारस्य पकारादेशो भवति ॥

प्रयोगः ॥ नान्बं, नान्बिनं, नान्बन्नं; ओन्बं, ओन्बिनं, ओन्बन्नं;

तिब्बं, तिब्बिनं, तिब्बन्नं ॥ शतम्भ इति किम् । आपं, पोपं ॥
०याख्या ॥ (502), (515)

णः ॥ 518 ॥

वृत्तिः ॥ णकारान्ताद् घातोः परस्य वकारस्य वकारादेशो भवति ॥
प्रयोगः ॥ माण्वं, माण्विनं, माण्वन्नं; उण्वं, उण्विनं, उण्वन्नं;
काण्वं, काण्विनं, काण्वन्नं ॥ ण इति किम् । काय्वं, पोय्वं ॥

तर्बरोर्लुक् लुप्तैयि ॥ 519 ॥

वृत्तिः ॥ तर्, बर् इत्येतयोर्लोपो भवति लुप्ते सत्ययि ॥
प्रयोगः ॥ पोत्तगेयं ता मगने, इत्तल् बा मगके ॥ तर्बर इति किम् ।
नीनागु, नीपोगु ॥ लुप्तैयीति किम् । तारय्, बारय् ॥ (468)

दीर्घः ॥ 520 ॥

वृत्तिः ॥ तर्, बर् इत्येतयोर्दीर्घादेशो भवति आयि परे ॥
प्रयोगः ॥ ता, बा; तारय्, बारय् ॥ अयीति किम् । तन्निं, बन्निं;
तंदं, बंदं ॥

प्रतिषेधः ॥ 521 ॥

वृत्तिः ॥ तर्, बर् इत्येतयोर्दीर्घादेशो भवति प्रतिषेधविषये ॥
प्रयोगः ॥ तारं, तारर्, तारय्, तारिर्, तारे, तारेकुं बारं, बारर्,
बारय्, बारिर्, बारे, बारेकु ॥ प्रतिषेध इति किम् । तंदं, बंदं ॥

न तिङः ॥ 522 ॥

वृत्तिः ॥ तिङ इति सम्बन्ध सामान्ये षष्ठी । तिङः सम्बन्धि यत्
कार्ममुक्तं तत्त्वानिकं वा तन्निमित्तकं वा तत्प्रतिषेध विषये न भवति ॥
प्रयोगः ॥ नोडं, नोडर्, नोडय्, नोडिर्, नोडे, नोडेकु ॥ अत्र
यथायथं गुमादयो दपादयोपि न भवन्ति ॥ माडु, कूडु इत्यादी
तु औरत् प्रतिषेधं (460) इति वचनबलादभादिर्भवतीति मन्तव्यम् ॥

तदर्थस्याप्रयोगः ॥ 523 ॥

वृत्तिः ॥ प्रतिषेधवान्चकशब्दस्य प्रयोगो न भवति तिङ् विषये ॥
प्रयोगः ॥ माडं, माडर्; नोडं, नोडर्; कूडं, कूडर् ॥ अन्यत्र तु भवेत् ॥
माक्पुदिल्लं, माक्पुदल्लं, माक्पुदिल्ल, माक्पुदल्ल; घटमिल्लं,
घटमल्लं, घटमिल्ल, घटमल्ल; पटमिल्लं, पटमल्लं, पटमिल्ल, पटमल्ल ॥

आशीरादौ बेडं वेडं परतः ॥ 524 ॥

वृत्तिः ॥ तिङः परतः बेडं, वेड इत्येतौ शब्दौ प्रयुज्येते आशीराद्यर्थे
प्रतिषेध विषये ॥

प्रयोगः॥ माडल्वेडं, माडल्वेड; नोडल्वेडं, नोडल्वेड ॥ आशीरादाविमि
किम् । माडं, माड् ॥ प्रतिषेध इति किम् । माड्के, माडुगे ॥ परत
इति पूर्व मा भूत् ॥

वेमः ॥ ५२५ ॥

वृत्तिः॥ इमः परतो वेडं, वेड इत्येतौ वा प्रयुज्येते प्रतिषेध विषये ॥
प्रयोगः॥ माडलिवेडं, माडलिं; कूडलिवेडं, कूडलिं ॥ इम इति किम् ।
नीमिदं माडल्वेडं, माडल्वेड ॥

तस्मिज्जदलो ॥ ५२६ ॥

वृत्तिः॥ वेडं, वेड इत्यनयोः पर्योस्तिङः अत्, अल् इत्येतावादेशौ
भवतः ॥

प्रयोगः॥ माडवेडं, माडल्वेडं; नोडवेडं, नोडल्वेडं ॥ तस्मिन्निति किम् ।
नोडं, नोड् ॥

वेमः ॥ ५२७ ॥

वृत्तिः॥ इमः अत्, अल् इत्येतावादेशौ वा भवतो वेडं, वेड इत्यनयोः
परतः ॥

प्रयोगः॥ नोडवेडं, नोडल्वेडं, नोडलिवेडं; माडवेड, माडल्वेड,
माडलिवेड ॥

अल् तदप्रयोगे ॥ ५२८ ॥

वृत्तिः॥ इमः अलित्यादेशौ वा भवति वेडं, वेड इत्यनयोरप्रयोग-
विषये ॥

प्रयोगः॥ नीमीवनमं पुगल् । नीमीमनेयं नोडल्; यति गक्
नीमंगजनाटक्के सल्लल् ॥ (५२७), (५२६), (५२७)

प्राक् प्रयोगे चाविकृतात् ॥ ५२९ ॥

वृत्तिः॥ अविकृतादिमः प्रागल् भवति वेडं, वेड इत्यनयोः प्रयोगे-
प्रयोगे च विषये ॥

प्रयोगः॥ पेंडिरं नंबलिवेडं, नंबलिवेड, नंबलिं; अकार्यमं
माडलिवेडं, माडलिवेड, माडलिं ॥ अविकृतादिति किम् । नोडल्वेड,
नंबल्वेड । अत्रालः प्रणल् मा भूत् ॥ प्रागिति परतो मा भूत् ॥

कर्मण्यनुपदुः ॥ ५३० ॥

वृत्तिः॥ धातौः पडुधातुरनुप्रयुज्येते कर्मणि विहितं तिङि परे ॥
प्रयोगः॥ माडल्पट्टु दुटं कुवरनिं, नोडल्पट्टु नरसनंगनेयिं,
बयसल्पट्टु क्तरुणि रमणनिं, माडल्पडुगे मगे संपदं जिनपतियिं,

किडिल्लपुडुगेम्मदुःख संतति जिननिं ॥ कर्मणीति किम् । नोडिक्क-
रसनंगनेयं, माडिदं पदकमनक्कसाले ॥ अनुग्रहणमव्यवधानार्थम् ॥

कृति वा ॥ 531 ॥

वृत्तिः ॥ च्वातोः पडुर्वानुप्रयुज्यते कर्मणि विहिते कृति परे ॥

प्रयोगः ॥ माडल्लपुडुदं, माडिदुदं; माडल्लपुडुदरिं, माडिदुदरिं;
तोडल्लपुडुदक्कं, तोडिदुदक्कं; आडल्लपुडुव पोळं, आडुव पोळं;
सोळ्ळाल्लपुडुव डाणे, तुगुव डाणे ॥

व्याख्या ॥ (530); (543), (531), (532), (455); (547), (487), (506), (3)
(203), (204), (36); (509), (333), (345), (96)

तस्मिन्नेदलो ॥ 532 ॥

वृत्तिः ॥ च्वातोर्ध्वकारालादेशो भवतः पडुच्वातो परे ॥

प्रयोगः ॥ माडै पट्टं, माडल्लपट्टं; नोडै पट्टं, नोडल्लपट्टं; किडिसे पट्टु,
किडिल्लपट्टु ॥ तस्मिन्निति किम् । माडिदं, कूडिदं ॥

इसुप् तत्करोति भावे ल्युटोऽशयनादेर्लुप् च दोः ॥ 533 ॥

वृत्तिः ॥ भावे विहिते यो ल्युट् प्रत्ययस्तदन्तान्च्छयनादि वर्जितान्छ-
वदात् तत्करोतीत्यस्मिन्नर्थे इसुप् प्रत्ययो भवति दोर्लोपश्च ॥

प्रयोगः ॥ पचनमं माडुवं पचिसुवं । एवं वर्दिसुवं, रसिसुवं, शेविसुवं,
पालिसुवं, भोजिसुवं, लालिसुवं ॥ भाव इति किम् । भुज्यत इति
भोजन मोदनादि तत्करोतीत्यत्र मा भूत् ॥ ल्युट् इति किम् । यज्ञ
इत्यादेर्मा भूत् ॥ अशयनादेरिति किम् । शयिसिदं इति मा भूत् ॥
शयन, चयन, तक्षण, श्रवण, रवण, नयन, स्तवन, कसन
इत्यादिशयनादयः प्रयोगगम्याः ॥

इय् च नमनादिभ्यः ॥ 534 ॥

वृत्तिः ॥ नमनादिभ्यः शब्देभ्यः तत्करोतीत्यर्थे इसुप् प्रत्ययो भवति
तेषां दोर्लोप इत्यादेशश्च भवति ॥

प्रयोगः ॥ नमनमं माडुवं - नमिसुवं, नमियिसुवं । एवं भ्रमिसुवं,
भ्रमियिसुवं; रमिसुवं, रमियिसुवं; गमिसुवं, गमियिसुवं ॥ नगन,
भ्रमण, रमण, गमन, क्रमण, सङ्गमण, उत्क्रमण, उपक्रमण, वरण,
धरण, हरण, भरण, दमरण, त्वरण, ज्वरण, चरण, जनन, वसन,
वन्धन, मथन, श्रेयन, ग्रथन, तारण, धरण, जीरण इति नमनादिराहुतिगणः

भोगादिभ्यः ॥ 535 ॥

वृत्तिः ॥ भोगादिभ्यश्च शब्देभ्यस्तत्करोतीत्यर्थे इसुप् प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः॥ भोगं माहुवं — भोगिषुवं ॥ एवं रागिषुवं, भाविषुवं, कामिषुवं ॥ भोग, राग, भाव, काम, प्राप्त, रङ्ग, चाम, लाव, स्वाद, गाध, नाद, वेग, योग, नियोग, वियोग, संयोग, उद्योग, निर्वेग, संवेग, विश्वास, निनाद, नियात्र, आह्वान, आराव, संराव, विराव, आलाप, सल्लाप, प्रलाप, अपलाप, आमिलाप, उच्छ्रय, उच्छ्राय, प्रस्तार, निर्वेक, विशाल, उद्गार, गौचर, सङ्गर, सम्भार, उद्वाह, विवाह, सन्नाह, स्तुति, नुति, जति, यति, सिद्धि, वृद्धि, तुष्टि, पुष्टि, कृष्टि, स्थिति, लब्धि, रुद्धि, जीर्ण, व्याख्यान, टिप्पणी, टीका, विशद, मनन, सीवन, गुम्फन इति भोगादिराकृतिगणः ॥ भोगादी-
व्याख्यानानादिग्रहणं तु लोपमिरासार्थम् ॥

धातोर्हेतुमति ॥ 536 ॥

वृत्तिः॥ धातोर्हेतुमत्यर्थे इषुप् प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः॥ अट्टं बाणसिगं, अडिसिदं बाणसिगनिनरसं; उण्डुडुं सु, उणिसिदक्कूसनब्बे; नुडिदक्करसि, नुडिसिदनरसिगनरसं; उक्तं पोलननोक्कलिगं, उक्सिदं पोलननोक्कलिगनिं गौडं ॥

कुरश्चुर्त्वा ॥ 537 ॥

वृत्तिः॥ ककारान्ताद्रेराफान्ताच्च धातोर्हेतुमत्यर्थे चु प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः॥ अलर्द्धु तावरे, अलर्च्चिदं तावरेयं पगलाणमं, अलरिसिदं इति वा; पोणर्द्धुदाने, पोणर्च्चिदजानेयं जीदं, पोणरिसिदं इति वा; मगुरूदं दारिगं, मगुरूच्चित्तु दारिगनं कागे, मगुरूक्सित्तु इति वा; कौदं कर्णननज्जुनं, कोलिसिदं कर्णनज्जुननिं कृष्णं ॥ कुर इति किम्। ओलिसिदं, निलिसिदं ॥ [८५ शब्दमणिदर्पण-धातुपाठ (185-220)]

स्वार्थे ॥ 538 ॥

वृत्तिः॥ ककारान्ताद्रेराफान्ताच्च धातोः स्वार्थे चु प्रत्ययाना भवति ॥

प्रयोगः॥ अलर्द्धु, अलर्च्चित्तु; पोणर्द्धु, पोणर्च्चित्तु; मगुरूद्धु, मगुरूच्चित्तु, पोणर्द्धु, पोणर्च्चित्तु ॥

भुंजादेरिसुप् ॥ 539 ॥

वृत्तिः॥ वेति निवृत्तम् ॥ भुञ्जादिभ्यो धातुभ्यः परः स्वार्थे इषुप् प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः॥ भुंजिषुवं, राजिषुवं, आसिषुवं, आलिषुवं ॥ भुंज, राज, आस, निगुं, गुड, बड, निट्ट, माल, तुट्ट, ओसर, बीसर, मुक्कुक्क, विक्कुक्क, नेक्कुल, जक्कुल, कुप्पक्क, अप्पक्क, कोक्कर, बेक्कर, डोक्कर, चेक्कर, तक्क, तक्कय, उम्मक्क, दोम्मक्क, बित्तर, ओत्तर, आल, सौल,

संदण, मोंदण, विच्चक, पुच्चक, वेच्चक, टेब्वर, गब्वर, अब्वर,
उब्वर, कून, जान, जिन, कक्कवक, कनवर, सैर, सोगय, संद, मंदय,
तारय, पूरय, अल्लय, तुट्टय, ओट्टय, बोल्लय, बौक्य, लोलय, हारय,
बाक्य, मैक्य, तैरय, कौरय, चाक, कडैगण, सगन, तव, विन, हन,
निन्नव, ओप्प, सोप्प, चप्पर, अवगड, संगड, वंगड इति मुंजादिराह्मिणः॥

रे सुस्तारादिभ्यः ॥ ५४० ॥

वृत्तिः॥ तारादिभ्यो द्यातुभ्यः परस्त्वार्थे रेषु प्रत्ययो भवति ॥
प्रयोगः॥ तारैषु, पुरैषु, तक्कैषु, लल्लैषु ॥ तार, पूर, तक्क, मंद,
लल्ल, बोल्ल, बौक, लोल, मैक, बाक, ओट्ट, तुट्ट, हार, कौर, तैर
इति तारादिराह्मिणिगणः॥

इसुपीसुपः श्लुबस्त्वार्थे ॥ ५४१ ॥

वृत्तिः॥ द्यातोः परस्य अस्त्वार्थे वर्तमानस्य इसुपः श्लुब् भवति इसुप् प्रत्यये परे
प्रयोगः॥ गमिसिदं देवदत्तं, तमन्यः प्रयुज्जत गमिसिदं देवदत्तनं जिनदत्तं,
पठिसिदं पुत्रं, तं प्रयुज्जे पिता पठिसिदपं मगनं तंदे, पत्तिसिदपं पान्चकं,
तं प्रयुज्जे प्रभुः पत्तिसिदपं पान्चकनिं प्रभु ॥ इसुपीति किम् । नीमिदं पठिषिं,
आमिदं माडिषुवेवु, तामिदं माडिसिदर इमादो मा भूत् ॥ इसुप इति किम् ।
पोणर्द्धिदाने, तं प्रयुज्जे चौदकः पोणर्द्धिदपनानेयं मावटिगं । तमपि
प्रयुज्जे राजा, पोणर्द्धिसिदनानेयं मावटिगनिनरसं ॥ एवं पोगक्कदं
देवदत्तनं यज्ञदत्तं । तं प्रायुज्जत जिनदत्तः, पोगक्कचिदं देवदत्तनं यज्ञदत्तनिं
जिनदत्तं । तमपि प्रायुज्जत विष्णुमित्रः, पोगक्कचिसिदं देवदत्तनं यज्ञदत्तनिं
जिनदत्तनिं विष्णुमित्रं । अत्र चोः श्लुब् मा भूत् ॥ अस्त्वार्थे इति किम् ।
बडिसिदक् सोसे, बडिसिदक् सोसेयिंदत्ते ॥

वेस्मिभ्यः ॥ ५४२ ॥

वृत्तिः॥ मी इत्यस्य द्यार्तोः इसादेशो वा भवति इसुप् प्रत्यये परे ॥
प्रयोगः॥ मिसिसिदं, मीयिसिदं, मिसिसल्पदं, मीयिसल्पदं ॥ मिय इति
किम् । मीयिसिदं ॥ इसुपीति किम् । मिदं ॥
व्याख्या ॥ मीयिसिदं इति वा । यक्स्वरे स्वरस्य (३५) इति यक् ।

अच् कर्तृकर्मणोः ॥ ५४३ ॥

वृत्तिः॥ द्यातोर्वच् प्रत्ययो भवति कर्तरि कर्मणि चामिच्चे ये ॥
प्रयोगः॥ माडिदं, कूडिदं, माडिदं, कूडिदं, तर्पनं, वरपनं, तर्पनोक्,
वरपनोक् ; गाडल्पदं, कूडल्पदं, तरल्पदं, वरल्पदं ॥

व्याख्या ॥ (५३१), (५५७), (५५८), (५५९), (५६०), (५६१), (५६२), (५६३), (५६४), (५६५), (५६६), (५६७), (५६८), (५६९), (५७०), (५७१), (५७२), (५७३), (५७४), (५७५), (५७६), (५७७), (५७८), (५७९), (५८०), (५८१), (५८२), (५८३), (५८४), (५८५), (५८६), (५८७), (५८८), (५८९), (५९०), (५९१), (५९२), (५९३), (५९४), (५९५), (५९६), (५९७), (५९८), (५९९), (६००), (६०१), (६०२), (६०३), (६०४), (६०५), (६०६), (६०७), (६०८), (६०९), (६१०), (६११), (६१२), (६१३), (६१४), (६१५), (६१६), (६१७), (६१८), (६१९), (६२०), (६२१), (६२२), (६२३), (६२४), (६२५), (६२६), (६२७), (६२८), (६२९), (६३०), (६३१), (६३२), (६३३), (६३४), (६३५), (६३६), (६३७), (६३८), (६३९), (६४०), (६४१), (६४२), (६४३), (६४४), (६४५), (६४६), (६४७), (६४८), (६४९), (६५०), (६५१), (६५२), (६५३), (६५४), (६५५), (६५६), (६५७), (६५८), (६५९), (६६०), (६६१), (६६२), (६६३), (६६४), (६६५), (६६६), (६६७), (६६८), (६६९), (६७०), (६७१), (६७२), (६७३), (६७४), (६७५), (६७६), (६७७), (६७८), (६७९), (६८०), (६८१), (६८२), (६८३), (६८४), (६८५), (६८६), (६८७), (६८८), (६८९), (६९०), (६९१), (६९२), (६९३), (६९४), (६९५), (६९६), (६९७), (६९८), (६९९), (७००), (७०१), (७०२), (७०३), (७०४), (७०५), (७०६), (७०७), (७०८), (७०९), (७१०), (७११), (७१२), (७१३), (७१४), (७१५), (७१६), (७१७), (७१८), (७१९), (७२०), (७२१), (७२२), (७२३), (७२४), (७२५), (७२६), (७२७), (७२८), (७२९), (७३०), (७३१), (७३२), (७३३), (७३४), (७३५), (७३६), (७३७), (७३८), (७३९), (७४०), (७४१), (७४२), (७४३), (७४४), (७४५), (७४६), (७४७), (७४८), (७४९), (७५०), (७५१), (७५२), (७५३), (७५४), (७५५), (७५६), (७५७), (७५८), (७५९), (७६०), (७६१), (७६२), (७६३), (७६४), (७६५), (७६६), (७६७), (७६८), (७६९), (७७०), (७७१), (७७२), (७७३), (७७४), (७७५), (७७६), (७७७), (७७८), (७७९), (७८०), (७८१), (७८२), (७८३), (७८४), (७८५), (७८६), (७८७), (७८८), (७८९), (७९०), (७९१), (७९२), (७९३), (७९४), (७९५), (७९६), (७९७), (७९८), (७९९), (८००), (८०१), (८०२), (८०३), (८०४), (८०५), (८०६), (८०७), (८०८), (८०९), (८१०), (८११), (८१२), (८१३), (८१४), (८१५), (८१६), (८१७), (८१८), (८१९), (८२०), (८२१), (८२२), (८२३), (८२४), (८२५), (८२६), (८२७), (८२८), (८२९), (८३०), (८३१), (८३२), (८३३), (८३४), (८३५), (८३६), (८३७), (८३८), (८३९), (८४०), (८४१), (८४२), (८४३), (८४४), (८४५), (८४६), (८४७), (८४८), (८४९), (८५०), (८५१), (८५२), (८५३), (८५४), (८५५), (८५६), (८५७), (८५८), (८५९), (८६०), (८६१), (८६२), (८६३), (८६४), (८६५), (८६६), (८६७), (८६८), (८६९), (८७०), (८७१), (८७२), (८७३), (८७४), (८७५), (८७६), (८७७), (८७८), (८७९), (८८०), (८८१), (८८२), (८८३), (८८४), (८८५), (८८६), (८८७), (८८८), (८८९), (८९०), (८९१), (८९२), (८९३), (८९४), (८९५), (८९६), (८९७), (८९८), (८९९), (९००), (९०१), (९०२), (९०३), (९०४), (९०५), (९०६), (९०७), (९०८), (९०९), (९१०), (९११), (९१२), (९१३), (९१४), (९१५), (९१६), (९१७), (९१८), (९१९), (९२०), (९२१), (९२२), (९२३), (९२४), (९२५), (९२६), (९२७), (९२८), (९२९), (९३०), (९३१), (९३२), (९३३), (९३४), (९३५), (९३६), (९३७), (९३८), (९३९), (९४०), (९४१), (९४२), (९४३), (९४४), (९४५), (९४६), (९४७), (९४८), (९४९), (९५०), (९५१), (९५२), (९५३), (९५४), (९५५), (९५६), (९५७), (९५८), (९५९), (९६०), (९६१), (९६२), (९६३), (९६४), (९६५), (९६६), (९६७), (९६८), (९६९), (९७०), (९७१), (९७२), (९७३), (९७४), (९७५), (९७६), (९७७), (९७८), (९७९), (९८०), (९८१), (९८२), (९८३), (९८४), (९८५), (९८६), (९८७), (९८८), (९८९), (९९०), (९९१), (९९२), (९९३), (९९४), (९९५), (९९६), (९९७), (९९८), (९९९), (१०००).

उतेदुतेदुतुमुतुम् सत्यचौ वा ॥ 544 ॥

वृत्तिः॥ धातोः परस्य वर्तमान काले विहितस्याचः उतेद्, उतेद्, उतुं, उतुं
एते आदेशा वा भवन्ति ॥

प्रयोगः॥ माडुते, नौडुते, कूडुते; माडुते, नौडुते, कूडुते; माडुतुं, नौडुतुं,
कूडुतुं; माडुतुं, नौडुतुं, कूडुतुं ॥ पक्षे । माडिदपं, माडुवं; कूडिदपं, कूडुवं;
नौडिदपं, नौडुवं; माडिदपनं, माडुवनं; कूडिदपनं, कूडुवनं; नौडिदपनं,
नौडुवनं ॥ सतीति किम् । माडिदं, कूडिदं ॥ अच इति किम् । माडिदप्य्,
कूडिदप्य् ॥ (452)

कुकिस्ताच्छील्ये ॥ 545 ॥

वृत्तिः॥ धातोः कुकि प्रत्ययो भवति ताच्छील्ये गम्यमाने ॥

प्रयोगः॥ माक्पुद् शीलमीतंगे माक्कुकि । एवं आक्कुकि, पौक्कुकि,
साल्कुकि, अडुक्कुकि ॥ (34), (37)

इरुणः कर्मणि ॥ 546 ॥

वृत्तिः॥ कर्मण्युपपदे उण् इत्यस्माद् धातोः इ प्रत्ययो भवति ताच्छील्ये
गम्यमाने ॥

प्रयोगः॥ कंपनुण्बुद् शीलमिदन्के कंपुणि । एवं बंडुणि, झेलरुणि,
अलरुणि, झरलुणि, झेरलुणि, पावुणि ॥ कर्मणीति किम् । परियणदोक्
उण्वं ॥ उण इति किम् । अलरं कोरुवं ॥ (248), (34), (53), (62), (308)

कोल उद्वस्वश्च ॥ 547 ॥

वृत्तिः॥ कर्मण्युपपदे कोलित्यस्य धातोः इ प्रत्ययो भवति कोल् धातोः
ह्रस्व उकारादेशश्च भवति ॥

प्रयोगः॥ मीनं कोल्वं मीगुलि । एवं पावुगुलि, इलिगुलि, आनेगुलि ॥
ह्रस्वग्रहणमन्त्यदेश निवृत्त्यर्थम् ॥ (308)

कुट्टोरिगो दुलुप् च ॥ 548 ॥

वृत्तिः॥ कर्मण्युपपदे कुट्टु इत्यस्माद् धातोरिग प्रत्ययो भवति कुट्टोर्दोर्लौपि-
स्व ।

प्रयोगः॥ कल्लं कुट्टुवं कल्लुटिगं । एवं मरकुटिगं, गेकेगुटिगं, दारिगुटिगं,
कय्गुटिगं ॥

अद् भावे ॥ 549 ॥

वृत्तिः॥ भावश्शुद्धो धात्वर्थः । तस्मिन्नभिधेये धातोरत् प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः॥ पूगक्, ओदुगक्, मोदुगक्, तिर्दुगक्, नौदुगक्, केगुगक्,
तेगुगक्, सागुगक् ॥

किङोर्दीर्घश्च ॥ ५५० ॥

वृत्तिः॥ किङ् इत्येताभ्यां चातुभ्यां भावेर्के अत्प्रत्ययो भवति किङोर्दीर्घ-
एकारश्च ॥

प्रयोगः॥ केङ्, केङ्गक् ॥ किङोरिति किञ् । कुङिक्, जङिक् ॥ दीर्घग्रहण-
मिकारस्यैव यथा स्यादिति ॥

औत् कुङुतुङोः ॥ ५५१ ॥

वृत्तिः॥ कुङ्, तुङ् इत्येताभ्यां चातुभ्यां भावेर्के अत्प्रत्ययो भवति
तयोर्दीर्घे औकारश्च ॥

प्रयोगः॥ कौङ्, कौङ्गक्, तौङ्, तौङ्गक् ॥ दीर्घग्रहणं पूर्ववत् ॥

लुप् तस्य ॥ ५५२ ॥

वृत्तिः॥ भावेर्के लिङितस्यात्प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥

प्रयोगः॥ लू, लूगक्; केङ्, केङ्गक्; तौङ्, तौङ्गक्; गुर्द, गुर्दुगक्;
तिर्दु, तिर्दुगक् ॥

ईनीयस्तः ॥ ५५३ ॥

वृत्तिः॥ ईन्, ई इत्येताभ्यां चातुभ्यां यकारान्तेभ्यश्च चातुभ्यो भावेर्के
तत्प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः॥ ईन्तं, ईन्तंगक्; ईतं, ईतंगक्; केय्तं, केय्तंगक्; जेय्तं,
जेय्तंगक्; सुय्तं, सुय्तंगक्; पाय्तं, पाय्तंगक्; तोय्तं, तोय्तंगक्;
काय्तं, काय्तंगक् ।

मण्यादिभ्यः ॥ ५५४ ॥

वृत्तिः॥ मण्यादिभ्यो चातुभ्यो भावेर्के तत्प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः॥ मणितं, मणितंगक्; कुणितं, कुणितंगक्; मुणितं, मुणितंगक्;
बिणितं, बिणितंगक् ॥ मणि, कुणि, मुणि, बिणि, झणि, मुणि, औ-
झरि, इरि, मुरि, तिरि इति मण्यादिराकृतिगणः ॥

गुक् पोय्बयः ॥ ५५५ ॥

वृत्तिः॥ पोय्, बय् इत्येताभ्यां चातुभ्यां भावेर्के गुक्प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः॥ पोय्गुक्, पोय्गुक्गक्; बय्गुक्, बय्गुक्गक् ॥

व्याख्या ॥ गुक्किति विधेयग्रहणं । पोय्बयः इति प्रकृतिग्रहणम् ॥

आयारयः केत् ॥ ५५६ ॥

वृत्तिः॥ आय्, आरय् इत्येताभ्यां चातुभ्यां भावेर्के केत्प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः॥ आय्के, आय्केगक्; आरय्के, आरय्केगक् ॥

नलरजरुभ्यः ॥ ५५७ ॥

वृत्तिः॥ नकार लकार रेफ णकारान्तेभ्यः रुशब्दान्तेभ्यश्च चातुभ्यो भावेर्चे केत् प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः॥ बान्के, आन्के, सीन्के, कून्के, पैन्के; नैल्के, पौल्के, सौल्के, कवल्ले, मडल्ले; आदिवर्के, बिदिवर्के, पोणवर्के, तौवर्के, सावर्के; काण्के, पोण्के, माण्के, उण्के, पण्के; किरुक्के, तिरुक्के, पोरुक्के ॥
व्याख्या ॥ नकारादीनामकार उच्चारणार्थः ॥ रु इति पिण्डग्रहणं ॥

कः ॥ 558 ॥

वृत्तिः॥ क्कारान्तेभ्यो चातुभ्यः भावेर्चे केत् प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः॥ वार्क्के, भार्क्के, आर्क्के, ऊर्क्के ॥

तेदनेकस्वरात् ॥ 559 ॥

वृत्तिः॥ अनेकस्वरेभ्यो क्कारान्तेभ्यो चातुभ्यो भावेर्चे तेत् प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः॥ अगक्ते, योगक्ते, मृगुक्ते, नेगक्ते ॥ अनेकस्वरादिति किम् ।
अक्के, उक्के ॥

ओगुपोगुमिगोः ॥ 560 ॥

वृत्तिः॥ ओगु, पोगु, मिगु इत्येतेभ्यो चातुभ्यो भावेर्चे तेत् प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः॥ ओगुते, ओगुतेगक्; पोगुते, पोगुतेगक्; मिगुते, मिगुतेगक् ॥

ऐतः पः ॥ 561 ॥

वृत्तिः॥ अर्धेकारान्तेभ्यो चातुभ्यो भावेर्चे प प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः॥ तेगेपं, रगेपं, तोडेपं, नडेपं, मोगेपं, तडेपं, झणेपं, नोणेपं, पोरेपं, नेनेपं, ननेपं, तोनेपं, अरेपं, बरेपं, ओरेपं ॥

कुदिमिदितकि तोक्क तिकिभ्यः ॥ 562 ॥

वृत्तिः॥ कुद्यादिभ्यो चातुभ्यो भावेर्चे प प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः॥ कुदिपं, कुदिपंगक्; मिदिपं, मिदिपंगक्; तकिपं, तकिपंगक्; तोक्कपं, तोक्कपंगक्; तिकिपं, तिकिपंगक् ॥

बकेबेकेतोरयसू ॥ 563 ॥

वृत्तिः॥ बके, बेके इत्येताभ्यां चातुभ्यां भावेर्चे यचाक्रमं आवि, असु इत्येते प्रत्ययो भवतः ॥

प्रयोगः॥ बक्कि, बक्किगक्; बेक्कु, बेक्कुगक् ॥

उड्वादिभ्यो गेत् ॥ 564 ॥

वृत्तिः॥ उड्वादिभ्यो चातुभ्यो भावेर्चे गेत् प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः॥ उडुगे, उडुगेगक्; नंबुगे, नंबुगेगक्; तुडुगे, तुडुगेगक्;

पयुगे, पयुगेगक् ॥ उडु, तुडु, झडु, पोडु, अडु, थकु, ताकुडु,
तेमकुडु, नैबु, तुंबु, भैक्, बैक्, सल, बैपु, पपु इत्युच्चारणराकृतिगणः

बैच्चादेरिक् च ॥५६५॥

वृत्तिः ॥ बैच्चादिभ्यो द्यातुभ्यो भावेर्च्ये गेत् प्रत्ययो भवति श्वागमश्च ॥
प्रयोगः ॥ बैडिगे, ताकिगे, मूडिगे, तारिगे, पोलिगे ॥ बैडु, मूडु,
पाडु, तारु, मारु, पोल इति बैच्चादिः ॥

पस्यादैर्बुः ॥५६६॥

वृत्तिः ॥ पस्यादिभ्यो द्यातुभ्यो भावेर्च्ये लु प्रत्ययो भवति ॥
प्रयोगः ॥ पसिवु, पसिवुगक्; अक्विवु, अक्विवुगक् ॥ पसि, अक्वि,
पुक्कि, ओक्कि, ओक्कि, मिक्कि, पक्कि, झरि, परि, सा, नौ, की
इति पस्यादिराकृतिगणः ॥

कक्कादैर्क् च ॥५६७॥

वृत्तिः ॥ कक्कादिभ्यो द्यातुभ्यो भावेर्च्ये लु प्रत्ययो भवति श्वागमश्च ॥
प्रयोगः ॥ कक्कुवु, कक्कुगक्; नौक्कुवु, नौक्कुगक् ॥ कक्कु, ओक्कु, नौक्कु,
सेक्के, सेरे, करे, तेरे, नेरे, पेरे इति कक्कादिराकृतिगणः ॥

ओं दुनं द्वं जु कलंकं दु पों दैरि के त् ॥५६८॥

वृत्तिः ॥ ओं द्वादिभ्यो द्यातुभ्यो भावेर्च्ये इकेत् प्रत्ययो भवति ॥
प्रयोगः ॥ ओं दिके, ओं दिकेगक्; नं दिके, नं दिकेगक्; अंजिके,
अंजिकेगक्; कलिके, कलिकेगक्; कं दिके, कं दिकेगक्; पों दिके, पों दिकेगक् ॥

मौ द्वादिभ्यो वा ॥५६९॥

वृत्तिः ॥ मौ द्वादिभ्यो द्यातुभ्यो भावेर्च्ये इकेत् प्रत्ययो भवति ॥ पक्षे अत् ॥
प्रयोगः ॥ मौ दिकेगक्, मौ दुगक्; ओ दिकेगक्, ओ दुगक् ॥ मौ दु, ओ दु,
हरु, कोरु, कपु, मुदु, अवु, कवु, सेंदु, सुंदु इति मौ द्वादि-
राकृतिगणः ॥

डैर किडु कुडु तुजेः ॥५७०॥

वृत्तिः ॥ किडु, कुडु, तुडु वर्जिताद् दुशब्दान्वाद् द्यातो भावेर्च्ये इकेत्
प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः ॥ पोडमडिके, तलेवाडिके, चिवुडिके, आडिके, बिडिके ॥ अकिडु-
कुडु तुजेरिति बिम्बः ॥ कैडु, कैडुगक्; कोडु, कोडुगक्, तोडु, तोडुगक् ॥

व्याख्या ॥ (५५०), (५५१)

बल्लनल्लुभ्यो मेत् ॥५७१॥

वृत्तिः ॥ बल्ल, नल्ल, झर् एतेभ्यो द्यातुभ्यो भावेर्च्ये मेत् प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः॥ वल्ले, वल्लोगक्; जल्ले, जल्लोगक्; कूर्म्ले, कूर्म्लोगक् ॥

तर्बरः कुक् च ॥ 572 ॥

वृत्तिः॥ तर्, बर् इत्येतान्मां चातुभ्यां भावेर्च्ये मेत् प्रत्ययो भवति
कुगागमश्च ॥

प्रयोगः॥ तक्कुमे, तक्कुमेगक्; लक्कुमे, लक्कुमेगक् ॥

सौका मेभ्यः पुः ॥ 573 ॥

वृत्तिः॥ औ, का, मे इत्येतान्मां चातुभ्यां भावेर्च्ये पु प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः॥ औपु, औपुगक्; कापु, कापुगक्; मेपु, मेपुगक् ॥

पोक्कगोर्दुलुप् च ॥ 574 ॥

वृत्तिः॥ पोक्कु इत्यस्माद् चातोर्भावेर्च्ये पु प्रत्ययो भवति दोर्लुप् च ॥

प्रयोगः॥ पोक्कुपु, पोक्कुपुगक् ॥

सुमुनिकिनिमुकिभ्यः ॥ 575 ॥

वृत्तिः॥ मुन्यादिभ्यो चातुभ्यां भावेर्च्ये ए प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः॥ मुनिसु, मुनिसुगक्; किनिसु, किनिसुगक्; मुकिसु, मुकिसुगक् ॥

साल्बानौन्मीभ्योऽडुपिहाः ॥ 576 ॥

वृत्तिः॥ साल्, बा, नौन्, मी इत्येतान्मां चातुभ्यां भावेर्च्ये यच्चाक्रमं
अ, डु, पि, ह इति प्रत्यया भवन्ति ॥

प्रयोगः॥ सालं, सालंगक्; बाहु, बाहुगक्; नौपि, नौपिगक्;
मीडं, मीडंगक् ॥

कोल्नगोरेत् ॥ 577 ॥

वृत्तिः॥ कोल्, नगु इत्येतान्मां चातुभ्यां भावेर्च्ये शेत् प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः॥ कोले, कोलेगक्; नगे, नगेगक् ॥

इसुप् तिन् ॥ 578 ॥

वृत्तिः॥ तिन् इत्यस्माद् चातोर्भावेर्च्ये इसुप् प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः॥ तिनिसु, तिनिसुगक् ॥

चातोर्बुदुः ॥ 579 ॥

वृत्तिः॥ सर्वेभ्यो चातुभ्यां भावेर्च्ये बुदु प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः॥ माक्बुदु, नोक्बुदु, कडिबुदु, उडिबुदु, बडिबुदु, तर्बुदु,
बर्बुदु ॥ पुनर्धातुग्रहणमशेषार्थम् । अन्यथानन्तरत्वात् तिन् एव
भवति न सर्वेभ्यः ॥ (549) (550) (551) (553) (554)

प्राक् काले दुरतुल्यकर्तृकात् ॥ 580 ॥

वृत्तिः॥ उत्तरकाल क्रियया सहैककर्तृकात् पूर्वकालेर्च्ये वर्तमानाद् चातोः ॥

तु प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः ॥ पूणदेच्यं, कण्डुपोदं, उण्डोरगिदं, मिंदुण्डं, कुडिदुगुक्दं ॥
प्राक्काले इति किम् । उणुतमिदं, काणुतेपोदं ॥ तुल्यकर्तृकादिति किम् ।
मायकं पाडिदं, अरसं केक्दं; आतं मिंदनीतनुण्डं ॥

इदुतोऽलध्वादिद्विस्वरात् ॥ 581 ॥

26.68
5.44

वृत्तिः ॥ अलध्वाद्यौ ये द्विस्वरा धात्वस्तद्वर्जितादुत्तरकाल क्रियया सह समान-
कर्तृकात् पूर्वकालेर्धे वर्तमानादुकारान्तादुत्तरादिति प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः ॥ नोडिपोदं, पाडिक्किण्डं, बैडिकोण्डं, अरसिकण्डं, संग्राहिसिबरेदं,
टिप्पाणिसिबरेदं ॥ उत इति किम् । विगिदुक्किदं, तेगेदुपोदं ॥ अलध्वादिद्विस्व-
रादिति किम् । भुतु, तेतु, पेतु, तप्पु, अहु, सुहु, ओक्कु, मिक्कु, शेच्यु, पच्यु ॥

अदेत् प्रतिषेधे ॥ 582 ॥

वृत्तिः ॥ उत्तरकाल क्रियया सह समानकर्तृकात् पूर्वकालेर्धे वर्तमानादातो रदेत्
प्रत्ययो भवति प्रतिषेधे गम्यमाने ॥

प्रयोगः ॥ माडिपोदं, नोडिनुडिदं, केक्दपोदं, अरियदेक्दं ॥ प्रतिषेध इति
किम् । माडिपोदं, नोडिनुडिदं ॥

वाक् चेरः ॥ 583 ॥

वृत्तिः ॥ उत्तरकाल क्रियया सह समानकर्तृकात् पूर्वकालेर्धे वर्तमानात् इर
इत्यस्मादातोः अदेत् प्रत्ययो भवति अगागमश्च वा भवति प्रतिषेधे गम्यमाने ॥
प्रयोगः ॥ इर अदे पोदं, इरदेपोदं ॥ (47)

अद्वादागोरनर्हत्वे ॥ 584 ॥

वृत्तिः ॥ प्राक्काल इति निवृत्तम् । आगु इत्यस्मादातोः अदु, अत्, आत्
इत्येते प्रत्यया भवन्त्यनर्हत्वे ॥

प्रयोगः ॥ आगदु, आग, आग ॥ अनर्हत्वे इति किम् । अप्पुदु ॥

व्याख्या ॥ (543), (555), (460)

अलर्हर्धे ॥ 585 ॥

वृत्तिः ॥ धातोर्ल प्रत्ययो भवत्यर्हर्धे गम्यमाने ॥

प्रयोगः ॥ भाडल्दक्षं, नोडल्सम्वं, मुडल्हं, उणालोक्किन्तु ॥

क्रियायां क्रियार्थायाम् ॥ 586 ॥

वृत्तिः ॥ धातोर्ल प्रत्ययो भवति क्रियान्तरार्थायां क्रियायामभिधीयमानायाम्

प्रयोगः ॥ उणल्बंदं, तरल्पोदं, पाडल्बंदं, करियं बित्तल् पोलमनुक्तं ॥

क्रियार्थायामिति किम् । बंदं, पोदं ॥ [Also before another verb showing the object of the action.]

यो भावो भावलक्षकः ॥ 587 ॥

वृत्तिः॥ भावः क्रिया॥ या क्रिया क्रियान्तरस्य ज्ञापिका भवति तत्र वर्तमानाद्दातोरल् प्रत्ययो भवति ॥

प्रयोगः॥ गायकं पाडलरसं कैक्दं, अर्त्थिवैडल् दानियितं, नैसर्मूडल् कक्तलेपोदुदु ॥ य इति प्रकृतिनिर्देशार्थः॥ भाव इति किम् । सतिगेयिं गमनमन रिदं ॥ (A verb expressing action affixes al before another verb expressing an effect).

बुदुमेवन्नं वन्नेगं विनं विनेगम् ॥ 588 ॥

वृत्तिः॥ यो भावो भावान्तरस्य ज्ञापको भवति तत्र वर्तमानाद्दातोः बुदुम्, भे, वन्नम्, वन्नेगं, विनं, विनेगं इत्येते प्रत्यया भवन्ति ॥

प्रयोगः॥ पाडुबुदुं कैक्दं, बर्पुदुं कण्डं; पाडे कैक्दं, बरे कण्डं; पाडुवन्नं कैक्दं, बर्पन्नं कण्डं; पाडुवन्नेगं कैक्दं, बर्पिनेगं कण्डं; पाडुविनं कैक्दं, बर्पिनं कण्डं; पाडुविनेगं कैक्दं, बर्पिनेगं कण्डं ॥

(When a verb expressing action is followed by one which implies continuous notice taken of it, the former affixes बुदुम्, भे, वन्नं, वन्नेगं, विनं or विनेगं).

भूते दोडेद्वा ॥ 589 ॥

वृत्तिः॥ यो भावो भावान्तरस्य ज्ञापको भवति तत्र वर्तमानाद्दातोर्दोडेत् प्रत्ययो वा भवति भूतकाले गम्यमाने ॥

प्रयोगः॥ पाडिदोडे कैक्दं, अड्डोडुण्डं; पाडल् कैक्दं, अडलुण्डं ॥ भूत इति किम् । पाडल् कैक्दं ॥

वोडेत् सद्भाविनि ॥ 590 ॥

वृत्तिः॥ यो भावो भावान्तरस्य ज्ञापको भवति तत्र वर्तमानाद्दातोर्वोडेत् प्रत्ययो वा भवति सति भविष्यति-च काले गम्यमाने ॥

प्रयोगः॥ पाडुवोडे वंदं, पाडल्वंदं; मूडुवोडे कण्डं, मूडल्वकंडं; नौक् पोडेसेदं, नौडलेसेदं ॥

केगलः ॥ 591 ॥

वृत्तिः॥ दातोः परस्यालः केगागमो वा भवति सति भविष्यति-च काले गम्यमाने ॥

प्रयोगः॥ माडल्के वंदं, माडल्वंदं; नौडल्के सेदं, नौडलेसेदं; गायकं पाडल्करसं मेच्चिदं, गायकं पाडलरसं मेच्चिदं ॥ (585), (586), (588), (592)

ओडने दोडमलोडुनु ॥ 592 ॥

वृत्तिः॥ ओडनेत्, ओडं इत्येतानलो वानुप्रयुज्यते ॥

प्रयोगः॥ पाडलोडने मेच्चिदं, पाडलोडं मेच्चिदं; पाडल्के मेच्चिदं,

पाडल मेत्तिचंदं ॥

इति श्रीमहाकलंकदेव विरचितायां भाषामञ्जरी समाख्यायां
शब्दानुशासनवृत्ते चतुर्थः पादः समाप्तश्चाख्यायः

सर्वं सम्पूर्णम् ॥

इति श्रीमहाकलंकदेव विरचितायां स्वोपज्ञ शब्दानुशासनवृत्ते मीमा-
न्सर्याष्टीकायां मञ्जरीमकरन्दसमाख्यायां चतुर्थः पादः ।

परिसमाप्तश्चैष ग्रन्थ इति ॥

स्वस्ति श्री विजयानन्दय शालिवाहन शक वर्ष 1526 साविरदय नूरि पत्रा-
रनेय श्रीमकृत संवत्सरद भाषशुद्धपञ्चमी गुरुवार रैवतीनक्षत्र
कुम्भलग्न शुक्रोदय सुमुहूर्तदोक् अखिल भव्यबुधसंघ श्लाघनीय
गुणसंघ श्रीमूलसंघ देशीगण पुस्तकगच्छ श्रीकुंडुद्वन्द्वय विराजमान १-२४६
श्रीमद्राय राजगुरु मंडलान्चार्य महावादवादी स्वर राय वादि पितामह
सकल विद्वज्जन चक्रवर्ति बल्लाळ राय जीव रक्षापालकैत्याद्यनेकावर्ष
विरुदावली विराजमान श्रीमन्चारुकीर्ति पंडित देवान्चार्य शिष्य प्रशिष्य
प्रप्रशिष्य पारम्परायात श्रीसंगीतपुर सिंहासन पट्टान्चार्य श्रीमदकलंक
देव शिष्य श्रीमद्महाकलंकदेवं विविध विनेय जनानुग्रह बुद्धियं
सकल शाब्दिक जनचैतश्चमत्कारकारियप्प कर्णाटक शब्दानुशासनं
सूत्रिसिद्धान्तक सूत्रसामान्यार्थादाहरण प्रतुदाहरण गणपाठुस्त्वय
संग्रहात्त्वकमप भाषामञ्जरियेव वृत्तियं निर्वर्तिसि तत्रसूत्रवृत्ति
द्वय न्यस्त भाषितार्थ विशेष समर्थनोक्ताबुक्त विचार प्रचार क्रम
परिप्राप्त न्यास भाष्याभिधान गौचरमुं प्रेक्षावदपेक्षणीयमुमागि
श्चिसिद्ध मञ्जरीमकरन्दमेव निबन्धन ग्रन्थमर्हदादि परापर गुरुचरण
स्मरण प्रभावदिं परिसमाप्तमादुदु ॥ मंगळम् ६ ॥ श्री श्री श्री ॥

[The author explains that the word 'anu', which concludes the
last sūtra, ends the work with a blessing. Also, that the word
मेत्तिचंदं in the examples under it has a similar signification.
Moreover, that its repetition four times serves to express the
fourfold Jainā blessing, namely blessings on the Arhantas,
on the Siddhas, on the Sādhus, and on the Kēvalis, with
the religion established by them.

Then follow verses in which, after reverence to all adherents of the Jain faith, महाकलंक is praised as being—a sword of wisdom to the logic of the various schools, marked as a skilful commentator, the upholder on many occasions in royal assemblies of the true Arhata faith, and one who had completely crossed over the ocean of the grammar of both the कर्णाटक and संस्कृत languages. By महाकलंक, who composed (lit. created) this कर्णाटक शब्दानुशासन, was also composed its वृत्ति or gloss, and moreover for the वृत्ति the classical commentary named मकरन्द. May this मञ्जरी मकरन्द, laden with honey from the garden of flowers, the sweet words of Akalanka's gloss, which the bees, the celebrated poets, love—endure as long as moon, stars and ocean.

In the शक year reckoned as flavours, eyes, arrows and moon [शक वर्षे रस नेत्र बाण शशि संख्येऽब्दे (1526)], the year शोभकृति, the 5th of the bright half of the month माघ, Thursday, under the sign Kumbha and the constellation रेवती, महाकलंक मुनि, an ornament among the disciples of डाकलंक योगि, composed this book called मञ्जरी मकरन्द, approved by the wise.

Here ends the work, but a paragraph in Kannada follows (which may have been added by some disciple or admirer) repeating the substance of the above, with some laudatory additions. It also states that the author's preceptor, डाकलंक देव, was the enthroned guru of संगलपुर (हाडुवल्लि in south Kanara), regularly descended in the line of the disciples of the चाङ्गकीर्ति पंडित देव of the मूलसंघ, देशीगण, पुस्तकगच्छ and तुंडकुण्डान्वय, who had, among others titles, that of preserver of the life of वल्लभाकर राय.]

16/7/93
8.560

ಕುರಿತು ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ

Introduction

Nothing of the comparative method is of course to be looked for in a Hindu work of this kind, but a glance may be permitted to the grammars of the sister languages, Telegu and Tamil. They evidently include no treatise precisely like the present one is for Kannada. The following is some of the information available on the subject. Dr. Caldwell says— "The earliest writer on Telegu grammar is said to have been a sage called Kanva, who lived at the court of Āndhra Rāya, the king in whose reign Sanskrit is said to have been first introduced into the Telegu country. - Kanva's work, if it ever existed, is now lost; and the oldest extant work on Telegu grammar (which is composed, like most Telegu grammars, in Sanskrit) was written by a Brahman named Nannayya Bhatta, or Nannappa, who --- lived in the reign of Vishnu-vardhana, a king of the Kalinga branch of the Chālukya family, who reigned at Rajamahendravaram in the beginning of the 12th century A.D. Appa Kavi, who ranks next to Nannayya Bhatta as a grammarian, wrote his commentaries not in Sanskrit, but in Telegu verse!

"The sage Agastya occupies in Tamil literature a place of still greater eminence and importance than that of Kanva in Telegu." The formation of the Tamil alphabet was, according to tradition, the work of Agastya, as well as the first treatise upon Tamil grammar. "Portions of the treatise on grammar attributed to him exist, but their authenticity is not generally admitted. - Next to the fabulous Agastya -- We may perhaps place the author of the Tolkāppiyam (Tam. Tol, ancient; Sans. Kāvya, poem),

or ancient book. . . The Tolkāppiyam is generally admitted to be the oldest extant Tamil grammar. . . It is traditionally asserted that the author of this treatise embodied in his work the substance of Aṣṭya's grammatical elements." ² Dr Burnell says — "Like all classical Tamil works, this grammar has a preface by a contemporary of the author, in this case one Parāmba-
raṇ, who certifies that the aindra-niraindra-
tolkāppiyam, i.e. Tolkāppiyam full of the Aindra (system) was read in Pāṇḍiya's (i.e. the Madura king's) assembly, and approved by Adan-kottāśān. The author, Tolkāppiyam, was a Buddhist or Jain, and is unquestionably one of the oldest Tamil authors. The earliest commentator on this grammar, Naṣṣinārkkinīyar, was also originally a Buddhist, but became a convert to the Saiva doctrine. It is thus impossible to put the original text much later than the 8th century; for by the 10th century the whole Pāṇḍiya kingdom had fallen under the orthodox Chōlas."

"But Tolkāppiyam's treatise has long been superseded by the popular Nannūl. Little is known about the origin of this work; the introduction proves the author ~~to~~ have been a Jain, and he dedicates it to somebody named Sivagangan, who is said to have been a petty chieftain near Madura, and who therefore probably lived after the fall of the old Pāṇḍiya kingdom in the 14th century. Had there been a Pāṇḍiya, the author would have certainly dedicated it to him. He also mentions his own name — Paranandi — and says that he was the son of Sanmadi-muni and that he lived in a town called Sanagai, which

². ib. pp. 126, 127

³. Aindra. Gramm. pp. 8, 55

⁴. ib. p. 58

has not been traced. It is very unlikely that this treatise is more than five hundred years old, but it is the Tamil grammar. It is much more technical than Tolkāppiyān's work and has far more Sanskrit in it.³

As compared with the standard Kannada grammar, the following encomium by Dr. Burnell on one of them is equally applicable to the others, which had not been made public at the time that he wrote: - "The great and real merit of the Śābda maṇidarpaṇa is that it bases the rules on independent research and the usage of writers of repute; in this way it is far ahead of the Tamil and Telugu treatises, which are much occupied with vain scholastic disputations."⁴

The work (Karnataka-Śābdānuśāṇam) is in four pādas. The main subjects treated of in each are -

Pāda I. The alphabet

Definition of technical terms; aryayas; sandhi; nipatas.

II. Gender; tadbhavas; sup or case affixes

III. Compound words, their formation; uses of personal pronouns; of the singular and plural numbers and numerals; taddhitas.

IV. Verbs and tin affixes.

The general arrangement therefore more resembles what has been called the natural system of the older grammars and the Kaumudi simplifications of Pāṇini than the highly artificial system of the latter. There are touches of humour here and there which tend to relieve the scientific severity of the subject. Considered as a whole, the work is one of the greatest interest and importance for the study of the Kannada language, and an enduring monument to the erudition of the author. That it may fulfil the end desired by him of ^{meeting} propagating that study is also the fervent wish of the present editor.

List of authorities named

अकलङ्क	p. 13	पतञ्जलि	9, 12, 22, 106
आचार्यः	106, 267	प्राच्यः	20, 60, 175, 227, 275
भगवान्	6, 24, 42	प्राज्ञः	61, 66, 179
भाष्यकारः	223	प्रवचनकारः	12
दर्पणकारः	43, 230	पूज्यपाद	12
दर्पणकृतः	43, 106, 142, 154, 155	पूर्वाचार्यः	6, 13, 22, 28
देवनन्दी	17, 91, 138, 175, 231	पूर्व	277
गङ्गेश (author of चिंतामणि)	9	शाकटायन	94, 95, 151, 212, 230, 231, 242, 249, 268
गुणनन्दी	103	समन्तमद्र	4
केशव	69, 99	सर्ववर्मा	94, 95, 231
केशिराज	24, 68	शिक्षाकारः	47
महतः	26	तन्त्रकारः	2
नागवर्मा	10, 71, 230	उमास्वाति पादचार्य	7
निबन्धनकारः	47	वैयाकरण	229
नृपतुङ्ग	161, 194	वामन	80
न्यासकारः	12, 47, 223	वार्तिककारः	12
पद्मनन्दाचार्य	6	विद्यानन्द	4
पाणिनि	12, 17, 95, 151, 212, 213, 231, 237, 267	(author of आप्तमीमांसालंकार)	
परमागम सूत्रकारः	223		

देवनन्दी, गुणनन्दी, पूज्यपाद
दर्पणकार, दर्पणकृत, केशव, केशिराज
पद्मनन्दी, उमास्वाति
परमागम सूत्रकार, पंप
तन्त्रकार, सर्ववर्मा (author of कातंन)

अकलङ्क was probably the victor over the
Buddhas in 855.

गङ्गेश was the author of चिंतामणि, a
commentary on शाकटायन

नृपतुङ्ग was one of the राष्ट्रकुट Kings,
and had the title अमोघवर्ष;

he reigned from 814 to
867 A.D., and was the
author of नविराजमार्ग and
other works.

List of books named, p. 7

अमोघवृत्ति, p. 81, 82	महामाष्य 9
आप्तमीमांसा 233	महापुराण 6
आप्तमीमांशालङ्कार 4	न्यास 165, 223, 224, 225, 231
बौद्ध कारिका 5	पाणिनीयम् 230, 231, 267
भाषा भूषण 10	परमागम 10, 11
भाष्य 224, 231	परमागमसूत्र 223
चिंतामणि 9	प्रत्याहार शास्त्र 10
चूडामणि 6	शब्दानुशासनम् 116
दर्पण 159	सारस्वत 10
जैनेन्द्र 17, 230, 237	स्याद्वाद 7
कारिका 5	तत्त्वार्थ महाशास्त्र 6
काशिका 27	तत्त्वार्थश्लोकवार्तिक 223, 229.
कातन्न 10, 12, 45, 60, 62, 95, 151, 154, 164, 171, 224, 230, 232, 236, 237, 242, 248.	

p. 8 चूडामणि - a commentary on तत्त्वार्थ महाशास्त्र; from an inscription at श्रवण बेळगोळ (Inscriptions at Sravana Belgola, Ind. p. 44; Journ. R.A.S. for 1890, p. 252 ff.) we learn that its author was श्रीवृद्ध देव and that he was eulogized by दण्डिन; as the latter is assigned to the 6th century A.D. (cf Weber's Hist. Ind. Lit., p. 213) श्रीवृद्ध देव must have lived then or before, a fact which furnishes important evidence as to the early period at which Kannada was cultivated for literary purposes.

There are besides, a great number of quotations from authors unnamed.

Why, it may very naturally be asked, was a work of such magnitude and authority as this grammar never before published or used for reference by scholars in the language. The answer, there is too much reason to fear, must be that it was neglected through sectarian prejudice, which is specially bitter against the Jains.

Similarly, in regard to Pāṇini, it is remarked by Goldstücker, that 'no amount of scholarship could have ensured him the position he holds in the ancient literature if he had been a professor of the Buddhist creed (Pāṇini, p. 129).

// Preface by the editor (L. Rice), Bangalore, July 1890.

I have now the satisfaction of seeing it at last completed, and of leaving it as a legacy to the Kannada people, in the hope that it may prove an incentive to a more scholarly study of their pithy (as their own early authors call it) and expressive language.

For manuscripts of the work I am indebted to Brahma Sūri Śāstrī of Śravanā Belgola, to Brahma Sūri Pandit of Chāmarājanagar and to B. Mallappa of Mysore. Also to the Rev. F. Kittel for a copy of the sūtras and vṛttis only, made for him at Mangalore.

17/7/93
9.41 AMकर्णाटक शब्दानुशासनम्, p. 8 in Roman script

The author, भट्टकलंकदेव, an adherent of the Syâdvâd vidyâ, or that of the Jains, reckoning that for the acquisition of all the objects of human desire there is nothing in the world better than study of the science of language; and convinced that for speedily acquiring skill in composition such as would fill the ears of learned poets with satisfaction on account of its taste and ripeness of style, no language was better than the Karnâṭaka language; with the view of softening the ruggedness of many of the older works, and desirous of establishing in the world a new and pure system entitled to praise, in order to fix the exact meanings of words and promote precision in the use of them, he resolved to write a little work (स्वल्प ग्रंथम्) on a good plan, exhaustive and unimpeachable. This, called शब्दानुशासनम्, he composed in four parts, containing 592 sutras, equal in extent to 101 anuṣṭup ślokaṣ; and for the explanation of the same wrote the collection of vṛttis or glosses called भाषामञ्जरी.

In the course of commenting word by word on the invocation, he explains "every language" as referring to कर्णाटक, आन्ध्र, मगध, मालव and all the varieties of speech of men and gods. He says there are recognised 18 great languages (महामाषा) and 700 inferior languages (क्षुल्लक भाषाः). All issued from one celestial sound or speech. Just as water when it comes from the clouds is all one, but according as it falls on salt earth, dark clay or grass land, becomes saline, soft or hard; or as the rain, whether of (the dark cloud of) autumn under स्वाति (Arcturus) or from the brilliant cloud shining in the sun, mingling with the shells and plants of the ताम्रपर्णी acquires a mineral flavour of pearls or camphor and

thus becomes celebrated all over the world; or as the stream of irrigation flows to various kinds of trees, bushes, creepers, herbs and marshy plants, and coming in contact with their roots produces fruits sweet, acid or pungent which are enjoyed by all people according to their taste; so divine Speech, at its birth indistinct like the roaring of the sea, took form from the mode of utterance of its hearers.

He further meets the objection that Karmāṭaka is not a language of the learned (पंडितानाम्) like Sanskrit, but a language of ignorant people (पामरानाम्) who require no शब्दानुव्रातनम् to instruct them in the rules of its grammar. To which he replies that certain admiring pandits favour Sanskrit either because it is pleasing to the mind or because it is celebrated for its fame; but he claims as much for this language. In whatever respects Sanskrit is deserving of a critical study is just the same is the भाषा or the vernacular language deserving. If not, how could it form part of the body of divine Speech? It is therefore proper that its grammar should be reduced to rules. Nor is it a language that can boast of no literature. For in it was written the great work called चूडामणि, containing 96,000 verses, a commentary on the तत्त्वार्थ महाशास्त्र; also works on शब्दागम, युक्तागम, and परमागम; as well as numberless books of poetry, the drama, rhetoric, and the fine arts, and these by most learned authors. It is thus entitled to the notice of the greatest scholars. Moreover it is entirely free from the charge of being the language of an ignorant people. Else how could there have been such pandits as those who wrote this work?